T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

IRKÇILIK VE SSCB PARADOKSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zarina HAMRAYEVA

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

IRKÇILIK VE SSCB PARADOKSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zarina HAMRAYEVA

Danışman: Prof. Dr. Sinan ÖZBEK

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

IRKÇILIK VE SSCB PARADOKSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Zarina HAMRAYEVA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 19.06.2019/17

Jüri Başkanı: Prof. Dr. H. Sinan Özbek (İmza)

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Sevinç Türkmen Aksu (İmza)

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Tanzer Yakar (İmza)

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

ÖNSÖZ iii

ÖZET iv

ABSTRACT v

KISALTMALAR vi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRKÇILIĞIN KÖKLERİ VE GELİŞİMİ 6

1.1. Irk Kavramı ve Kuramları 8

1.1.1. Irk Kavramının Etimolojik İncelenmesi 8

1.1.2. Irk Kuramları 11

1.2. Teori ve İdeoloji Olarak Irkçılık 16

1.3. Antikçağda Irkçılık 19

1.3.1. Antisemitizm 25

1.3.2. Rusya'da Antisemitizm 29

1.4. Sömürgecilik, Kapitalizm ve Irkçılık Arasındaki İlişki 34

1.5. Kültürel Fark ve Yeni Irkçılık 39

İKİNCİ BÖLÜM

2. IRKÇILIK BAĞLAMINDA MİLLİYETÇİ İDEOLOJİYE BAKIŞ 47

2.1. Milliyetçilik Nedir? 49

2.1.1. Milliyetçiliğin Temel Kavramı Olarak Ulus 54

2.2. SSCB'de Milliyetçiliğin Yükselişi 62

2.2.1. Milliyetçilik ve Etnisite 65

2.2.1.1. Etnisite ve Etnik Topluluk 68

2.2.2. Sovyet Etnik-Milliyetçiliği Üzerine 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SSCB'DE ETNİK-IRKSAL İDEOLOJİLER 80

3.1. Sovyet Öncesi Dönemde Irkçılık 82

3.2. SSCB Dönemi Anti-Irkçılık 88

3.3. SSCB'de Etnik Ayrımcılık 94

3.4. Etnikliğin Belireycisi: "Ulusal Karakter" 102

3.5. Lev Gumilev: Biyolojik Determinizm 115

SONUÇ 118

KAYNAKÇA 122

ÖZGEÇMİŞ 130

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ırkçılığın tarihsel gelişimi ve SSCB dönemi Rus olmayan halklara karşı yapılan ayrımcılık incelenmiştir. Kurulduğu günden itibaren ırkçılığa karşı olan Sovyet yönetiminin izlediği ırkçı politikaların bireylerin yaşamlarını etkileyen olumsuz sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca bilgisini ve desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Sinan Özbek'e teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca Rusça kaynaklara erişmemi sağlayan yeğenim Sabohat Fayzıyeva'ya ve teyzem Dilaram Bekmamedova'ya teşekkür ederim. Bununla birlikte yardımlarından dolayı değerli öğrencilerim Ece Yüksel ve Raheleh Masoumkhani'ye teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan, bu süreçte beni motive eden ve destekleyen sevgili eşim Batur Jumakulıyev'e ve canım anneme teşekkürlerimi sunarım.

Zarina HAMRAYEVA, 2019.

IRKÇILIK VE SSCB PARADOKSU

ÖZET

Irkçılık özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda zirveye ulaşan bir ideolojidir. İlk başta biyolojik özellikleri ölçüt olarak kullanan ırkçılığın, İkinci Dünya Savaşından sonra eski popülaritesini kaybettiği düşünülüyordu. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da yaşanan göçler, Batı toplumlarının homojen yapısını kaybetmesine neden olduğu gerekçesiyle çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu durum kültürel farklılıkları ön plana çıkaran "yeni ırkçılığın" biyolojik ırkçılığın yerine geçmesine neden olmuştur. Temelinde kapitalist üretim ilişkilerinin ve sömürgeciliğin bulunduğu ırkçılığın SSCB gibi sosyalist olma iddiasındaki bir devlette vuku bulması üzerinde detaylı düşünmeye değer. Sovyet yönetimi kuruluşunun ilk yıllarından itibaren ırkçı mitlerin yaygın olduğu Rus milliyetçiliğinin önüne geçmeye çalıştı. Fakat Stalin'in iktidara gelmesi Rus milliyetçiliğinin yeniden filizlenmesini sağladı. Sovyet hükümeti *homo sovyeticus* yaratma iddialarına karşın Ruslaştırma politikasını izledi. Rus dili esas dil olarak kabul edilmiş olup bütün resmi işlemler Rus dilinde yapılmıştı. Devlet yönetiminde önemli görevlere Ukraynalılar, Belaruslar ve çoğunluk olarak Ruslar getirilmişti. SSCB'de milliyetçilik ve ırkçılık iç içe geçen iki ideolojidir. Dolayısıyla bu çalışmada cinsiyetçilik, yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik gibi kavramlarla yakından ilişkili olan ırkçılık konun amacı gereği sadece milliyetçilik bağlamında incelenecektir. Sovyet bilim dünyasında ırk yerine etnik köken çalışmaları yapılmıştır. Sovyet bilim adamları 1960'lardan sonra psikolojinin etnik grupların ortak biyolojik özelliği olduğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte her bir etnik grubun kendine özgü karaktere sahip olduğu benimsenmiş olup bu durumun ifadesi için "ulusal karakter" kavramı kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda Sovyet biliminde etnik gruplar arasında yetenek farklarının olduğu ve halkların kaderinin genetik özellikleri tarafından belirlenebileceği düşüncesi gelişmeye başladı.

Bu çalışmada ırkçılığın tarihsel kökleri incelendikten sonra Sovyet yönetiminin diğer uluslara karşı izlediği politikalar incelenecektir. Ruslar kendilerini diğer halklardan farklı ve özel olarak görmekteydi. Özgün bir kimliğe sahip oldukları düşünceleri SSCB dönemine de yansımıştır. Irkçılığa şiddetle karşı çıkan SSCB'de kültürel gösterenlere işaret eden yeni ırkçılığın olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Irkçılık, Yeni Irkçılık, Kapitalizm, SSCB, Etnik Köken, Ulusal Karakter.

RACISM AND USSR PARADOX

ABSTRACT

Racism is an ideology that has reached its summit especially in the 19th and 20th centuries. It was thought that racism, which used biological features as a criterion at the beginning, has lost its former popularity, after World War II. However, migrations in Europe have caused controversy with the reason of the loss of homogenous structure of Western societiessince the second half of the 20th century. This situation has led to the replacement of biological racism with the "new racism" that puts forward cultural differences. On the basis of capitalist relations of production and colonialism, racism, such as the USSR in a state that claims to be socialist is worth considering in detail on the occurrence. From the first years of its establishment, Soviet administration tried to prevent Russian nationalism, where racist myths were widespread. But Stalin's coming to power has led to the re-emergence of Russian nationalism. Despite allegations of the creation of "homo sovieticus", the Soviet government followed the policy of Russification. The Russian language was accepted as the main language and all official procedures were made in Russian. Important tasks in the administration of the state were run by the Ukrainians, Belarusians and mostly Russians as the majority. Nationalism and racism are two intertwined ideologies in the USSR. Therefore, in this study, racism, which is closely related to concepts such as sexism, xenophobia and nationalism, will be examined in the context of nationalism only for the purpose of the subject. In the Soviet scientific world, instead of race, ethnic origin studies were conducted. After the 1960s, Soviet scientists have argued that psychology is a common biological feature of ethnic groups. Also, it has been adopted that each ethnic group has its own character and the term "national character" has been used for the expression of this situation. In the following years, the idea that there were differences between ethnic groups and that the fate of the people are determined by their genetic characteristics, began to develop in the Soviet science.

In this study, after examining the historical roots of racism, the policies of the Soviet administration against other nations will be examined. The Russians saw themselves as special and different from other peoples. Their thoughts of having a unique identity were also reflected in the USSR period. It will be tried to show that there is a new racism in the USSR, while USSR itself strongly opposes racism.

Key words: Racism, New Racism, Capitalism, USSR, Ethnicity, National Character.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

KGB: Devlet Güvenlik Komitesi

KPSS: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

NEP: Yeni Ekonomi Politikası

SS: Koruma Timi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

GİRİŞ

Tarihin her döneminde "ben" ve "öteki" ayrımına rastlamak mümkündür. İnsanların hayatlarında mühim bir yere sahip olan "soy", "köken" gibi kavramlar onların kimliklerini belirlemekte ve bir topluma ait olma olanağı sunmaktadır. Bu durum ötekine karşı bir antipati duygusu uyandırmaktadır. "Başkasına" karşı duyulan bu antipati ne kadar tarihin derinliklerine kadar geriye gitse de bunun ırkçı ideoloji olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Kimi düşünürler ırkçılığın Antikçağdan beri var olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın ırkçılığın burjuva dönemine paralel olarak kendini gösterdiğini savunan düşünürler, ırkçı ideolojiyi kapitalist sistemin aracı olarak görmektedir.[1] Gerçekten de 15. yüzyıldan sonra Batı'da yaşanan bilimsel ve siyasi gelişmeler ırk kuramlarının doğmasına neden olmuştur. Ulus devletlerin oluşması ve buna paralel olarak gerçekleşen endüstriyel gelişmeler sömürgecilik ve köleliği ortaya çıkardı. Irkçılık kapitalist kişinin ideolojisi olarak kendini göstermiştir. Irkçı ideoloji kapitalist ilişkilerin temelini oluşturan sömürgecilik ve köleliği meşrulaştırmaya hizmet etmiştir. Burjuva dönemi entelektüelleri insanlar arasında bir sınıflandırma yaparak beyaz insanı en üst insan olarak tanımlamıştır. Irklar üzerine yapılan bilimsel çalışmalar her zaman kapitalistlerin en güçlü silahlarından biri olmuştur.

Afrika halkının köle edilmesi, Amerikan yerlilerine uygulanan soykırım bu halkların biyolojik olarak aşağı ırk olarak nitelendirilmesi sayesinde meşrulaştırılmıştır. Batı entelektüellerine göre vahşi, gelişmemiş olarak adlandırılan Afrika ve Amerika yerlileri kapitalistin sermayesini arttırmak için vahşice kullanıldı.

Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte Avrupa burjuvazisi "Hindistan ve Malaya'yı zorla yola getirmeye ve Çin'i sömürmeye uzandılar".[2] Afrika ve Orta Doğu'nun zengin petrol kaynaklı ülkeleri Batılı güçler tarafından paylaşıldı. Bütün bunları yaparken bir yandan da kendi işçilerinin beyinlerini milliyetçi ve ırkçı düşüncelerle yıkadılar. Jack Woddıs bu durumu şöyle ifade ediyor:

> "Öte yandan da ırkçılık fikirlerini, beyaz insanların diğer ırklar üzerindeki üstünlüğü iddiasını yaydılar. Bunun amacı sömürgeciliği haklı göstermek, beyaz

[1] Sinan Özbek, Irkçılık, 1. Baskı, İstanbul, Notos Kitap Yayınevi, 2012, S. 9.
[2] Jack Woddıs, Milliyetçilik ve Enternasyonalizm, 1. Baskı, Ankara, Ser Yayınları, 1975, S.17.

> işçileri sömürgelerin sömürüsünü desteklemeye, sömürge halklarına karşı baskı savaşlarını mazur görme ve hatta bunlara katılmaya ikna etmekti."[3]

Gerçekten de kapitalistler ekonomik bölgeler elde etme söz konusu olduğunda işçilerinde onların tarafında olmasını ve gerektiğinde onlar için savaşmasını sağlayacak "ortak çıkar" hayalini uydurdular. Demek ki milliyetçi ve ırkçı ideoloji, kapitalistlerin hem diğer ulusları hem de kendi ulusunu baskı altında tutarak denetlemelerine yardım etmiştir.

17. yüzyıldan itibaren Avrupa da ırk adı altında çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Yapılan sınıflandırma yöntemleri bazı toplumlar üzerinde hegemonya kurmayı kolaylaştırmıştır. İnsana ilişkin sınıflandırmalar Antikçağ dönemine kadar uzansa da "ırk" kavramının ortaya çıkması ve ırksal anlamda bilimsel çalışmaların yapılması 17. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Yapılmış olan ilk sınıflandırmalarda deri rengi önemli kıstas olarak görülmüştür. İlerleyen yıllarda deri rengi üzerinden yapılan ırk sınıflandırılmasının yeterli olmadığı düşünülmüştür. Dolayısıyla bilimin ve teknolojinin de ilerlemesi sonucu insan ırkları kafa ölçüleri, kan grupları, hormon düzeyleri, kalıtımsal özelliklere göre sınıflandırılmaya başlanmıştır.

19. yüzyıldan itibaren ırkçılık siyaset biliminin de odak noktası olmaya başlamıştır. Toplumlar arasındaki iktidar ilişkilerinde de ırk üzerine yapılan çalışmaların etkili olduğunu görmek mümkündür. İktidar ilişkileri ırk kuramlarının ortaya koyduğu insanlar arası hiyerarşiyi sorgulamadan tek gerçeklik olarak kabul etmiştir. Kısacası sosyopolitik ve ekonomik güce sahip olan grup, toplum veya devlet diğer halklara karşı izlediği sömürü politikalarını meşrulaştırmak için ırkçılık, milliyetçilik gibi ideolojilere sarılmaktadır. Kendisini en üst ırk olarak tanımlayarak diğer toplumları gelişmemiş, ilkel, vahşi, aşağı ırk olarak nitelendirmektedir. Bu halkların üstün ırk için çalışması gerektiğine inanmaktadır. Irk üzerine yapılan bilimsel araştırmalar siyasi alanda da sorgusuz sualsiz tek gerçek olarak kabul edilmiştir. Bunun en iyi örneğini 20. yüzyılda yaşanmış Nazi Almanya'sında Hitler'in Sovyet Rusya'sında Stalin'in insanlık dışı uygulamalarında görmek mümkündür. Hatta ırkçılık denince ilk akla gelen Hitler'in yaptığı Yahudi soykırımdır. Auschwitz kamplarının benzerini aynı dönemde Sovyet Rusya'da da görmek mümkündür. Bu kamplar Stalin'nin yaptırdığı Gulag'lardır. Gulag'larda insanlar gaz odalarında

[3] Woddıs, a.g.e, S. 17.

öldürülmedi fakat milyonlarca kişi Sibirya'nın soğuğundan ve aşırı çalıştırılmaktan öldü. Nazi toplama kamplarından farklı olarak Stalin iktidarını tehdit eden herkes kamplara gönderildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin de Yahudilere karşı politika izledi.

Kapitalist üretim ilişkilerinde kendini gösteren ırkçılık, Sovyet döneminde ne tür bir ilişki biçiminde kendini göstermiştir? Daha doğrusu bu coğrafyada ırkçılıktan söz etmek mümkün müdür? Enternasyonalizm ve ırkçılık karşıtı ideolojiye sahip olan Sovyetler Birliği'nde ırkçılığın köklerini aramak doğru mudur? SSCB'ye bağlı olan Orta Asya ülkeleri ırkçı ideolojiye sahip miydi? Hiç kuşkusuz bu coğrafyalarda klasik ırkçılıktan söz edilemez. Sovyet Rusyası'nda ırkçılıktan söz edebilmek için biyolojik ve yeni ırkçılık arasındaki ayrımı iyi kavramak gerekmektedir. Çünkü SSCB'de çeşitli ilişkilerin yapısını belirleyen ırk değil etnisite olmuştur.[4] Günümüzde artık insanların biyolojik ve fiziksel özelliklerine göre üstün veya daha aşağı ırk diye ayırmak pek mümkün değildir. İnsanlar arasındaki farklar bulunduğu coğrafi konuma göre açıklanmaktadır. Bütün bu yeni araştırmalar ırkçılığı kökten yok etmeye yetmemiştir. Bu sefer de biyolojik ırkçılığın yerine kültürel farklılığa dayanan "yeni ırkçılık" konulmaktadır. Bu görüşe göre, farklı kültüre sahip olan insanlar arasında bir benzerlikten söz edilemez.[5] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan göçler İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde politik tartışmalara neden olmuştur. 1970'lerde Avusturya, İngiltere, Danimarka, Fransa gibi pek çok ülkede göçmen karşıtlığı politikalar uygulanmıştır. Göçmenlere karşı bu tutumun açıklaması "İngiliz kültürünün homojen yapısını kaybettiği ve kültürün parçalanmaya uğradığı"[6] yönündedir. SSCB'ye dönecek olursak bu dönemde Rus milliyetçiliğin ırkçı ideolojiden ayrıt edilemez derecede içe içe geçmiş olmasıdır.

1917 Ekim İhtilali iki yüz yıllık Rus İmparatorluğu'nun sonu olmuştur. Çarlık döneminin tüm mirasını reddeden Bolşevik hükümeti, "Büyük Rus Şovenizmi" olarak adlandırdığı Rus milliyetçiliğini şiddetle eleştirmiş ve bastırmıştır. Rus milliyetçisi olarak bilinen isimler ortadan kaldırılmış ya da sürgün edilmiştir.

[4] Victor Schnirelmann, "Sovetskiy Paradoks: Rasizm V Strane "Drujby Narodov"?" Ed. Yekaterina Demintseva, Rasizm, Ksenofobiya, Diskriminatsiya, Moskova, Novoye Literaturnoye Obozreniye, 2013, S. 98.
[5] Özbek, a.g.e, S. 121.
[6] Özbek, a.g.e, S.125.

Sovyetler Birliği birçok etnik gruptan oluşan nüfusa sahipti. Dolayısıyla enternasyonalizm Sovyet sisteminin temel dayanağını oluşturuyordu. "Enternasyonalizm, çok-etnili ülkenin biraradalığına ve ülkedeki farklı milletlere mensup halkların sadakatinin sağlanmasına hizmet ediyordu."[7] Sovyet hükümeti din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın on beş adet Birlik cumhuriyetinin tüm halklarının kardeşliğini ilan etmiştir. "Halkların kardeşliği" sloganı ile dünyanın karşısına çıkan SSCB'nin paradoksu tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Sovyet bilim insanları etnik çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmaların nihai amacı ise Rus milletinin üstünlüğünü ortaya koymaktan ibaret olmuştur. Ayrıca Lenin'in Rusya sınırları içerisinde bulunan milletlere istedikleri zaman SSCB'den ayrılma ve bağımsızlıklarını ilan etme özgürlüğünü tanımasına rağmen 74 yıl boyunca buna izin verilmemiştir. Homo-sovyeticus (Sovyet Adamı) oluşturmak istenmiştir. Fakat Sovetleştirme politikası başarılı bir proje olamamıştır. Burada sorulması gereken temel soru yapılanın, Sovyetleştirme çabaları mı yoksa Ruslaştırma çabaları mı olduğudur. Çünkü Lenin'in ölümünden sonra iktidara gelen Stalin 1930'dan sonra milliyetçiliği devletin yegâne ideolojisi haline getirdi. Stalin her ne kadar Lenin'in ulusların kendi kaderlerini belirlemekte özgür oldukları görüşünü benimsese de Rus olmayan milliyetlere özerklik vermede istekli değildi. Sözde tanıdığı özgürlük hakkına küçük farklılık eklemişti. Ona göre uluslara özerklik hakkının tanınması bu hakkı kullanmanın zorunlu ve yararlı olacağı anlamını taşımıyordu.[8]

Rus milliyetçiliğinin zirveye ulaşmasının nedenlerinden biri de İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. Marx'ın söylediğinin tersine Stalin milliyetçi ideoloji sayesinde Sovyet devletinin dağılıp gitmesinin önüne geçmiş oldu. 1950'den sonra iktidara gelen Kruşçev'ın izlediği politika, Rus milliyetçiliğinin gölgede bırakılmasını sağladı. Kruşçev, Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda hareket etmeye çalışmıştır. Fakat Kruşçev'in din karşıtı politikaları milliyetçiliğin yükselişine neden oldu ve Brejnev döneminde kendini en belirgin şekilde ortaya koydu.[9]

[7] İ. Tunçer Kılavuz, "Sovyetler Birliğinde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi", Siyasal. Journal of Political Sciences Dergisi, Cilt 26/2, 2017, S. 81.
[8] Josef, Stalin. Eserler, C. 2. Çev. İsmail Yarkın, İstanbul, İnter Yayınları, 1989, S.271.
[9] Kılavuz, a.g.m, S. 91-92.

Sovyet Birliğinin kuruluş yıllarında ilk yapılan çalışmalardan biri milliyetler politikasıdır. Sovyet yönetimi ana dili Rusça olan homo-sovieticus yaratmayı hedefliyordu. Bunu yapabilmesi için dil ve din üzerine kurulu olan kültürlerin ortadan kaldırılması gerekiyordu.[10] Milliyetler politikası bu amacı gerçekleştirmenin aracıydı. On beş tane ulus devlet yaratıldı. Böylece bir araya gelmeleri engellenmiş oldu. Özellikle Orta Asya'da yapılan çalışmalar hızlandırıldı. Müslüman olan Türk çoğunluk "her biri kendi ulusal bilinci, dili, kültürü ve ekonomik bağımsızlığına sahip ayrı ve farklı halklara" dönüştürüldü.[11] Yaratılmış olan cumhuriyetler SSCB'nin dağılmasından sonra bile aynı ideolojiye bağlı kaldı. Bugün bile bu ülkeler Stalin'den miras kalan yönetim biçimini sürdürmektedir.

Sovyet yönetimi, devletin inşasından itibaren milliyetçi ve ırkçı ideolojinin doğuracağı tehlikenin farkında olmuştur. Bundan dolayı da her zaman enternasyonalist çizgide kalmaya çalışmıştır. Fakat bu pek de mümkün olmamıştır. Çünkü SSCB'de enternasyonalizm ve etnisite ırkçılıkla birleşmiştir. Milliyetçi ideoloji ve ırkçı söylem her zaman varlığını sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Rus milliyetçilerinin inandığı ırkçı bir mitin olduğu kesindir. Rus milliyetçileri SSCB'yi Rus imparatorluğunun mirasçısı olarak görmekteydiler. Onlara göre SSCB Rus devletidir çünkü Ruslar tarafından ve yine Ruslar için kurulmuştur.

[10] Oliver Roy, Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi, Çev. Mehmet Moralı, 1. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, S. 9.

[11] İbrahim Hasanoğlu, "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi, Cilt 10/1, 2015, S. 323.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRKÇILIĞIN KÖKLERİ VE GELİŞİMİ

Irkçılığın ne zaman ve nerde ortaya çıktığı konusunda düşünürler arasında fikir ayrılıkları vardır. Kimi düşünürler ırkçılığın köklerini Antikçağda aramaktadır. Bazıları ise sömürgeciliğin ve köleliğin ürünü olarak bakmaktadır.

Etnoloji biliminin ortak görüşlerinden birisi geçmişte "insan" kategorisine dâhil edilenlerin aynı kabileye veya aynı gruba mensup olan kişiler olduğu doğrultusundadır. Bazı düşünürler bu durumu "etnosantrizm"* ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu durumun ırkçılık olduğunu söylemek tartışmalıdır. Amerikalı antropolog Ruth Benedict'e göre, Spencer'in geliştirdiği Sosyal Darvinizm ve onun "en uygun olanın hayatta kalması" söyleminden önce "kanın saflığı"nı koruma gibi bir düşüncenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Benedict'e göre insan grupları arasındaki antagonizmlar** ırkçı değil kültüreldi.[12] Rus filozof Vladimir Malakhov ırkçılığın 1492-1498 yıllar arasında yapılan coğrafik keşiflerle ortaya çıktığını ileri sürüyor. Amerika ve Hindistan'ın keşfedilmesinden önce "beyaz insan" görsel anlamda kendisinden bu kadar farklı olan insanlarla karşılaşmamıştır.[13] Malakhov sömürgeciliğin ve kapitalizmin ilk yıllarında ortaya çıkan ideolojiyi proto-ırkçılık

* Bazen karşılaştırmalı yöntemin ilk günahı şeklinde nitelenen etnosantrizm, başka toplumları bir toplumun kendine özgü kültürel varsayımlardan ya da yanlılığından yola çıkarak incelemeyi ve bu çerçevede yargılarda bulunmayı anlatan bir terimdir. Etnosantrizm genellikle, bir şeyin başka toplumlardaki yapılma biçiminin, aynı şeyin kendi toplumundaki yapılma biçiminden daha geri olduğunu varsayar. Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, S. 219.

** Kişiler, kurumlar, toplumsal grup ya da sınıflar, öğreti ya da ideolojiler arasında söz konusu olan uzlaşmaz, üstesinden gelinmez çelişki ya da karşıtlık durumu için kullanılan terim. İki süreç, yapı ya da organizma arasında ortaya çıkan ve eylemlerinin sonuçlarının birbirlerine tümüyle karşıt olmasıyla belirlenen uyuşmazlık ya da çatışma durumunu ifade eden sözcük. Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 3. Baskı, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, S. 59.

[12] Victor Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma, Moskova, Novoye Literaturnoye Obozreniye, 2011, S. 55.

[13] Vladimir Malakhov, Ponayehali Tut… Oçerki o natsionalizme, rasizme i kultturnom plyuralizme, Moskova, Novogo Literaturnoye Obazrenya, 2007, S.77.

olarak adlandırmaktır. "Gerçek ırkçılık" olarak adlandırdığı ideolojinin ise 19 ve 20 yüzyıllarda yaygınlaştığını ifade etmektedir.[14]

19 ve 20. yüzyıllar ırkçılığın tarihindeki en önemli dönüm noktası olmuştur. Irkçı söylem kitlesel bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu bağlamda beş ana faktöre dikkat çekmek gerekiyor: 1) toplumda hayal kırıklığına ve karamsarlığa yol açan anti-liberal eğilimlerin büyümesi; 2) militan ve yabancı düşmanı milliyetçiliğin ortaya çıkışı; 3) "yeni emperyalizm" ile ilgili sömürgeci genişlemede keskin bir artış; 4) "ırksal problemin" en önemli harekete geçirici ilkelerden biri haline gelmesi ve kitlelerin siyasal hayata katılımı; 5) politikacıların kitlenin duygularını etkilemesine izin veren medyanın ortaya çıkışı.[15]

Modern ırkçılığın yükselişinin farklı dönemlerde ve aşamalarda gerçekleştiğini görmek mümkündür. Taylor modern ırkçılığın ortaya çıkmasının üç aşamada gerçekleştiğini ileri sürmektedir. İlk aşama farklı toplumların üyelerinin yurttaşlığa kabul problemi ile ilgilidir. İkinci aşamada toplumsal farklılıklar rasyonelleştirilir ve son aşamada da siyasallaştırılır. Taylor'a göre ilk aşama 15. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan tek kategoride insan varyasyon algıları ile ilişkilidir. İkinci aşama ırk tarafından tanımlanan aşılmaz sosyal engeller düşüncesiyle ırk eşitsizliğinin belirlenmesi ile bağlantılıdır. Taylor üçüncü aşamayı bilimsel anlamda yapılan ırksal sınıflandırmaların toplumsal gerekçelere dayanarak haklılandırılması ile ilişkilendirmektedir.[16]

Irkçılığın yasal olarak onaylanması politikası üzerinde duran sosyolog Vron Ware modern ırkçılığın ortaya çıktığı dönemleri daha net bir şekilde ayırmaktadır. Ware'a göre ilk dönem yurttaşlığa kabul yasası ile başlamış olup sadece "özgür beyaz insanlara" böyle bir hak tanınmış oldu. Bu durum 1840-1924 yılları kapsamakta olup, yürürlükte olan mevzuat sadece baskın olarak kalmadı, aynı zamanda bilimsel ırkçılıktan da destek aldı. Üçüncü dönem Avrupa'dan ABD'ye gelen çeşitli gruplar "beyaz ırk" adı altında birleştiler.[17] Irkçılık "diğer" hakkında genel bir söylemden geldi. Zamanla bilimsel bir form aldı ve daha sonra bilimin yaptırımını yitirmesine

[14] Vladimir Malakhov, Natsionalizm Kak Politiçeskaya ideologiya, Moskova, İzdatelstvo KDU, 2005, S. 188.
[15] Schnirelmann, a.g.e, S. 57.
[16] Schnirelmann, a.g.e, S. 60.
[17] Schnirelmann, a.g.e, S. 60-61.

rağmen, devlet yasası tarafından meşrulaştırıldı. Başka bir deyişle, ırkçılık, kavramın ortaya çıkmasından çok önce ortaya çıktı. Gerçekten de, "ırkçılık" terimi sadece 1930'larda tanıtıldı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geniş popülarite kazandı.[18] Dolayısıyla, modern bilim bakış açısından, ırkçılığın insanlık tarihinin tümüne eşlik eden bir sabitliğinden söz edilemez. Irkçı söylem tarihin belli bir aşamasında, çok da uzak olmayan bir evresinde şekillenmeye başlamıştır. Irkçılığın çeşitli unsurları farklı dönemlerde ve genellikle birbirinden bağımsız olarak oluşmuştur ve yalnızca gelişmiş kapitalizm çağında toplumsal düzenin önemli bir unsuru haline gelmiştir.

1.1. Irk Kavramı ve Kuramları

1.1.1. Irk Kavramının Etimolojik İncelenmesi

Irkçılık diskursunun temel kavramı olan ırk kavramının dil tarihi bağlamında incelendiği zaman faklı dönemlerde farklı anlamlar taşıdığını görmek mümkündür.

Irk kavramının Batı dillerindeki kökeni hakkında düşünürler arasında fikir ayrılıkları vardır. Albert Memmi ırk (*race)* kavramının Latince kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre *race* kavramı Latince *ratio* kavramından türemiştir.[19] *Ratio* kavramı cins, tür anlamına gelmektedir. Irk kavramının etimolojik incelemesini yapan bir diğer isim Immanuel Geiss'tir. Geiss *race* sözcüğünün Arapça kökenli olduğuna dikkat çekmektedir. *Race* terimi Arapçada kafa, kabile şefi anlamına gelen "Ras" kavramından türemiştir. Geiss'e göre, kavram İspanyolcada "raza", Portekizcede "raca", İtalyancada "raza" şeklinde kullanılmıştır. Fransızcadan İngilizce, Almanca ve Rusçaya da "race" olarak girer. 19. yüzyıldan sonra Almancada "Rasse" şeklini alır.[20] Rus dilbilimciler ırkı aynı soya sahip olan halk, kabile, insanlığın bölünmüş olduğu doğal gruplar olarak tanımlamışlardır. Rusça sözlüklere baktığımız zaman da Arapça "Ras" kelimesinin kafa, başlangıç ve kabile anlamına geldiğini görmek mümkündür. Yine kavramın etimolojik incelemesini yapan Rus dilbilimciler *race* kavramının

[18] Schnirelmann, a.g.e, S. 61.
[19] Özbek, a.g.e, S. 14.
[20] Özbek, a.g.e, S. 14.

Arapça kökenli olduğu ve Rusçaya Fransızcadan geçtiği konusunda ortak bir fikre sahiptirler.[21] Geiss'a göre kavram Avrupa'da ilk kez İspanyollar ve Portekizler tarafından kullanılmıştır. İspanyolların ve Portekizlerin Araplarla olan yakın ilişkisi söz konusu tezi güçlendirmektedir. Geiss "reza, rece" sözcüklerinin generasonla eş anlamlı kullanılarak bir ailenin soylu oluşunun kanıtı hükmüne geçmiştir. Buna bağlı olarak kavramın ilk kullanımı aristokratlara-kral ailesine yönelik olmuştur. Fakat ilerleyen zamanda bu anlam içerik değiştirerek "aşağı" olanı tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.[22]

Türkçede kullanılan ırk kavramının kökeni hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Bazı dilbilimciler ırk kelimesinin Arapça kökenli olduğu konusunda hemfikirdirler. Bazı dilbilimciler ise Türkçe kökenli olduğunu düşünmektedir. Irk kavramının Arapça olduğunu düşünen dilbilimcilere göre ırk terimi "kök" kelimesinden gelmektedir. Arapçada ırk kavramının içeriği bakımından soy sop anlamına gelen *neseb* kelimesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla ırk kavramının Arapça kökenli olduğu görüşü tartışmalıdır.[23] Aynı zamanda eski Türkçeye baktığımızda ırk kavramının şimdiki anlamını karşılayan terim *tüz* sözcüğü olduğunu görmek mümkün. Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lugat'it- Türk* adlı eserinde "tüz" kelimesi asıl, kök, halk, soy, sop anlamlarını taşımaktadır.[24] Eski Türkçede ırk kavramı şimdiki anlamından farklı bir anlam taşıyordu. Irk kavramının eski Türkçede "fal" kelimesinin yerine kullanıldığını Göktürk yazıları sayesinde görebiliriz. Geçmişte Türklerin Şamanist dünya görüşüne sahip olduğu bir gerçektir. Fal da Şamanizm'in temel unsurlarından birisidir. Mahmut Kaşgari'de *Divanü Lugat'it- Türk* adlı eserinde "ırk" kelimesini "falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek"[25] olarak ifade etmiştir. Irk sözcüğünün diğer Türk lehçelerindeki karşılığına baktığımız zaman "Azerbaycan: irg;

[21] Aleksey Mihelson, Slovar İnostrannıh Slov: voşedşih v upotrebleniye v russkiy yazık, s obyasneniyem ih korney, Sankt-Peterburg: Moskova, Russkaya Tipografiya A.O. Lyutetskago, Leontevskiy per., dom boranessı korf, 1883, S. 590; F. Pavlenkov, Slovar İnostrannıh Slov, voşedşih v sostav russkago yazıka, Sankt-Peterburg, Tipografiya Yu.N. Erlih, Sadovaya, N. 9, 1907, S. 478; E. Yefremov, Novıy Polnıy Slovar İnostrannıh Slov Voşedşih v Russkiy Yazık, Moskova, T-vo A.A. Levenson, 1912, S. 403; Aleksandr Konstantinoviç Shaposhnikov, Etimologiçeskiy Slovar Sovremennogo Russkogo Yazıka, Tom 2, Moskova, Flinto-Nauka, 2010, S. 264.

[22] Özbek, a.g.e, S. 14-15.

[23] Özbek, a.g.e, S. 16.

[24] Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugat'it- Türk, Cilt 3, Çev. Beşim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985, S. 123.

[25] Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugat'it- Türk, Cilt 1, Çev. Beşim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985, S. 42.

Başkurt: rasa, tokom; Kazak: nasil, rasa, tek, tukimdastık; Kırgız: rasa, tür; Özbek: ırk, kavm, uruğ; Türkmen: cins, kovum, nesil; Uygur: irk, kom, uruk"[26] olduğunu görmek mümkündür.

Irk kavramının bugün kullanılan içeriğini kazanması eski bir Türkçe terimi olan *uruk* sözcüğünün içeriğinin yüklenmesi ile mümkün olmuştur. Bunun açıklamasını yapmadan önce ırk kavramının Türkçedeki kullanımına bakmak gereklidir. Batıdan farklı olarak Türkçede kavram politik ve sosyal alanda kullanılmaktadır. Irk kavramı Türkçede milliyetçi görüşlerin alevlendiği dönemlerde tartışmalara yol açmıştır.[27] Türk milliyetçilerinin önemli isimlerinden biri olan Yusuf Akçura "Irk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti"[28] oluşturmak istemiştir. Akçura dinlerin önemini yitirdiğini ve ırklara hizmet etmesi gerektiğini dolayısıyla İslamiyet'in de "Türk ırkın"nın yardımcısı olması ve hatta hizmetine girmesi gerektiği tezini ileri sürmüştür.[29] Osmanlı döneminde farklı toplulukları tanımlamak için cins ve kavim sözcükleri kullanılıyordu. Akçura ırk kavramını kullanarak Türkleri İslam ümmetinin parçası olarak belirlenmesini önlemiş oluyordu. Sözünü ettiği Türk birliği "dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin"[30] birleşmesidir. Françoıs Georgeon milleti, "bir ırk, bir lisan ve bir anane" olarak tanımlayan Akçura'nın kullandığı ırk kavramının "budun" kavramına tekabül ettiğini söylemektedir.

> "Kullandığı ırk kavramı "ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insan topluluğu"ndan çok, modern antropologların "büyük ölçüde ortak bir kültürel mirasa sahip olmakla birlikte, mutlaka aynı siyasal yetke altında birleşmesi gerekmeyen halk ya da insan topluluğu" olarak tanımladıkları "budun" kavramına tekabül ediyordu."[31]

Georgeon burada başka bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Ona göre "budun" kavramı Türkçeye Tatarca'dan geçmiştir. Tatarca'da *ırug* sözcüğü ırk, halk, aşiret, etnik grup anlamıyla iç içe geçmiştir. Tatarca *ırug* kavramı eski Türkçede *uruk* sözcüğü olarak bilinmektedir. Akçura Tatar burjuva ailesine mensup olmuştur. Batı dillerinin yanında Rusça da bilen Akçura *rasa* veya herhangi bir türevini kullanmak

[26] Özbek, a.g.e, S. 20.
[27] Özbek, a.g.e, S. 16.
[28] Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, İstanbul, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1976, S.23.
[29] Akçura, a.g.e, S. 34-35.
[30] Akçura, a.g.e, S. 33.
[31] Françoıs Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935), Çev. Alev Er, 3. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, S. 43-44.

yerine Türkçe kökenli olan *uruk* teriminin anlam içeriğini yüklediği bugünkü Türkçede kullanılan ırk kavramını kullanmayı doğru bulmuş gibi görünmektedir.

İlk defa 8. yüzyılda *Orhan Yazıtları*'nda "urugsırat" terimine rastlanmıştır. Bu terim "dölsüz bırakmak, zürriyetsiz bırakmak" anlamlarını taşımaktadır. Daha sonra *Komçik- Cirgak Yazıtı*'nda kabile, soy, klan anlamlarına gelen "uruy" sözcüğüne rastlanılır.[32]

Divanü Lügat'it- Türk'de "urug" sözcüğü "tane, tohum, evin"[33] anlamlarını içermektedir. Yukarda ifade edilen ırk kavramının *uruk* sözcüğünün anlamını taşıdığı görüşü şimdi daha netleşmiş görünüyor. Kısaca belirtmek gerekirse ırk kavramı Arapça kökenli olmaktan ziyade Türkçe kökenli bir kavramdır. Kavram zaman içerisinde özgün anlamını kaybederek "uruk" sözcüğünü içerik bakımından benimsemiş görünmektedir.

1.1.2. Irk Kuramları

Irk kavramının bilimsel olarak anlaşılmasındaki ilk girişimler ve modern insanların biyolojik çeşitliliğine dayalı içsel sistematiğin inşası 17 ve 18. yüzyıllarda yapılmıştır. Kavram Fransız gezgin, hekim ve araştırmacı François Bernier tarafından yapılan sınıflandırmada kullanılmıştır. François Bernier, dört farklı insan türü arasında bir ayrım yapar: Birincisi Avrupa'da, Kuzey Afrika'da, Batı Asya'da ve Hindistan'da; ikincisi Afrika'nın geri kalanındadır; üçüncüsü Doğu ve Güneydoğu Asya'da; dördüncüsü Laponya'da yaşamaktadır. Bernier yüz yapısındaki ve ten rengindeki bazı farklılıklara rağmen Amerikan yerlilerini Avrupalılara yakın olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda tanımladığı türlerin morfolojik özelliklerini sunmaktadır. Avrupalıların boy, yüz özellikleri, ten rengi ve saçları bakımından birbirlerinden çok farklılık gösterdiğini, ama aynı farklılıkların diğer ırklarda da olduğunu belirtir.[34] Bernier "tür" ve "ırk" arasında bir ayrım yapmaz. Başka bir deyişle Bernier ırk kavramını tür

[32] Özbek, a.g.e, S.20.
[33] Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugat'it- Türk, Cilt 1, S. 63-64.
[34] Yakov Roginsky, Maksim Levin, Antropologiya: Uçebnoye Posobiya, Moskova, Vısşaya Şkola, 1978, 528c, S. 365.

sözcüğünün yerine kullanmıştır. Bernier'in yaptığı sınıflandırmanın birinin diğerine üstünlüğü fikrini içerdiği söylenemez.

Gezginlerin, kâşiflerin, hekimlerin yıllardır çeşitli insanlar hakkında edindiği birikmiş bir bilgi kümesi vardı ve bu bilgiler sistematik olarak düzenlenmeyi gerektiriyordu. Bu bilgiler ışığında kuşkusuz birçok düşünür ırk teorileri oluşturdular. Fakat düşünürler ve bilim insanları tarafından ortak kabul görmüş üç önemli isim varıdır. Bunlar Carlos Linnaeus, Buffon, Blumenbach'tır.[35]

Biyolojik taksonominin babası Carlos Linnaeus 1735'te yayınladığı *Systeme Naturae (Doğal Sistem)* adlı eserinde bitkilerden hayvanlara ve insanlara dek uzanan tüm canlılar dünyasının bir sınıflandırmasını yapar. İnsanlığı "Geceinsanı" ve "Gündüzinsanı" olarak ikiye ayıran Linnaeus, *homo sapiens* olarak adlandırdığı gündüzinsanı da dört ırka- "vahşi" ve "çirkin" olarak ayırdığı iki insan tipini sayılmazsa- ayırmıştır. Bunlar sırası ile Avrupalı (Europaeus), Amerikalı (Americanus), Asyalı (Asiaticus) ve Afrikalı'dır (Afer). Linnaeus her ırkı fiziksel görünümüne göre karakterize eder. Bu morfolojik özellikler Amerikan yerlisini, Kuzey Avrupalıyı, Moğol ve Afrikalıyı tanımlar. Dahası, her biri, sadece kendisine özgü olduğu iddia edilen bir karakteristik mizaca sahiptir. Buna göre Avrupalı: beyaz, iyimser, zeki, yaratıcı, Amerikalı: kahverengi, asabi, Asyalı: sarı, melankolik, inatçı, paragöz ve Afrikalı: siyah, ağırkanlı, hilekâr, öfkeli ve tembeldir.[36]

Linnaeus insan ırklarını tek bir homo sapiens türünün alt bölümleri olarak tanımlar. Fakat sınıflandırmanın ölçütü olarak deri renginin ön plana çıkması ve buna bağlı olarak karakteristik özelliklerin belirlenmesi ister istemez bir ırkın diğerinden üstünlüğü fikrini doğurmaktadır. Fizyoloji, psikoloji, etnografi, toplumun tarihi gibi diğer bilgi alanlarından yasadışı olarak alınan fenomenlere karşı bir çeşit sistematik baskı uygulaması bu sınıflandırmanın dezavantajını oluşturmaktadır.

Linnaeus'un teorisinin keyfi olduğunu ileri süren Buffon altı ırk arasında bir sınıflandırma yapar. Buffon Linnaeus'un tanımladığı dört ırka bir de Loponlar ve Güney Asyalıları eklemiştir. Buffon'nun sınıflandırmasında da önemli ölçütü deri rengi olmuştur. Ona göre insan türü içerisindeki çeşitlilik "iklim, coğrafya, değişen

[35] Özbek, a.g.e, S. 21.

[36] M.F. Nestruh, Çeloveçeskiye Rası, Moskova, Gosudarstvennoye Uçebno-Pedagogiçeskoye İzdatelstvo Ministerrstva Prosveşeniya RSFSR, 1958, S. 95.

beslenme şekilleri nedeniyle asıl, orijinal türden yarı-sürekli bir sapmanın ortaya"[37] çıkmasından kaynaklanmaktadır. Asıl olanı da Buffon kuşkusuz "beyaz" insan olarak düşünmektedir. Beyaz olanın kusursuzluğunu "güzellik" olgusu ile taçlandırmıştır. Buna göre beyaz olanın güzel olduğunu söylemek siyah olanın çirkin olduğunu, doğal olandan bir sapma sonucu soysuzlaştığını söylemektir. İnsanlar arasındaki farklılıkların nedeninin iklim olduğunu açıklayan Buffon uygun koşullar sağlandığında siyah insanın doğal haline döneceğine başka bir deyişle beyaz olacağına inanmıştır.[38] 1753'te yayımladığı eşek hakkındaki makalesinde "Buffon kuralı" olarak bilinen bir yaklaşımla karşımıza çıkıyor. Buna göre türlerin birbirinden ayrılmasının ölçütü "art arda gelen nesillerden sonra bir çift bireyin, birbiriyle çiftleşip çoğalamamasında yatıyordu."[39] Buffon önceki nesillerden geçen prototipin sonraki nesillerde değişmeye izin verdiğini söylemiştir fakat aynı zamanda türlerin değişmez ve sabit olduğunu savunmuştur.

İnsan türlerinin sınıflandırılmasında önemli yere sahip olan bir diğer isim Friedrich Blumenbach'tır. Blumenbach ırk sınıflamasının ölçütü olarak Linnaeus ve Buffon'dan farklı olarak sadece deri rengini değil kafataslarının şekillerini de kullanmıştır. Blumenbach *De generis humani varietate nativa liber Goettingae* adlı yapıtında insanları Kafkasyalı, Moğol, Etyopyalı, Amerikalı ve Malayalı olmak üzere beş ırka ayırıyor.[40] Ona göre eski orijinal türe en yakın olan Kafkasyalıdır. Moğol ve Afrikalıların da Kafkaslardan- Linnaeus ve Buffon'un sınıflandırmasında europaeusa karşılık gelmekteydi- meydana geldiğini ileri sürer. Blummenbach Buffon'nun orijinal türden yarı sapma teorisinden etkilenmiş ve yine Buffon gibi ırkların arasındaki farklılığın iklimden kaynaklandığı görüşünü benimsemiştir. Kendi sınıflandırma sistematiğinde Kafkasya'yı hiyerarşinin en üstüne yerleştirmesi tesadüf değil gibi görünmektedir. Çünkü Kafkasya bulunduğu coğrafi konumdan dolayı ilk insan türüne ev sahipliği yapmaya Kuzeybatı Avrupa'dan daha uygundur.[41]

Sadece antropologlar ve biyologlar değil filozoflar da insan çeşitliliği üzerine konuşmuş ve yazmışlardır. Bu filozofların en önemlisi hiç kuşkusuz 18. yüzyıl Alman

[37] Özbek, a.g.e, S. 24.
[38] Özbek, a.g.e, S. 23.
[39] Robert Bernasconi, Irk Kavramını Kim İcat Etti? Çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem, 4. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, S. 42.
[40] Roginsky, Levin, a.g.e, S. 366.
[41] Roginsky, Levin, a.g.e, S. 366-367.

düşünürü Immanuel Kant'tır. İnsan çeşitliliği konusu filozofu meşgul eden sorunlardan birisi olmuştur ve bu konu üzerine çeşitli deneme ve makaleler yazmıştır. Bunlardan en önemlileri 1775'te yayınlanan *Çeşitli İnsan Irkları Üstüne* ve 1785'te kaleme aldığı *İnsan Irkı Kavramının Bir Belirlenimi* adlı makaleleridir.

Kant'a göre insanlar dış görünüm olarak birbirinden farklı olsa da birlikte doğurgan çocuklar dünyaya getirdiklerinden dolayı bir ve aynı türe aittirler. Kant, farklı bölgelere yerleşmiş olan ortak soydan gelen farklılaşmış türlerin kendi içinde üreyerek varlıklarını koruyabilmesini ve aynı soyun ortak türleriyle karışımda melez yavrular doğurabilmesini ırk olarak adlandırır.[42]

1775'te yayınlanan *Çeşitli İnsan Irkları Üstüne* adlı makalesinde insan ırklarını Beyazlar ırkı, Zenciler ırkı, Hunlular (Moğol ya da Kalmuk) ırkı ve Hint ya da Hindistanlı ırkı olmak üzere dörde ayırmıştır. Ona göre karakter farklılığı gösteren diğer insanların hepsi bu dört ırktan türemektedir. Bunlar karışmış ırklar ya da dört ırktan türemiş olan ırklardır. Tatar ve Hun kanı karışımı Karakalpak'ta Nogay ve diğer yarı ırkları yaratmıştır. Yine Kant'a göre Kuzey Kutbu'nun Asya kesimi Hun ırkından türemiştir.[43] Kant'ın kuramında dikkat çektiği bir diğer nokta insanların içine önceden konulmuş tohumların ve doğal eğilimin olduğudur. Buna göre insan tüm iklimlerde ve herhangi bir toprakta yaşamak için yaratılmıştır. İnsanın içine konulmuş olan tohum ve doğal eğilimler dış koşullara göre açılır kendini dışavurur, uygun koşul sağlanmadığında da tezahür etmez. Tohumun ortaya çıkması güneşin ve havanın etkisi ile mümkün olabilmektedir.[44] Başka bir deyişle başlangıçta her bir insan bütün ırkların tohumlarını kendi içinde barındırıyordu. Daha sonra çevre koşullarına uygun olan tohum etkinlik kazanmıştır.

Kant her ne kadar insanların bir ve aynı soydan geldiği görüşünü savunsa da ırkların karışmasına olumlu bakmamıştır. Hatta ırklar arası melezleşmeye şiddetle karşı olduğunu Meksika Valisinin ırkların karışımını onaylayan düzenlemenin

[42] Immanuel Kant, "O razliçnıh çeloveçeskih rasah (1775), Tom: 2, Ed. Prof, A.V. Gulıgi, Immanuel Kant. Sobraniye soçineniy v vosmi tomah, Moskova, İzdatelstvo Çoro, 1994, S. 327.
[43] Kant, a.g.e, S. 330.
[44] Kant, a.g.e, S. 334.

kaldırmasının doğru karar olduğunu destekleyerek göstermiştir. Kant'a göre Tanrı insan ırkları yaratmışsa onların ayrı tutulmasını istemiştir.[45]

Kant 1785'te yayımladığı *İnsan Irkı Kavramının Bir Belirlenimi* makalesinde metodolojideki geleneksel yaklaşımına dayanarak "ırk" kavramının gerekli ve yeterli özelliklerini belirleyen ana tezlerini formüle eder. Kant'a göre "ırk kavramı kaçınılmaz olarak kalıtsal olduğu için aynı türdeki hayvan sınıfları arasındaki ayrımı içerir."[46] "Kaçınılmaz kalıtımsallık" ırksal özelliklerin, hali hazırda oluşturulduğundan, coğrafi ortamdan bağımsızlığını göstermektedir. Dolayısıyla coğrafi işlemler için evrensel olan evrim teorisini sınırlamaktadır. Başka bir deyişle Kant çağının mekanik anlayışına karşı teleoloji yöntemini benimsemiştir.

Diğer ırk kuramcıları gibi Kant'ta deri rengine göre bir sınıflandırma yapmıştır. *İnsan Irkı Kavramının bir Belirlenimi* adlı makalesinde de "Ten rengiyle ilgili olarak, dört farklı insan sınıfı ayrıt edilebilir"[47] diyerek başka bir ölçüt belirlemediğini göstermektedir. Irkların karışmasına açıkça karşı çıkan Kant, ırkların kaynaştırılmasını beyaz ırkın alçalması olarak görmektedir. Ona göre diğer ırklar Avrupalıların geleneklerine ve ahlaki değerlerine uyum sağlayamazlar.[48] Bu çarpıcı açıklaması Kant'ın ırkçı tutumunu gözler önüne sermektedir.

İlk başta sınıflandırmaların ilkesi deri rengi, saç yapısı, kafatası şekli, iskelet yapısı gibi dış görünümden oluşmaktaydı. Biyoloji biliminin gelişmesiyle birlikte, kan grubu, serum proteini ve enzimler gibi özellikleri sınıflandırmanın temeli olarak almaya başladılar. Görüldüğü gibi, insanlar arasında fiziksel ve fizyolojik farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların yerleşim alanları ile ilgili olduğu tartışılmaz olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, önerilen ırk sınıflandırmalarının hiç birisi yapılan eleştirilere dayanamamıştır. İnsanlar arası yapılan sınıflandırmaların ölçütü değiştikçe çok sayıda insan ırklarından söz etmek zorunluluğu doğmuştur. Bilim insanları tarafından benimsenen farklılıklar insan grupları arasındaki gerçek farklılıkları yansıtmamıştır.

---

[45]Bernasconi, a.g.e, S. 62.

[46] Immanuel Kant, "Opredeleniye Ponyatiya Çeloveçeskoy Rası", Perevod s nemetskogo İ.G. Çernenok, Kantovskiy Sbornik. Mejvuzovskiy tematiçiskiy sbornik nauçnıh trudov, Vıpusk 20, Kaliningrad, Kaliningradskiy Gosudarstvennıy Universitet, 1997, S. 156.

[47] Kant, a.g.e, S. 148.

[48] Bernasconi, a.g.e, S. 63.

1.2. Teori ve İdeoloji Olarak Irkçılık

Bilimsel anlamda bir ırk kuramı oluşturan isim Joseph Arthur Graf Gobineau olarak kabul edilir. Gobineau'nın dört ciltlik bir çalışması olan *İnsan Irklarının Farklılığı Üzerine Denemeler* (1853-1855) adlı eserinin ideoloji olarak ırkçılığın temelini oluşturduğu düşünülüyor. Fakat Gobineau'dan önce Christoph Maeiners'in insan ırkları hakkındaki görüşlerine kısaca değinelecektir. Maeiners insanlığı Kafkas ve Moğol olmak üzere iki ırka ayırmaktadır. İnsanları sadece fiziksel özelliklerine göre değil aynı zamanda zihinsel özelliklerine göre de belirlemiştir. Çünkü ona göre fiziki farklılıkların yanı sıra farklı ırklara mensup bireylerin psikolojik özellikleri de kalıtsaldır. Maeiners'a göre Kafkaslar onları Moğollardan üstün kılan özelliklere sahiptir. Ona göre Kafkasların üstünlüğü ve egemenliği önceden belirlenmiştir. Buna bağlı olarak Moğollarda boyun eğen ırk durumundadır.[49]

Fransız tarihçi ve yazar Gobineau "ırk" terimini biyolojik anlamda- "saf kan" veya "birincil etnik unsurlar" olan bir grup insanın belirlenmesi- kullanmıştır. Gobineau'a göre "ırk temizliği" kültürün saflığı ve büyüklüğünün koşulu olup, "üstün" ve "aşağı" ırkların karışarak "ırk temizliğini" ihlal etmesi biyolojik ve kültürel yozlaşmanın nedenidir. Başka bir deyişle Gobineau özellikle biyolojik farklılıkların sosyo-kültürel farklılıkların kaynağı olduğuna inanıyordu.[50] Irkların karışmasının Avrupa için ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünen Gobineau'nun görüşleri daha sonra Nazileri etkilemiştir.

Houston Stewart Chamberlain belki de o dönemin en ünlü ırkçı teorisyenlerden biri olmuştur. İngiliz asıllı Alman felsefeci olan Chamberlain Gobineau'nun fikirlerini özümsemiş ve radikalleştirmiştir. Öğretmeninin aksine, fiziksel ve ruhsal dejenerasyonun doğru ırksal politikalar izlenerek önlenebileceğine inanıyordu. Chamberlain, ırkçı fikirlerini sistematik bir şekilde antisemitimize doğru yönelten isimlerin başında gelmektedir. Kuşkusuz Chamberlain'den önce de antisemitizmle ilgili görüşler mevcuttu. Fakat antisemitist görüşlerin hiçbiri tutarlı ırkçı tartışma

[49] Malakhov, a.g.e, S. 185-186.
[50] Malakhov, a.g.e, S. 186

sisteminin parçası değildi. Chamberlain Yahudileri bir dinin mensupları olmaktan ziyade bir ırkın mensupları olarak görmüştür.[51]

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, ırksal yaklaşımı "bilimsel gerçekler" ile doğrulamak için ilk girişimler yapıldı. Bu dönemde ırksal farklılıkların ebedi ve değişmez olduğunu, ırkların zekâ düzeylerine göre farklılık gösterdiğini ve bunun beynin büyüklüğünden kaynaklandığı iddia edilmiştir. Daha sonra ırkçı yaklaşım Charles Darwin'in evrim teorisinden beslenmeye başlamışlardır. Evrim teorisi ırkçıların konumunu güçlendirmiştir. Çünkü bir ırk hiyerarşisi kurmaya ve insan gelişiminin evrimsel aşamalarını yansıttığına karar vermesine izin vermiştir. Ayrıca, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yarısında Almanya'da Carl Vogt ve Ernst Haeckel, İngiltere'de Arthur Kees, ABD'de Earnest Hooton gibi uzmanlar "evrimsel polygenizmi" geliştirmeye çalışmışlardır. Buradaki amaç sadece tipoloji ile ilgili değil, aynı zamanda bilimsel yapıları ırkçı politikalarla bağdaştıran farklı insan tiplerinin nitel değerlendirilmesiyle ilgiliydi. Sonuçta, tüm bunlar, Sosyal Darwinizmin temsilcisi olarak görülen Herbert Spencer'in sosyolojik yapılarıyla birlikte, toplumsal eşitsizliği ve karma evliliklerin yasaklanmasını, sömürgeci rejimleri ve emperyalist el koymaları desteklemek için kullanıldı. Tam da bu dönemde "Beyaz Aryan Irkının" dünyanın her köşesine sözde en yüksek kültürü taşıdığı fikri empoze edilmeye başlanmıştır.[52]

Fiziksel antropolojinin gelişmesiyle birlikte bazı uzmanlar insanların zihinsel niteliklerinin kafatasının biçimine bağlı olduğunu kanıtlamaya çalışmışlarıdır. Bu teoriye göre "uzunkafatası"na sahip olanlar dünyayı yönetebilirlerdi. Bununla birlikte Gobineau'da içinde bulunduğu bu yazarlar öncelikle "aryan" ve "alp" ırklarının temsilcileri arasındaki sosyal-ırksal farklılıklarla ilgileniyorlardı ve milliyetçilikten uzaktılar. Örneğin Ammon, doğal seçilim sayesinde, zihinsel olarak gelişmiş "uzunkafatasına" sahip insanların şehirlerde yoğunlaştığını "kısakafataslı" insanların ise kırsal alanlarda sefil bir varlığa mahkûm olduklarını savundu. Chamberlain'in çalışmalarında ise uzunkafataslı arı ırkının Almanlar ile ilişkilendirildiğini görmek

[51] Malakhov, a.g.e, S. 187.
[52] Schnirelmann, a.g.e, S. 64.

mümkündür. Bu da ırkçılığı Alman milliyetçileri ve şovanistleri için çekici bir doktrin haline getirmiştir.[53]

19. yüzyılda ortaya çıkan bilimsel ırkçılığın oluşumu ve gelişimi tesadüfen olmamıştır. İdeolojik kökenleri, insanı ilahi bir güç tarafından yaratılan varlık olmaktan çıkarıp, doğanın bir ürünü yapan Aydınlanma dönemi tarafından atılmıştır. Ve ırkçılığın politik bir ilkeye dönüşmesi, sivil eşitliğin kurulmasının dezavantajı haline geldi. Bu şartlar altında toplumdan dışlamanın tek kriteri ancak biyolojik olabilirdi. Buna göre doğası gereği, kalıtsal niteliklerinden dolayı medeni haklarını yeterince kullanamadığı iddia edilerek insan kategorisinde tam statü verilmenin imkânsızlığı öne sürülmüştür.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa toplumu yaklaşan "dejenerasyon" fikri ile korkuya kapılmış, Amerikalılar ise Avrupa'nın fakir bölgelerinden yapılan kitlesel göçten dolayı endişelenmişlerdi. O zamanlarda ilk defa "aryan ırkın kurtarılması" için çağrılar yapılmıştır. Bu bağlamda, özellikle Sosyal Darwinizm, öjenizm ve ondan çıkan "ırksal hijyen" anlayışı popülerlik kazanmıştır.[54]

Irkçı yaklaşım bu dönemlerde çok sayıda Avrupalı ve Amerikalı politikacı tarafından popülarite kazanmış, radikal milliyetçilerin elinde güçlü bir ideolojik araç haline gelerek sanayileşme ve kentleşmenin karmaşık süreçlerine eşlik etmeye başlamıştır. Irkçı doktrin meşru olarak kabul edilmiş ve bilim tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle, 19. yüzyılın sonunda bazı Doğu Avrupa azınlıklarının (Rumenler, Çekler, Slovaklar, Polonyalılar) egemen olan Alman ve Macar kültürlerinin asimilasyonuna karşı koymak için ırkçı söyleme başvurmaları şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda "ırk" ve "halk" terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır ve ırkçı teoriye yapılan itiraz mücadelenin nedenine hizmet etmeyi amaçlamıştır. Aynı sebepten ötürü, siyonizm fikirlerini destekleyenlerde dâhil olmak üzere bazı Yahudi aydınlarda ırksal teoriye başvurmuştur.[55]

Irkçılık gücünü entelektüel değil politik düzlemden almaktadır, argümanları ise bilim alanında değil ideoloji alanında ortaya çıkmaktadır. Irkçı faaliyetin amacı,

[53] Schnirelmann, a.g.e, S. 64.
[54] Schnirelmann, a.g.e, S. 66.
[55] Schnirelmann, a.g.e, S. 67.

tahakkümün meşrulaştırılması, sömürgeleştirme sırasında geçerli olan statükonun ahlaki ve mümkünse teorik olarak doğrulanmasından ibarettir.[56]

Irkçı teorilerin özellikle politik ve kamu talebinin olduğu ülkelerde popüler olduğu açıktır. 1860'lı yıllarda Londra Etnografya Derneği'nden bir grup bilim insanı Antropoloji topluluğunu kurmuştur. Kurucusu James Hunt yazdığı *The Place a Negro in Nature* adlı kitabında Afrikalının biyolojik olarak Avrupalıdan daha düşük statüye sahip olduğunu dile getirmiştir. Kitap özellikle ABD'nin güney eyaletlerinde, köleliğin kaldırılmasına şiddetle karşı çıkan plantasyon sahipleri arasında büyük ilgi görmüştür.[57] Kısaca söylemek gerekirse 19 ve 20. yüzyıllarda gelişen ırkçı teoriler en hafif bilimsel kriterleri bile karşılamamıştır. Bunun için özel bir çabası da olmamıştır. Çünkü baştan beri birer ideolojilerdi. İdeolojilerin ise tanım gereği deneyimle iç tutarlılığa ve test edilebilirliğe ihtiyacı yoktur. Her ideolojide olduğu gibi ırkçılık da belli siyasi hedeflere hizmet etmiştir. Bu durumda asıl amaç tahakkümün meşrulaştırılmasıdır.

1.3. Antikçağda Irkçılık

Ulus devletlerin inşasından ve sömürgeci politikaların gelişmesinden çok önce insan grupları arasında düşmanlıkların ve savaşların olduğu kesindir. İnsanlar içinde yaşadıkları toplumları bütün kültürlerin, toplumların en iyisi, mükemmeli olarak görmeye eğilimlidir. Levi Staruss bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> "Kimi zaman, her kültür kendini tek hakiki ve yaşanmaya değer kültür olarak görür; diğer kültürleri bilmezlikten gelir, hatta onların kültür olduğunu bile inkâr eder. İlkel diye adlandırdığımız halkların çoğu kendilerine "doğrular", "iyiler", "mükemmeller" anlamına gelen bir ad verirler, ya da sadece "insanlar" derler; ve diğer halklara, "yer maymunları" ya da "bit yumurtaları" gibi onların insanlık durumlarını inkar eden nitelemelerde bulunurlar. Hiç kuşkusuz, kültüreler arasında düşmanlık, hatta kimi zaman savaş da egemen olabilir ama söz konusu olan özellikle haksızlardan öc almak, kurban etmek için adam kaçırmak, kadınları ya da malları çalmaktadır: Bunlar, bizim ahlakımızın mahkum ettiği geleneklerdir, ama bu gelenekler asla, diğer kültürün gerçekliği kabul

[56] Malakhov, a.g.e, S. 187.
[57] Malakhov, Ponayehali Tut… Oçerki o natsionalizme, rasizme i kultturnom plyuralizme, S. 78-79.

> edilmediğinden, bir kültür olarak diğer kültürü imha edecek veya köleleştirecek kadar ileri gitmezler ya da böyle bir durum çok istisnaidir."[58]

Levi- Strauss'un bu ifadeleri aslında antikçağda ırkçılık var mıdır sorusuna bir yanıt mahiyetindedir. Sonrasında devam eden düşünür uygar bir merkezde uzun süre kalan kişi köyüne döndüğünde yerlilerin kişinin uzakta kaldığı süre zarfında acı çektiğini düşünerek ağladıklarını anlatır. Ama buna karşın yabancıya duyulan büyük bir ilgide söz konusudur. Levi- Strauss "yabancı, uzaktan gelmenin itibarından yararlanır ve oradaki varlığıyla toplumsal bağları genişletme fırsatını temsil eder. Bir aileyi ziyaret ettiğinde yeni doğan bebeğe isim koyması için o seçilir; evlilik birleşmeleri de uzak gruplarla yapıldığında daha değerli olur" diye ifade etmektedir.[59]

Levi- Strauss'da da görüldüğü gibi "ilkel" insan kabileleri arasında "başka" olana karşı hem bir ayrım, düşmanlık hem de atfedilen bir değer görmek mümkünüdür. Bu durumun ırkçılık olduğu söylenebilir mi? Tabi bu konu hakkında birçok fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Mısır'da M.Ö. 19. yüzyıla ait siyahlarla ilgili yazılar ve Antikçağın köle sistemi, kimi düşünürleri ırkçılığın köklerinin sömürgecilik ve kapitalizmin gelişmesinden çok önce var olduğu kanısına götürmektedir. Sovyet sosyolog Andrey Shiyk, ırksal önyargıların antikçağlara kadar uzandığını ileri sürmektedir. Ancak Shiyk ırksal önyargıların değişik tarihsel dönemlerde farklı göründüklerini ve ayrı roller oynadığını vurgulamıştır. Tarihçi Thomas Gosset ve filozof Paul Taylor gibi bazı Amerikalı akademisyenler, ırkçı düşüncenin, modern çağın ırkçılık fikrinden farklı olmasına rağmen, antik dönemden kaynaklandığına inanmaktadırlar. Yalnız insanları bu temelde köleleştirmekten ziyade fiziksel görünümleriyle ayrıt etmede ifade edildiğini belirtirler. Meksikalı antropolog Juan Comas'da bu görüşe eğilimliydi. Fakat barbarlara karşı aşağılama ve iğrenme gibi duyguları ırkçılık olarak adlandıramamıştır.[60]

Bazı yazarlar antikçağda proto-ırkçılık şekliyle ırkçılığın filizlerinin görülebileceğini iddia ediyorlar. İsrailli tarihçi Benjamin İsaac bu temelleri coğrafi determinizme, edinilen nitelikleri miras alma fikrine, yerli ve köken kavramlarına ve bazı insan gruplarının köleliğe mahkûm edildiği inancına bağlar.[61] Firavun III.

[58] Claude Levi- Strauss, Irk, Tarih ve Kültür, Çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden, 7. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2016, S. 69.
[59] Levi-Strauss, a.g.e, S. 69.
[60] Schnirelmann, a.g.e, S. 55-56.
[61] Schnirelmann, a.g.e, S. 56.

Sesostris'in Güney Mısır'da diktirmiş olduğu dikilitaşlarından birinin üzerinde yazan yazı dikkat çekicidir. Yazı şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Ticaret merkezlerinde alış-veriş yapmak için gelmek isteyenler dışında, bu topraklardan kara yoluyla ya da nehir yolundan kayıkla geçiş siyahlara yasaklanmıştır. Ticaret amacıyla gelenlere konukseverlik gösterilecektir, ancak bunların her ne sebeple olursa olsun Nil nehrinde kayıkla Heh'den yukarı çıkmaları kesinlikle yasaktır."[62]

Bu ibare eskiçağda insanlar arasında deri rengine göre bir ayrımın yapıldığının kanıtı mahiyetindir. Ancak bu yazı ırkçılığın ürünü olmaktan ziyade muhtemelen daha çok düzenin korunması amacıyla alınan bir önlemi göstermektedir. Mısıra karşı yapılan saldırılar ister istemez yabancıya karşı tutumlarını da değiştirmiştir. Aynı zamanda fetihler sırasında denetimi altına aldığı halkların kültürlerinin Mısır kültürünü etkilediği görülmektedir. Yine Mısır literatüründe diğer halklarla evliliklerin gerçekleştirildiğine dair anlatılara rastlamak mümkündür.[63]

Aristoteles'in öne sürdüğü "doğal kölelik" teorisi pek çok ırkçı antropoloğun başvurduğu ciddi ve özgün bir kaynak durumundadır. Bununla birlikte Aristoteles, halkların eşitsizliğini belirleyen temel ölçüt olarak ırksal farklılıkları kullanmamıştır. Daha çok coğrafi farklılıklara gönderme yapmaktadır. Buna göre:

> "Soğuk bölgelerde yaşayan ırklar ve Avrupa'dakiler cesaret ve tutkuyla doludurlar, fakat beceri ve beyin güçleri biraz kıttır; bundan ötürü, genellikle bağımsız kalabilmelerine karşın, siyasal birlikleri ve başkalarına egemen olma yetenekleri yoktu. Öte yandan, Asyalı ırkların hem beyinleri hem de becerileri vardır, ama cesaret ve iradeleri eksiktir; bu nedenle, hep köleleştirilir ve uyruk olarak kalırlar. Coğrafyaca orta bir durumda bulunan Hellen ırkı ise her ikisinden de bir ölçüde pay almıştır. Dolaysıyle, en iyi siyasal kuramlara sahip olarak özgürlüğünü sürdürüyor ve tek bir anayasa altında birleşse, bütün öteki ülkelere egemen olabilecek yetenekte."[64]

Devam eden Aristoteles öteki de bulunan farklılıkların Yunanlıların kendi aralarında da olduğunu belirtir. Ona göre kimileri ya akıllı ya cesur, kimileri ise hem akıllı hem cesurdur. Görüldüğü gibi Aristoteles ilkin coğrafi farklılıklara gönderme yapmakta ikinci olarak da Yunanlıların arasındaki öteki ile aynı olan farklılıklara dikkat çekmektedir. Yine filozof devlet koruyucularının yabancılara karşı sert olması gerektiği düşüncesini yanlış bulmaktadır. Ona göre kötülük yapmayanlara karşı

[62] François De Fontette, Irkçılık, Çev. Haldun Karyol, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, S. 22.
[63] Özbek, a.g.e, S. 48.
[64] Aristoteles, Politika, Çev. Mete Tuncay, 9. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, S. 207.

acımasız davranmak zihin yüceliği olarak görülemez.[65] Burada Aristoteles yabancıya karşı beslenen düşmanlığın kendisini koruma amaçlı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Irkçılığın köklerini sömürgeciliğin ve kapitalizmin geliştiği dönemde aramak ve hatta bu dönemde ortaya çıktığını söylemek Aristoteles'in köle hakkındaki görüşleri ile hesaplaşmayı zorunlu hale getirmektedir. Aristoteles köle ve efendi ilişkisini "doğallık" argümanıyla temellendirmektedir. Ona göre "gereken şeyleri zekâsıyla önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir, oysa beden gücüyle bunları yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir."[66] Aristoteles efendi-köle ilişkisini yöneten-yönetilen ilişkisi ile açıklamaya çalışır. Ona göre bazı şeyler doğduklarından itibaren böyle bir ayrıma tabi tutulmuştur. Yöneten-yönetilen ilişkisi her yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunu zihin-beden ayrımında, kadın-erkek ayrımında görmek mümkündür. Aristoteles böyle karşıtlıklarının eşit olmasının zararlı olacağını savunmaktadır. Buna bağlı olarak Aristoteles köleliğin doğallığını göstermek için insanlar ve hayvanlar arasında bir benzetme yapar.

> "İnsanla öteki hayvanlar arasında da böyle olur; çünkü evcil hayvanlar, doğadan, vahşi hayvanlara oranla daha iyidir; onlar için de insanlar tarafından yönetilmek daha faydalıdır; çünkü böylesi hiç olmazsa, güvenliklerini sağlar. Yine, erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağı ve uyruktur. Bu genel olarak tüm insanlık için geçerlidir. Bundan ötürü, diyebiliriz ki, iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence, doğadan köledir. Sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir."[67]

Doğanın insanlarla hayvanlar arasındaki ayrımı belirgin olmasına rağmen, özgür kişilerle köleler arsında böyle bir belirginlik görmek pek mümkün değildir. Aristoteles köle olarak nitelendirdiği kişilerin insan olup olmadığını sorgulamaz. Hatta insan olduklarından dolayı belli erdemleri olduğunu ve akıl sahibi olduklarını da söylemektedir. Aristoteles, her toplumda ağaç kesecek, ev yapacak vs. birilerine ihtiyaç olduğunu, bu işlerinde doğadan kol işleri için en uygun yaratılmış kimselerce yapılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Aristoteles efendi-köle ilişkisini doğallık argümanıyla açıklayarak köleci bir toplumun zorunluluğundan yana tavır almaktadır.

[65] Aristoteles, a.g.e, S. 208.
[66] Aristoteles, a.g.e, S. 8.
[67] Aristoteles, a.g.e, S. 13-14.

Fakat bunun ırkçı ideoloji olduğu söylenemez. Yine Aristoteles Mısır uygarlıklarına büyük bir hayranlık duymuştur. Martin Bernal Aristoteles'in Mezopotamya ve İran uygarlıklarını çok eski uygarlık olarak görmesine rağmen, Mısırlıları en eski halk olarak kabul ettğine dikkat çeker. Bernal'a göre Aristoteles'in Mısıra karşı duyduğu hayranlık Herodotos'un hayranlığının da ötesine geçmektedir. Ona göre "Herodotos Mısırlıların anahtar bilim olan geometriyi pratik nedenlerle – yani, Nil'in taşması ile işaretlerin ortadan kalkmasından sonra toprağın ölçülmesi için geliştirdiklerine inanırken, Aristoteles ise rahipler tarafından teorik olarak geliştirildiği kanısındaydı."[68]

Martin Bernal *Kara Atena* adlı yapıtında Avrupa'nın bütün dünyaya empoze etmeye çalıştığı "arı ırkın" ve Batı medeniyetinin üstünlüğü fikrini titizlikle inceleyerek iki yüz yıllık düşünce geleneğini sarsmayı başarmıştır. Bernal'ın mercek altına aldığı aslında Yunan uygarlığıdır. Ona göre Yunan medeniyetinin Batı uygarlığının temelini oluşturduğu düşüncesi 19. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilmiştir. Düşünür bu görüşe "arı modeli" adını vermektedir. Bernal bir diğer modelden daha bahis etmektedir. Buna göre klasik ve Helenistik dönemde Yunanlılar tarafından kabul edilen görüş "eskiçağ modeli"dir.[69] Bernal'a göre M.Ö. 1500'li yıllarda Mısırlılar ve Fenikelilerin yaptığı kolonileştirme ve yerli halkı uygarlaştırması sonucunda Yunan kültürü doğmuştur. Buna göre "Yunan uygarlığı, bu kolonileştirmelerin ve daha sonra Doğu Akdeniz'in dört bir yanından yapılan alımlamaların yarattığı kültür karışımının bir sonucudur."[70] Bernal kolonileştirme ile ilgili Yunan geleneklerini incelerken doğrulukları genellikle kabul edilen Kadmos, Danaos ve Pelops ile ilgili yazılara dikkat çekmektedir. Yazar "eskiçağ modeli"nin kalesi olarak nitelendirdiği Kadmos'un Thebai'yi kolonileştirmesini anlatmaktadır. Çünkü bu konuyla ilgili çok sağlam belgeler bulunmakta ve Sami Fenikelilere gösterilen saygı Afrikalı Mısırlılara duyulan saygıdan daha uzun sürmüştür. En önemli kanıtlar ise edebiyattan gelmektedir. Bernal bunu şöyle ifade etmektedir:

> "*İlayda*, Danaolara ve Kadmeialılara yapılan atıflarla doludur. Bunların türetildiği kahraman isimlerinin (Danaos ve Kadmos) Mısır'dan ya da Fenike'den geldiği en azından daha sonraları yaşayan Yunanlılarca hemen kabul edilirdi. Hem Homeros hem de Hesidos, her zaman Kadmos'un kız kardeşi ya da başka

[68] Martin Bernal, Kara Atena, Çev. Özcan Buze,1. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998, S. 177.
[69] Bernal, a.g.e, S. 49.
[70] Bernal, a.g.e, S. 49-50.

bir yakın akrabası olarak görülen Europa'dan "Phoinix'in Kızı" diye söz etmiştir."[71]

Yunan dini de Mısır dininden kaynaklanmaktadır. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Atinalılar Mısır ana Tanrıçası İsis'e tapıyorlardı ve tapanların arasında sadece Mısırlılar değil Atinalılarda vardı. M.Ö. 2. yüzyılda Atina kendisine bağımlı olan ülkelerin Mısır kültürlerini kabul etmesi için övüyor, özendiriyordu. Bu dönemlerde birçok yerde Mısır tapınakları ve kutsal mekânları yaygınlaşmıştır. Eskiçağ Modelinde Yunanlılar Mısır kültürüne büyük coşku ve saygı besliyordu. Kazandıkları başarılarla övünselerde, kendi siyasal kurumlarını, bilimlerini, felsefelerini ve dinlerini özgün olarak görmüyorlardı. Bütün bu kültürün kolonileştirmeler sayesinde ve yaptıkları yurtdışı incelemeler sonucu Doğu'dan özellikle Mısır'dan getirildiğine inanmaktaydılar.[72] Bernal'ın Yunan kültürünün Afrikalı ve Samilerin karışımının bir ürünü olduğu yönündeki iddiası Batının ırkçılığı meşrulaştırmak için yarattığı ilerici ve gelişmiş "Aryan ırkı" görüşünün temellerini sarsarak çok ciddi bir darbe indirmiştir.

Robert Miles eskiçağdaki ötekinin tanımını anlatırken Avrupa yayılmacılığından önce Akdeniz çevresinde bulunan Avrupa ülkelerinin kuzey Afrika'daki nüfuslarla doğrudan bir temas halinde olduklarına dikkat çeker. Afrikalılar savaşlarda esir edilen savaşçılar ve ticari amaçlarla Greko-Roman dünyasına gelerek buralara yerleşen tüccarlardır. Yunan ve Roman dünyasında Afrikalılar belli fiziksel özelliklerine göre tanımlanmışlardır. Bunlar deri rengi, saç ve burun tipi gibi özelliklerden ibaret olmuştur. Yunan kültüründe diğer birçok kültürde görüldüğü gibi beyazın olumlu, siyahın olumsuz değerlendirildiği bir anlayış da mevcut olmuştur. Siyahlık ölümle ve yeraltı kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak Afrikalıların deri rengine göre tanımlanması olumsuzluk barındırmadığı gibi köleliğe yasal haklılık getirmek için de kullanılmamıştır. Aksine Afrikalılar özgür, adil, dindar ve bilge insanlar olarak görülmüşler ve asker, savaşçı olarak saygı görmüşlerdir. Birçok yazar tarafından siyah olmak güzel olarak övülmüştür.[73]

"Biz" ve "Onlar" ayrımı tarihin her döneminde olmuştur. Antikçağdaki insanlar arasındaki ayrımı proto-ırkçılık, yabancı düşmanlığı, etnosantrizm, yarı-ırkçılık

[71] Bernal, a.g.e, S. 146.
[72] Bernal, a.g.e, S. 193.
[73] Robert Miles, Irkçılık, Çev. Sibel Yaman, 1. Baskı, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 2000, S. 26.

kavramları ile açıklamak mümkündür. Fakat 18. yüzyıldan sonra karşılaştığımız ırkçı ideolojisi olduğunu söylemek tartışmalıdır.

1.3.1. Antisemitizm

Irkçılığın tarihsel köklerini araştırmak ve ortaya çıkmasını kapitalizmle ilişkilendirmek antisemitizminde tarihsel gelişimini incelemeyi zorunlu hale getirmektedir. 1933-1945 tarihleri arasında Nazilerin Yahudilere, Romanlara ve eşcinsellere karşı uyguladığı kitlesel yıkımından sonra, antisemitizm, kötülüğün küresel sembollerinden biri haline gelmiştir. Bu olaylardan önce ve bazı durumlarda daha sonra sadece "eğitimsiz ve şovenist kalabalık" Yahudilere karşı hoşgörüsüzlük göstermedi. Yahudi düşmanlığı birçok yönden rasyonelleşmiş entelektüel mahkûmiyettir.

Antisemitizm kavramı ilk kez Alman gazeteci Wilhelm Marr tarafından, 1879'da *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum: Vom nicht confessinellen Standpunkt aus betrachtet* adlı kitabının yayınlanması ile tanıtıldı. "Tek bakış açısı", "Yahudiliğin" "Almanlığın" acımasız düşmanı olduğu, onların ülkenin sosyal, politik ve ekonomik hayatına katılmalarına izin verildiği takdirde "yerli" halkın sonunu getireceği gerçeğinden oluşuyordu.[74] Marr'ın antisemitizm olarak adlandırdığı Yahudilere yönelik düşmanlık yeni bir fenomen değil, yüzyıllarca var olan bir düşmanlıktır. Binlerce yıl boyunca- muhtemelen "Mısır esareti" zamanından beri- dünya, "Yahudi sorununu" çözmekle meşgul olmaktadır.

Yahudilere karşı yapılan kıyımlar Nazi Holocaust'undan çok öncede yapılmıştır. Fakat eskiçağda Yahudilere karşı düşmanlıklar dini sebeplerden kaynaklanmaktadır. Albert Memmi gibi bazı düşünürler eskiçağa kadar uzanan Yahudi düşmanlığının ırkçılık olduğu kanaatindedir. Memmi, Aristoteles'in efendi-köle ilişkisinin biyolojik bir ayrım olduğunu savunmaktadır ve antisemitimin ırkçılık olduğu savını da biyolojik

[74] Semen Reznek, "Mifologiya Nenavisti. Ob Antisemitizme- dlya vseh", Zametki po Yevreyskoy İstori, N: 10 (71); N: 11-12(72); N: 1(73), N: 4(76). 2006.
http://berkovichzametki.com/2006/Zametki/Nomer10/SReznik1.htm

özelliklere gönderme yaparak açıklamaktadır.[75] Buna karşın bazı yazarlar antisemitizmin ortaya çıkmasını kapitalizmle ilişkilendirmektedir. Rus tarihçi Samuel Lozinsky (1874-1945) antisemitizmin sosyolojik köklerini inceleyerek kapitalizmle ilişkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre bazı tarihsel verilerin eksikliği ve gerekli ekonomik koşulların yokluğundan dolayı antisemitizmin özgünlüğü ve sonsuzluğu hakkındaki yaygın bir görüşe katılarak, onu bütün dönemlerin ve halkların "lanetlenmiş sorunu" haline getiremeyiz. Tarih "sonsuz" problemleri bilmez dolayısıyla erken ortaçağ Avrupa'sında antisemitizmden söz etmek mümkün değildir. Çünkü onu daha sonrasında da besleyecek olan sosyal tabanının ekonomik nedenleri mevcut değildi. Doğal ekonomi ya da feodal ekonomi kapitalist sosyal antisemitizme özgü olaylara yabancıdır. Antisemitizm kapitalist sistemin bir olgusudur ve kapitalizmin bilinen tezahürlerindeki büyümesine paralel olarak gerçekleşmişidir. Ancak, Ortaçağ Avrupası feodal gelişmenin başlangıcında, dini antisemitizmle tanışmıştır. 13. yüzyıldan sonra değişen ekonomik koşullar Yahudi ticareti ve esnaf sınıfı arasında rekabet oluşturacak zemini hazırlamıştır. Bu durum ise var olan dini antisemitizmden de beslenerek son derece tehlikeli ve zorlu bir fenomen haline gelmiştir.[76]

Yahudilerin inancı hem Paganizme hem de Hıristiyanlığa siyasi ve dini tehdit oluşturmuştur. Eskiçağda olduğu gibi Ortaçağda da din devlet tarafından kabul edilen bir kurum halindedir. Dolayısıyla herhangi bir dini tehdide karşı alınan her türlü önlem devlet tarafından da desteklenmiştir. François De Fontette Yunanlı Esther'in kitabından Amon'un Assverus'u Yahudileri yok etmesi için krallıkta yaşayan, yasaları diğer halkların yasalarından farklı olan, özümsenmesi mümkün olmayan bir halkın varlığını söylediğini aktarmaktadır. Amon'un kraldan aldığı emirname ise kendi türü içinde benzeri olmayan bu halkın diğer insanlarla kavga halinde olduğu, kendi yasalarını koruyarak krallığın çıkarlarının düşmanı olduğu ve bu halkın krallığı tehdit ettiği dolayısıyla da en ağır suçları işlediği yönündedir. Yine Fontette M.Ö. 11. yüzyılda Antiochus 4. Epiphanes'in Yahudilere karşı yaptığı savaşın onları batıl inançlarından vazgeçirerek Yunan hayat tarzını benimsetmek olduğunu

[75] Özbek, a.g.e, S. 49.
[76] Samuel Lozinsky, Sotsialnıye Korni Antisemitizma v Sredhiye veka i v Novoye vremya, Moskova: Leningrad, Ateist, 1929, S. 14-15.

aktarmaktadır.[77] Aynı şeyi Ortaçağ Hristiyan dünyasında da görmek mümkündür. Kilise tek ve yegâne gerçek olarak kabul ettiği dini inançlarını sorgulayan, buna karşı çıkan ve farklı bir inanca sahip olan herkesi sapkın olarak ilan ederek aforoz etmiştir. Bu durumda Yahudilerin dini de Paganizm kadar tehlike arz ediyordu. Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren kilise Yahudilere karşı vaazlar vermeye başlamıştır. Devlet dini olarak kabul edilmedikten önce şiddete başvurmak yerine daha çok ikna yöntemini kullanmıştır. Kilisenin Yahudilere karşı düşmanca vaazları köylü Hristiyanlar arasında çok da etkili olmamıştır. Hristiyanlar sadece Yahudilerle değil paganlarla ve dinsizlerle de barış içine yaşamına devam ettirmiş ve 2. ve 3. yüzyıllarda Yahudi ve Hristiyanlar arasında evlilikler çok yaygın olmuştur. Bu tarz evlilikler Hristiyanlıktan öncede yüksek din adamları arasında aşırı memnuniyetsizlik yaratan unsurlardan biri olmuştur. Din adamlarının kaygısı bir ırkın üstünlüğü amacını güttüklerinden değil inancının bütünlüğünü ve saflığını tehdit etmesinden kaynaklanmıştır. Elvira'da (Granada) 315 yılında toplanan konsey- İmparator Konstantin'in Hristiyanlığı resmi olarak devlet dini olarak ilan etmeden önce- Yahudilere karşı önlem almıştır. Konseyde alınan karara göre Hristiyanların Yahudilerle iletişime geçmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. İki dinin mensupları arasında yapılan evlilik korkunç bir günah olarak ilan edilmiştir. Bu yasakların etkili olmaması nedeniyle kilise hem Hristiyanların hem de Yahudilerin davranışları üzerine, Tanrı tarafından kınan ve ortadan kaldırılmaya maruz bırakılan insanlarla fazla yakın olmanın önüne geçmesi için İmparator Konstantin'den sert tedbirlerin alınmasını talep etmiştir. Konstantin devlet dininin çıkarlarını korumak adına Yahudilerin medeni haklarını kısıtlamış ve 321 yılında onların son derece zorlayıcı olan işlerde çalışmaları için yasa çıkarmıştır. Resmi belgelerde, Yahudilere karşı kaba ve düşmanca ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.[78]

Ortaçağda Yahudiler, her bakımdan kendilerine yabancı olan feodal sistemin temellerini ekonomik faaliyetleriyle baltaladılar. Ortaçağ Yahudi'si için feodal rejim gereklilikti, çünkü feodal onun asıl alıcısı, müşterisi durumundaydı, Yahudi ise belki de o dönemin tek satıcısıydı. Yahudi ve feodal birbirlerine ihtiyaç duymaktaydı. Bu iki kutup ekonomik anlamda birbirlerini desteklemek mecburiyetindeydi. Feodal

[77] Fontette, a.g.e, S. 26-27.
[78] Lozinsky, a.g.e, S. 17.

rejim, Yahudilere karşı dini bir düşmanlık beslemiş olsa da ekonomik anlamda bir antisemitist tavır içinde olmamıştır. Avrupa'nın sosyo-ekonomik gelişmesinde büyük katkıları olan Yahudiler bazen iktidarın müttefiki bazen de düşmanı durumunda olmuştur. 11. yüzyılda Alman imparatorları, Worms kentinin sakinlerine papa ile olan mücadelesinde imparatorluğa gösterdikleri sadakatinden dolayı minnettar olduklarını söylerken Worms sakinlerinden kastının ilk önce "Yahudiler ve diğer tüccarlar" olduğunun altını çizer. İmparator 4. Genrih'e olan sadakatinden dolayı 1074 yılında Yahudiler gümrük vergilerinden azat edilmiştir.[79] 554-631 yıllarında Bizans'ın güneydoğu İspanya'yı ele geçirmesine kadar Yahudiler İspanya'yı işgal eden Batı Gotlar'la müttefik olmuşlar daha sonrasında ise Yahudilere karşı politikalar izlenmeye başlanmıştır. Zanaattan tıpa kadar birçok alanda önemli yere sahip olan Yahudiler sürgün edilmiş bazen de katliama uğratılmıştır.[80] Yahudilere karşı yapılan kıyımlardan biriside 15. yüzyılda İspanya'da görülür. "Saf kan" düşüncesinin önem kazandığı krallıkta yapılan Yahudi katliamı proto-ırkçılık olarak değerlendirilmektedir. İspanya krallığı ekonomik sıkıntılardan kaynaklı çıkan ayaklanma sonucunda "kan saflığı" protokolü hazırlanmış olup üç kuşak öncesine kadar soyunda Berberi ve Yahudi olanlar özel ve kamu kuruluşlarından çalışamıyor ve haklarından yoksun bırakılıyordu.[81]

13. yüzyıldan itibaren Yahudilerin durumu daha da kötüye gitmeye başlamıştır. Çünkü Avrupa'nın ekonomik gelişimi sadece Yahudi olmayan tüccarlar değil, esnaflardan da oluşan bağımsız bir sınıf oluşturmuştur. Gelişen ekonomik sınıflar Yahudileri kendilerine rakip olarak görmekteydiler. Şehirde gelişen lonca teşkilatlarına kabul edilmeyen Yahudiler daha küçük esnaf işleriyle meşgul olabilmişler. Her köy bir lonca teşkilatına bağlı olmuş ve tarımsal ürünlerini sadece o teşkilata vermek zorunda bırakılmıştır. Bu durumda seyyar satıcılık yapan Yahudi lonca teşkilatının hak ve imtiyazları için zararlı bir unsur olarak görülmüştür. Yahudi loncaya ait ürünleri köylülerden satın alarak götürüyordu ve başka bir şehirde üretilmiş ürünü getirerek rekabete neden olmaktaydı.[82]

[79] Lozinsky, a.g.e, S. 6.
[80] Özbek, a.g.e, S. 50.
[81] Fontette, a.g.e, S. 37.
[82] Lozinsky, a.g.e, S. 56-57.

Yahudiler 1700'lü yıllardan itibaren ekonomi alanında tekrardan önemli yer tutmaya başlıyorlar. Bu dönemde Avrupa'da yeni iktisadi fonların ve ekonomik genişlemenin önem kazanmasına büyük katkı sağlamışlarıdır. Atlantik'teki adalara, Karibik'e ve Brezilya'ya şekerkamışı ekim ve üretiminin taşınmasına öncüllük ediyorlar.[83]

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde antisemitizmin ana merkezi Almanya ve Doğu Avrupa ülkeleriydi. Versay antlaşmasının sonuçları ve ekonomik gerileme, toplumsal çelişkileri daha da şiddetlendirdi ve milliyetçi eğilimleri güçlendirdi. Irkçı teoriler toplumun çeşitli kesimlerinde gittikçe yaygınlaştı. Yahudiler Almanya'nın felaketleri için suçlandı. Antisemitizm, çeşitli partilerin programlarının en önemli noktalarından ve 1924'te kurulan Ulusal Sosyalist Parti ideolojisinin temellerinden biri haline geldi. Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte, ırkçı teori ilkeleri hukuk derecesine yükseltildi ve antisemitizm Alman hükümetinin resmi siyasi yönetimi haline geldi. Bütün dünyada antisemitist propagandalar yapıldı. Antisemitizm, Hitler'in dış politika kavramında ve Nazi Almanya'nın diğer devletlerle diplomatik ilişkilerinde merkezi bir yer işgal etti. Yüzyıllara uzanan Yahudi tarihinde Nazilerin uyguladığı vahşice bir katliam görülmemiştir.[84]

1.3.2. Rusya'da Antisemitizm

Rusya'da da Yahudilere karşı aynı tutum söz konusudur. Yahudiler Kiev Rusya'sının bazı kentlerinde ikâmet etmişlerdir. Şehirde "Yahudi Kapısı" adı altında Yahudi mahallesi de bulunmuştur. Fakat Vladimir Monomakh (1053-1125) döneminde Yahudi katliamı gerçekleştiriyor ve bu kıyımdan sonra Yahudiler Rus topraklarını terk ediyorlar. Moskova Rusya'sına yerleşmelerine de izin verilmemiştir ve ticaret amaçlı veya başka meselelerle ilgili gelmeleri bile yasaklanmıştır. Bu yasak

[83] Özbek, a.g.e, S. 51.
[84] İ. Gorodetsky (ed), İstoriya Yevreyskogo Natsionalnogo Dvijenya 1870-1914, İerusalim, Bibloteka Aliya, 1992, S. 92.

nedeniyle, nerdeyse sekiz asır boyunca Yahudiler Rusya'ya gelmemişlerdir. Ancak Yahudi düşmanlığı iç siyasi mücadelede bile kullanılmıştır.[85]

Korkunç İvan'ın ordusu Polotsk'u ele geçirdiğinde esirler arasında birkaç yüz Yahudi de bulunmuştur. "Sorun" çok basitti: Hristiyanlığı kabul edenlerin vaftiz edilmesi, kabul etmeyenlerin ise nehirde boğularak öldürülmesi- ki öylede yapılmıştır. 18. yüzyılda Avrupa ile ticari ilişkilerin kurulması yönünde çalışmalar başlatıldı. Bu dönemlerde Rusya'nın dış ticareti genişletmeye çok ihtiyacı vardı. Yahudiler birçok Batı ülkesindeki tüccarların önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Avrupa'da ticari anlamda bir kısıtlama olmadan hareket eden Yahudiler Rus sınırında engelle karşılaşıyordu. Yahudilerin Rus topraklarına girememe yasağı hem Yahudileri hem de Yahudilerle iş birliği yapan yerli tüccarları zor durumda bırakıyordu. Tabi devlet hazinesi de iyi bir kazanç sağlayamıyordu. Bu konunun 1. Peter'e açılması durumu değiştirmemiştir. 1. Peter Yahudilerin Rusya'da ticaret yapmaları için hiçbir nedenin olmadığını söylemiştir. 1. Peter'in kızı Yelizaveta Petrovna'ya da aynı konu ile ilgili bir rapor sunulmuştur. Raporda Yahudi tüccarların Rusya'ya kabul edildiği takdirde hazinenin elde edeceği getirilerin yüksek oranda değişeceği anlatılmıştır. Fakat Yelezaveta Petrovna'nın cevabı "Mesih'in düşmanlarından bir kazanç sağlamak istemiyorum" şeklinde olmuştur.[86]

Aynı soru 2. Yekaterina'nın tahta çıktığı günlerde tekrar gündeme gelmiştir. Avrupa'da yetişmiş ve eğitim görmüş biri olan Çariçe Yahudilerin Rusya'nın ekonomik kalkınması için fayda sağlayacaklarının farkındaydı. Fakat Rus toplumunun Yahudilere karşı önyargısını göz önünde bulundurarak onların Rus topraklarına gelmesini engelleyen yasayı kaldırmayı sonsuz bir süre ertelenmeyi yararlı bulmuştur. Daha sonra "Ortodoks itibari için endişe ettiğinden" bir komploya başvurdu: kendi yasalarını atlayarak Yahudilerle ticari ilişkiler oluşturmaya ve hatta topraklarına yeni kattığı, hiç yok diyecek kadar nüfusun olduğu Yeni Rusya'ya yerleşmelerini teşvik etmeye başlamıştır. Bunu yaparken çok ihtiyatlı davranmış ve sessiz bir şekilde olmasını istemiştir.[87] Çariçenin Yahudilere yönelik bu politikasını gizli ve sessiz

[85] Reznek, a.g.m, http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer10/SReznik1.htm
[86] Reznek, a.g.m, http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer10/SReznik1.htm
[87] Reznek, a.g.m, http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer10/SReznik1.htm

yapmaya çalışması Rusya'da Yahudi düşmanlığının ne kadar derin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Polonya'nın bölünmesinden sonra önemli bir Yahudi nüfusa sahip olan geniş toprakların Rusya'ya bırakılması sonucunda Rus topraklarına çok sayıda Yahudi göç etmiştir. Polonya krallığından gelen Yahudiler 1785 yılından itibaren Rusya'nın vatandaşlığına kabul edilerek Rus tüccarlarının bir parçası olmuşlardır. Bu dönemlerde kent halkı geniş haklara sahip olmuş ve Yahudilerde bu haklardan yararlanarak kamusal alanda bazı güç ve itibara sahip olmuştur. Yahudiler yurttaşlık haklarına dayanaraktan İmparatorluğun tüm kentlerinde ticaret yapabilmeleri için izin istemişler, fakat bu talepleri reddedilmiştir. Ticaretin daha çok yaygın olduğu Moskova'ya girmeye çalışan Yahudilerin izin başvuruları 23 Aralık 1791 yılında kesin bir karara ulaşmıştır. Buna göre, Yahudilerin Belarus hariç Rusya'nın diğer kentlerinde ve limanlarında ticaret yapması yasaklanmıştır.[88]

İmparator 1. Aleksandr Yahudilerin konumunu iyileştirmek için çalışmalar başlatmıştır. 1. Aleksandr döneminde yayınlanan "Yahudiler Hakkında Yönetmelik" Yahudilerin ekonomik, eğitim ve sosyal hayatlarını düzenleyen ilk yasa mahiyetindedir. Yahudilerin ikâmet edeceği bölgeler eskisi gibi sınırlılığını koruyordu. Öte yandan Yahudilerin Rus okullarında ve üniversitelerinde okumalarına, tarımsal işler için arazi satın almalarına izin verilmiş ve fabrika endüstrisine girebilmeleri için devlet tarafından krediler verilmiştir. Buradaki amaç Yahudilerin ülkenin ekonomik ve sosyal yaşamına katkıda bulunmalarını sağlamaktan ibarettir. Yahudilere yönelik bu yasa tam anlamıyla hayata geçirilmemiştir. Fakat onlara karşı tutumların azda olsa değişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda 1. Aleksandr, Hristiyanları Yahudilerin "ekonomik köleleştirmesinden" korumanın önemine dikkat çekti. Bununla birlikte Yahudilere karşı Hristiyan dininin bütünlüğünün korunması da mühimdi.[89]

Rusya'daki Yahudilerin ekonomik durumu 1. Nikolay'ın iktidara gelmesi ile kötüye gitmeye başlamıştır. 1. Nikolay'ın Ruslaştırma hedefi Rus olmayan azınlıklara aynı zamanda Yahudilere karşıda baskı politikası izlemiştir. 1. Nikolay'ın

[88] Lozinsky, a.g.e, S. 173-174; 176.
[89] Mihail Kosovsky, "Gosudarstvennıy Antisemitizm: realnost ili miraj?", Zametki Po Yevreyskoy İstorii. N: 8-9(202). 2017. http://z.berkovich-zametki.com/2017-nomer8-9-mkosovsky/

egemenliğinin otuz yılında, Yahudilerin haklarını kısıtlayan yaklaşık altı yüz karar ve kararname mevcut olmuştur. 1827'de İmparator Yahudilerin Kiev'de ikâmet etmelerini ve ticaret yapmalarını yasaklamıştır. Böyle bir kararın alınmasında ise Rus tüccarların etkisi büyüktür. Yahudi tüccarları kendisine rakip olarak gören yerliler bu kentlerde azizlerin gücünün bulunduğunu dolayısıyla Yahudilerin buraları terk etmesi gerektiğini imparatora iletmişlerdir.[90]

3. Aleksandr'ın iktidara gelmesinin ilk yıllarında ülkenin Güney ve Güneybatısında katliam hareketi başlamıştır ve bu hareketle antisemitizm Çar hükümetinin resmi politikası haline gelmiştir. 16 Nisan 1881'de Kirovograd'da gerçekleşen katliam hareketinde 418 Yahudi evi ve 290 dükkân yağmalanmıştır. Yahudiler iki milyon rublelik zarara girmişlerdir. Hükümet yetkilileri ilk başta katliam hareketinin anarşistler tarafından yapıldığını iddia etseler de daha sonra hareketin Yahudilerin "zararlı" ekonomik faaliyetlerinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Kutaisov raporunda "Yahudiler "tüm ticaret ve sanayiyi" ellerine alarak halkın nefretini üzerine çektiler ve katliamın gerçekleşmesine sebep oldular" ifadelerini kullanmıştır. Mayıs 1882'de Yahudilerin tekrardan köylere yeniden yerleşmesini, şehir ve şehir dışında mülk edinmesini ve kiralamasını, Pazar günleri ve Hristiyan bayramlarında ticaret yapmasını yasaklayan "Geçici Kurallar" kabul edildi ve bu kural 1917'ye yani Devrime kadar devam etmiştir.[91]

Hükümetin amacı Yahudileri kamu alanlarından uzaklaştırmak, kültürel ve sosyal hayattan soyutlamak değil aynı zamanda Hristiyanlığı kabul etmelerini sağlamaktı. Hristiyanlığı kabul etmeyenlerin ise ülkeyi terk etmeleri talep edilmiştir. Görüldüğü gibi Batı Avrupa'da olduğu gibi Rusya'da da antisemitizm ekonomik ilişkilerde kendini göstermektedir. Yahudilerin Rusya'ya sekiz yüz yıl ayak basmamış olmasına rağmen Yahudi düşmanlığı dini sebeplerden kaynaklı olarak varlığını sürdürmüştür.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Rusya'da oluşmaya başlayan muhalefet partiler iktidarın antisemitist tutumunu da reddetmiştir. İlk devrimin yapıldığı yıllarda (1905-1907) Çar 2. Nikolay antisemitist duyguları körüklüyor ve açıkça "Rus Halk Birliğini" desteklemiştir. Polis teşkilatının gizli basımevinde

[90] Lozinsky, a.g.e, S. 179.
[91] Lozinsky, a.g.e, S. 188-191.

antisemitist broşürler basılmış, polis ve jandarmanın himayesinde çok sayıda isyan düzenlenmiştir. A. Shamkov, I. Pranaitis gibi antisemitist ideologlar sağcı basında çalışmış, sözde Yahudilerden kaynaklanan dünya çapındaki tehlikeye işaret etmişler ve Yahudi dininin Hristiyanlara zarar verdiğini savunmuşlarıdır.[92]

Rusya'daki iç savaş sırasında antisemitizm politik mücadelede önemli bir faktör haline gelmiştir. 1917'nin sonuna doğru Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılması konusundaki konuşmaların artması Yahudilere karşı hareketlerin artmasına da sebep olmuştur. Ukrayna ordusu, çeşitli çeteler ve "yeşil" gruplar Yahudileri katletmişlerdir.[93]

Sovyet Devleti kuruluşun ilk yıllarından itibaren antisemitizme karşı mücadeleye öncülük etmişti. Bununla birlikte, yirmili yılların sonunda, halkın arasında Yahudilere karşı keskin bir yükseliş oldu. Bu durum ise aşağıdaki sebeplerden kaynaklanıyordu: Yahudilerin NEP yıllarındaki ekonomik faaliyetleri; parti ve ekonomik Sovyet aygıtında nispeten fazla sayıda Yahudi'nin bulunması; Yahudilerin toprak yönetimi için hükümet önlemleri (en iyi toprakların Yahudilere verildiği yönünde inanış); ağır sanayide çalışan ve nerdeyse hiç bulunmadıkları Yahudi işçilerin sayısında yüksek bir artış. "Burjuva geçmişinin kalıntısı" olarak nitelendirilen antisemitizmle mücadele Stalin'in iktidara gelmesi ile Yahudi liderlerinin "burjuva milliyetçiliği" ile suçlanmasına dönüşmüştür.[94]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB'deki antisemitizmin geçmişin kalıntısı olmadığı, modern Sovyet gerçekliğinin önemli bir bileşeni olduğu ortaya çıktı. Savaştan sonra yerleşim yerlerine geri dönen Yahudiler yerlilerin düşmanca tavırları ile karşı karşıya kaldılar. Yahudilere karşı nefretin nedeni ev ve mülklerinin geri iade edilmesi ile ilgiliydi. Yahudilere karşı yetkililerinde tutumu değişmiştir. Parti Merkez Komitesi sekreteri Shcherbakov'un, Yahudi karşıtı fikirleri desteklediği ve Stalin'in de antisemitist görüşlere sahip olduğu yönündeki söylentiler daha sonra Yugoslav devlet adamı Milovan Dzihilas, Svetlana Alilueva, İlya Ehrenburg ve diğerlerinin ifadeleri ile doğrulanmıştır. Parti ve devlet aygıtının her kademesinde bulunan Yahudi karşıtları görüşlerini gizlemeye son verdiler. Savaşın son yıllarından itibaren yüksek

[92] Gorodetsky, a.g.e, S. 91.
[93] Gorodetsky, a.g.e, S. 93.
[94] Gorodetsky, a.g.e, S. 94.

mevkide çalışan Yahudiler görevden alınmış ve daha sonrasında da parti ve devlet aygıtlarında çalışmalarına izin verilmemiştir.[95]

İsrail devletinin kurulması SSCB Yahudileri arasında Yahudilere olan ilişkilerini açıkça tanımlayan bir ulusal kimlik duygusunun uyanmasına katkıda bulundu. Sovyet Yahudilerinin çoğu, Kurtuluş Savaşında genç Yahudi devletini destekleyen Sovyet hükümetinin, tüm Yahudilerin İsrail'le dayanışmasının meşruiyetini tanıdığına inanıyordu. Bu tür duyguların tezahürlerini bastırmak için tedbirlerin alınmasına karar verildi ve Eylül 1948'in sonunda Pravda'da bir makale yayınlandı. Erenburg makalesinde "Sosyal devlette" yaşayan Yahudilerin İsrail devletine aldırış etmediğinin altını çizmiştir. SSCB Yahudilerinin savaşa katılmak için İsrail'e gitmelerine izin verilmemiştir. Yahudi devleti için herhangi bir sempati tezahürü vahşice bastırılmıştır. Yetkililer Sovyet düzeninde bile olsa, Yahudi gruplarını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Yahudi yazarlar, sanatçılar ve Yahudilerle ilgisi olan herkesin tutuklandığı kitlesel tutuklanmalar başlamıştır.[96] SSCB'de Yahudilere karşı propagandalar çeşitli yasaklamalar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Yahudiler 18. yüzyılda Rusya'ya geldiği günden itibaren çeşitli cinayetlerin, suçların ve felaketlerin sorumlusu olarak görülmüştür. Ne ironidir ki Yahudiler hem 1917 devriminin hem1941-1945 Savaşının hem de1991'de SSCB'nin dağılmasının günah keçileri durumundadır.

1.4. Sömürgecilik, Kapitalizm ve Irkçılık Arasındaki İlişki

Coğrafi keşifler Avrupa'ya zengin kaynaklara sahip Yenidünyanın kapısını açmıştı. Amerika'nın keşfi yerlilerin soykırımı ile Afrika'nın keşfi ise sözde "insansı" varlıkların yüzyıllar boyu çektiği acılarla son boldu. Avrupa burjuvazisi ise kapitalizmin doruk noktasına ulaşarak, sadece kendisinin yönetmek istediği emperyalist bir dünya düzeni oluşturmuştu. Irkçılığa olan talep, pazarlar için jeopolitik mücadelenin küresel yasalarına, doğal ve insan kaynaklarına bağlı olarak modern kapitalist dünya sisteminin işleyiş biçiminden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, ırkçılığın nesnel temelini, asıl kaynağı iç ve dış çevreninin işgücünün aşırı kullanımı

[95] Gorodetsky, a.g.e, S. 94.
[96] Gorodetsky, a.g.e, S. 95.

olan rekabetçi sermaye birikiminin ekonomik yasalarında bulmak mümkün. Irkçı baskıya maruz kalan toplulukların bileşimi, ırkçılığı haklı çıkarma yolları, ırkçılığın biçimleri değişiyor ancak içeriği değişmiyor. Kapitalist mantık çerçevesinde, ne insani ve ekolojik felaketleri ne de askeri çatışmaları önlemek mümkündür. Sonuçta, küresel ve yerel sosyo-ekonomik ve kültürel-entelektüel dışlama sistemlerinin çoğaltılması, yönetimin en etkili yoludur: onlardan vazgeçenler kaçınılmaz olarak rekabeti kaybedecek ve dünya sisteminin jeopolitik haritasından kaybolacaktır. Sistem, sosyal aşağılanma ve yoksulluğun, insan haklarından yoksun bırakmanın ve kültürel bozulmanın yeni nesneleri olacak topluluklar yaratmaya devam edecektir. Bu ezilen grupların iç kimlikleri etnik, ırksal tasfiyeler ve çeşitli büyüklükteki askeri operasyonlarla desteklenmeye devem edecektir.

Rus filozof Malakhav 15 ve 18 yüzyıl arasında başlayan sömürgeci hareketlerin proto-ırkçılık olduğunu ileri sürerken bu dönem yayılmacı faaliyetlerde dini kaygıların ön plana çıktığını savunmaktadır. Ona göre İspanyalılar ve Portekizlerin ilk kaygısı Güney Amerika yerlilerinin Hristiyanlığı kabul etmesi yönünde olmuştur. Malakhov sömürgeciliğin ilk yıllarında ırkçılığın daha bir ideoloji olmadığını öne sürmektedir.[97] Memmi'nin de ifade ettiği gibi sömürgeci sömürge insanın din değiştirmesini gerçekten istememiştir. Memmi'ye göre sömürgeleştirilenin sömürgecinin dinine girmesi asimilasyona neden olarak sömürgecinin hedeflerinin başarısızlıkla sonuçlanması demektir. Bundan dolayı sömürgeci sömürü ilişkilerini yokuşa sürükleyecek bir eylemin gerçekleştirilmesinden yana olmamıştır.[98] Sömürgeci faaliyetlerin amacı sosyolojik, politik ve ekonomik olmuş olsa da kapitalizmin gelişmesi ekonomik nedenleri daha ön plana çıkarmıştı. Sömürgecilik gittiği topraklardaki yerlilerin yozlaşmış, ahlaki değerlerden yoksun olduğunu savunur ve bu toraklara "uygarlığı" götürdüğünü iddia ederek işgallerini meşrulaştırmış olur. Bunu yaparken kendi kültürünü, medeniyetini ve inancını yücelterek sömürülene karşı kullanır. Sömürgeci hem kendini hem sömürgeleştirileni yeniden tasarlar ve bunu yaparken kendini rahatlatmanın bir yolunu bulur. Uygarlığın ve tarihin değerlerinin yegâne taşıyıcısı ve mirasçı olarak büyük bir amca hizmet etmektedir- sömürge insanının karanlık ve utanç dolu geçmişine ışık tutmaktadır. Sömürgeciye hizmet

[97] Malakhov, Natsionalizm Kak Politiçeskaya ideologiya, S. 188.
[98] Albert Memmi, Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi, Çev. Şen Süer, İstanbul, Versus Kitap, 2009, S. 84.

etmek sömürülenin doğasında vardır. Bu doğallık sömürüleni yönetmenin adil olduğu varsayımına bir de doğal yasaların gerekliliğini de ekler. Memmi'ye gör "burada "koruyuculuk" (paternalizm) denilen hayret verici zihinsel tavır ortaya çıkar."[99] Memmi bu durumu yardımsever ırkçılık olarak adlandırmaktadır. Çünkü "koruyucu" olduğunu iddia eden kişi cömert olduğunu ileri süren kişidir. Fakat bu onun çıkarını veya gelirini daha az düşündüğü anlamına gelmez. Sömürülen işçi haklarını talep ettiği anda "koruyucu" isyan eder. Sömürgecilik sömürülenin hiçbir hakkını tanımaz, onun öyle bir hakkı olmadığını hem kendisine hem de sömürge insanına kabullendirmiştir. Ücretlerin arttırılmasını asla bir görev olarak kabul etmez. Çünkü görev olduğunu kabullendiği anda sömürgeleştirilenin de hakları olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktır.[100]

Eğer başka halkaları işgal ederek onların mallarına el koyuyorsan bu hakka nasıl sahip olduğunu kendin dâhil herkese açıklamak durumundasın. Tam da burada "insan" ve "insan olmayanlar" hakkındaki "bilime dayalı" diskursun kökleri yatmaktadır. Irkçılık, sömürgeci politik ekonominin ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla biri diğerinden ayrılamaz: ırkçılıksız sömürgecilik yoktur, aynı zamanda sömürgecilik olmadan ırkçılık da mümkün değildir. Memmi, baskı ve baskıya karşı sömürgenin mücadelesini karşılaştırırken sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasındaki ilişkinin bir ulus içindeki burjuva-proletarya ilişkisini hatırlattığını söyler. Fakat tümüyle kapalı sömürge gruplaşmaları da mevcuttur. Sömürgeci toplumsal hareketsizliği korumaya yönelik çaba gösterir. Bunu ırkçılık diskursu ile sağlamak mümkündür. Böylelikle de her tür isyan saçmalık olur ve değişim de olanaksız hale gelir. Memmi ırkçılık ve sömürgecilik arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

> "O halde ırkçılık önemsiz bir ayrıntı değil, sömürgeciliğin aynı özden gelen bir parçası olarak ortaya çıkar. Sömürge sisteminin en yüksek ifadesi ve kolanyalistin en önemli özelliklerinden biridir. Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasında temel ayrımcılık, bir *sine qua non*[***] sömürge yaşamı kurmakla kalmaz, bu yaşamın değişmezliğinin temellerini de atar. Belirli bir başlangıç tarihi olan tarihsel bir ilişkiyi, adını koyarak, sonsuzlaştırmayı yalnızca ırkçılık sağlar. Sömürgelerde ırkçılığın olağanüstü yaygınlığı buradan kaynaklanır; hem kolanyalistin hem de her sömürge yerleşimcisinin, entelektüel ya da edimsel her hareketinde ırkçı ton mevcuttur."[101]

[99] Memmi, a.g.e, S. 87.
[100] Memmi, a.g.e, S. 87.
[***] Vazgeçilmez önkoşul ya da koşul. (Şen Süer'in notu.)
[101] Memmi, a.g.e, S. 85-86.

Miles Avrupalıların diğer halklara yönelik "öteki" tanımlamalarını inceler. Buna göre 15. yüzyıla kadar yapılan "öteki" tanımları Avrupa'nın ötesinde ve dışında kalıyordu. Fakat ekonomik ve politik anlamda genişleme sömürgecilikle bağlantılı olarak Avrupa'nın mücadele alanı içinde kalıyordu. Avrupa "uygarlık" söylemi içinde yeni topraklara yerleşerek orada özel mülkiyet hakkını başlattı, yerli halktan emek gücünü talep etti ve bunu zorunluluk durumuna getirdi.[102]

Miles Avrupalıların Doğu, Rusya ve Orta Asya halklarını daha "barbar", "zalim" olarak tanımladıklarını belirtir. Amerika ve Afrika yerlileri ise daha çok deri rengi ve saç tipi gibi fiziksel özellikleri ile tanımlanmışlardır. Vahşi, yamyam gibi tanımlamaların yanında olumlu tanımlarda yapıldı. Fakat Avrupalıların "uygarlıkları" ve başarıları her zaman daha üstündü. Başka bir deyişle "öteki" tanımlamasında bir eşitlik söz konusu değildi, tanımlamalar hiyerarşik olarak sıralıydı. Miles'e göre Yenidünyanın keşfi, bunun ardından gelen sömürgecilik ve köle emeğinin kullanımına bağlı olarak "ötekinin" tanımları doğal kaynakların talan edilmesi amacını yansıttı. Miles sömürgeciliğin tek tip bir karaktere sahip aynı yöntemleri kullanmadığını saptar. Fakat sömürgeciliğin uyguladığı kanlı çatışmaların, zora dayanan emek ve politik bağımlılığın bütün sömürgelere uygulanan ortak strateji olduğunu belirtir.[103] Buna göre sömürgeci her zaman kendi sermayasını arttırmanın derdinde oldu ve sömürge insanına kendi çıkarlarına göre bir strateji uyguladı.

Sömürgeci ele geçirdiği topraklarda bir emek gücüne ihtiyaç duyar. Bunu sağlamak için de sömürge insanını zorla kullanır. Irkçılık tam bu noktada aktif olarak iş görür. Tarih de üretim ilişkilerinde emeğin özgür kullanımı ilk defa kapitalist sistemle mümkün olmuştur. Feodal sistemde grupların eşitsizliği yasal olarak belirlenmişti. Bu dönemde sömürü özgür olmayan emeğe dayanır, köle ise özel mülk durumundadır. Bunun tersine kapitalist sistemde böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Çünkü emeğin özgür kullanımı işçinin emeğini satıp satmama kararını ona bırakıyor. Bu durumda kapitalizm köle ticaretini ve kölelerin sağladığı işgücünü açıklamak durumundadır. "Kardeşlik, eşitlik, özgürlük" sloganı ile dünyanın karşısına çıkan burjuvazi bu temel ilkelerine rağmen oluşan eşitsizliği ve köle emeğini açıklamak durumundadır. Burjuvazinin çelişkili sorununu çözümleyen ise hiç

[102] Miles, a.g.e, S. 32-33.
[103] Miles, a.g.e, S. 39.

kuşkusuz ırkçı ideolojidir. Irkçı ideoloji bu problemi "zenci"nin insan olmadığını söyleyerek halletmiştir. Bu konu üzerinde çalışmalar yapan Werner Ruf dışlama ve aşağılama pratiklerinin meşrulaştırılması için insan haklarının sadece burjuvazi ya da yurttaşlar için geçerli olduğunun altını çizer. Ruf ırkçılığın kapitalist ekonomiden dolaysız olarak çıktığını göstermeye çalışıyor. Buna göre işgücünün *değer*in kaynağı olması onu diğer metalardan ayıran niteliğini ortaya koymaktadır. Bir ücret karşılığında satılan işgücü görünürde eşdeğer değişimdir. Çünkü işçi değişken sermayedir ve sadece bu sermaye artıdeğer üretir. İşgücünün emeğinin karşılığı tam olarak ödenirse artıdeğer ortadan kalkmış olacaktır. Ruf'a göre işgücünün bedeli ürünle değil, pazarda ölçülmektedir. İşçi ürettiği artıemeğin içinde yarattığı değerin karşılığını almaz. Artıdeğere sabit sermayenin sahibi el koyar. El koyduğu artıdeğerden elde ettiği kazançla ya yeni işgücü satın alır ya da yeni makinelere yatırım yapar. Fazladan işgücü onun yararına olmayacaktır. Yeni üretim araçlarının alınması ise sabit sermayenin değişken sermaye karşısında büyümesi demektir. Bu durum ücretli işçilerin sayısının ya da işçilere ödenecek ücretlerin artmasına neden olacaktır. Sermaye sahibinin amacı artıdeğer üreten değişken sermayenin giderlerini düşük tutmaya çalışmaktır. Ruf'a göre değişken sermayenin giderlerini düşük tutmanın çeşitli yolları vardır. Ücretlerin düşürülmesi, işgücü arzının, satılık ucuz işgücü ithaliyle artırılması, iş saatlerinin uzatılması gibi yollar ücretlerin düşmesini sağlar.[104]

Kapitalist sistemde işveren işgücünün ürettiği artıdeğerle kâr elde etmiş oluyor. Artıdeğerin yaratılması ise işgücünün fiyatına bağlıdır. Bundan dolayı sermaye sahibi işgücü ücretlerinin düşük tutulması için çabalar. Bu durumda işveren işgücünün ucuz olduğu yerlere yerleşir ya da işgücünü ucuz olduğu yerden çekip alma yolunu seçer. Her iki durumda da ırkçı zemin oluşmuş oluyor. Ücreti ödenen ve ödenmeyen emek arasındaki farkın devamlı artması sömürgeci açısından bir problem teşkil etmektedir. Bu problemin çözümü çalışma saatlerinin uzatılması ve işgücünün değerinin altına çekilmesiyle mümkün olabilir. Söz konusu durum ise sömürgeleştirmiş olanın "alt insan" olarak tanımlanmasını gerektirir. Irkçılık Avrupalı olmayanı "alt insan" veya "aşağı" olarak tanımlayarak işgücünün altında değere çalıştırılmalarını, çalışma saatlerinin normal sınırların üzerine çıkarılmasını haklılandırmış oluyor.[105]

[104] Özbek, a.g.e, S. 58-63.
[105] Özbek, a.g.e, S. 66.

Irkçılığın varlık alanı bulduğu ekonomik zemin, köle emeği kullanımının tarihe gömüldüğü günümüzde de devam eden ırkçı ideolojiyi açıklamaktadır. Günümüzde biyolojik özelliklerden ziyade kültürel farklılıklara gönderme yapan ırkçılık işçiler arasında ekonomik rekabetin oluşmasında önemli rol oynuyor. Eğitimli ve vasıfsız işçi ayrımları farklı ücretlere çalışmayı mümkün kılıyor. İki farklı ulusun işçisi arasında yapılan bu tarz ayrımla ırkçılık devreye girmiş oluyor. Diğer taraftan egemen ulusun üyesi olan "beyaz" işçi kendisini yine o ulusun üyesi olan kapitalistle özdeşleştirmiş oluyor, kendini onunla aynı aidiyete bağlı görür. Bu ise işçi sınıfının bölünmesini ve güçsüzleşmesine neden olur.[106]

Çağdaş dönemde ırkçılık göçmen işçiler üzerinde işlemektedir. Göçmen işçiler daha düşük ücretlere, daha uzun saat çalışıyorlar. Bu durum ise sabit sermaye karşısında değişken sermaye giderlerinin daha ucuza getirerek kâr oranlarının artmasını sağlamaktadır. Diğer yananda da göçmen işçilerin düşük ücrete çalışmaları yerli işçinin memnuniyetsizliğine neden olmaktadır. Çünkü yabancı işçi düşük ücretleri ve daha kötü yaşam koşullarını kabul ederek, yerel işçilerin imkânlarını kısıtlamakta ve yaşam standartlarını düşürmektedir. Bu bakış açısı ırkçılığın kültürel farklılıkları ön plana çıkararak yeni ırkçılık adı altında yine ekonomik temelde kendini göstermesidir.

1.5. Kültürel Fark ve Yeni Irkçılık

1980'lerde önce ABD'de olmak üzere Avrupa'nın İngiltere, Fransa ve Belçika gibi ülkelerinde ırkçılıkla ilgili farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı. Irkçı ideoloji artık görünümünü değiştirmeye başlamıştı: kurbanlarına fiziksel değil kültürel özellikleri yüklüyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge sisteminin çöküşü ve ABD'deki ayrımcı yasaların kaldırılması ile birlikte biyolojik ırkçılık haklılığını tamamen yitirdi. Fakat bu durum ırkçılığın da ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Başka bir deyişle biyolojik ırkçılık yerini kültürel farklılıklara gönderme yapan yeni bir ırkçılığa bırakmıştı. Bu tür bir ırkçılık içinde, siyahlar artık fiziksel farklılıklardan

[106] Özbek, a.g.e, S. 60.

dolayı entelektüel olarak beyazın altında olmakla değil, kaçınılmaz kültürel özelliklerinden dolayı Amerikan toplumunun değerlerine uyum sağlayamamakla suçlanmaktadır. Ronald Reagan dönemi liberal kesimde, siyahların Amerikalarının "inançlarını" reddettiği, çalışmak yerine sosyal yardım almayı tercih ettikleri ya da aile değerlerinin onlara yabancı olduğu düşünülüyordu.[107]

Irkçılığın kültürel farklılıklarla temellendirilmesi çeşitli kavramlaştırmaları da beraberinde getirmektedir. İngiliz siyaset bilimci Martin Barker görünümünü değiştiren bu ırkçılığı tanımlamak için "yeni ırkçılık" kavramını önermiştir. Bu kavram, yabancıların kültürel özelliklerinin İngiliz ulusunun değerlerine uyum sağlamalarını engellediği gerekçesiyle göçmenleri nasıl reddettiğini açıklar. Bir süre sonra, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, Fransa'daki benzer tutumları anlatırken, Pierre-Andre Taguieff bu fenomeni tanımlamak için "farkçı ırkçılık" ifadesini kullandı. 1980-1990'larda, pek çok ülkede, gözlemciler sadece ırkçılığın canlanmasını kaydetmediler. Kültürel yönleriyle ilgilenerek, ırkçı bakış açısının göçmenlerin kültürel özelliklerinin değiştirilemez olduğunu ve daha büyük grubun kültürüne uyumunun engellendiğini gözlemdiler. Dolayısıyla bu fikir kültürel özelliklerin hâlâ fiziksel veya biyolojik özellikler fikrini ifade ettiği gerçeğiyle mi ilgili sorusnu tartışmaya başladılar.[108]

Kültürel ırkçılık mantığı, tarihsel bağlam göz önüne alınarak ortaya çıkarılmakta ve analiz edilmektedir- kapsadığı toplumlarda derin dönüşümlerin gerçekleşmesi. Sonuncusu Endüstriyel çağla bağlantılıdır ve benzeri görülmemiş veya kendilerinin ilan ettikleri sosyal sorunlara yol açar: işsizlik, dışlanma, gelecekle ilgili belirsizlik, Fransız "banliyölerin" krizi veya Amerikan "hipergettoları", bazen "alt sınıf" olarak adlandırılanın oluşumu- ve bunların hepsi tam da toplumun kültürel kimliklere olan ilgi patlaması aşamasına girdiği anda gerçekleşir. Göçmenler ya da kültürel azınlık mensupları sosyal olarak katılaşmakta, etnik sınırlara kitlenmekte ve parçalanmaktadır- ırkçılık ise bu süreçlerin geri dönüştürülmüş tarafı olarak ortaya

[107] Michel Wieviorka, "Vozvraşeniye Rasizma", Çev. M. Mayzulsa, Rasizm, Ksenofobiya, Diskriminatsiya, Ed. Yekaterina Dementseva, Moskova, Novoye Literaturnoye Obozreniya, 2013, S. 17.
[108] Wieviorka, a.g.e, S. 17-18.

çıkmaktadır. Bu, ekonomik ve sosyal krizin arka planına karşı kültürel gelenekleri ve ulusal kimlikleri için korkmaya başlayanların tepkisidir.[109]

Dünya savaşlarından önce "kültürel ırkçılık" temeli olan fikirler şekillenmeye başladı. Bu fikirlere ilk sarılanlar ise İtalyan faşistleri ve Avrupa birliğinin hayalini kuran Waffen SS üyeleri olmuştur. Her ikisi de biyolojik determinizmi aşırı materyalist ve kaba bir felsefe olduğu gerekçesiyle reddetti. Her şeyden önce "ırk ruhu" olarak tanımladıkları maneviyata daha çok önem verdiler. Savaş sonrası dönemde de "biyopolitik" olarak adlandırılan bu yaklaşım sağcı radikallerin etkili örgütlerinin yeni ideolojisinin temelini oluşturdu. Tarih, folklor ve kültür, onlar için biyolojik özelliklerden çok daha önemli görünüyordu, ancak daha da önemlisi "vatandaşlık" çerçevesini tanımlayan dolayısıyla evlilik ortaklıkları çemberini de kısıtlayan politikası idi. Bu nedenle onlara göre ulusun ve ırkın gelişmesi aynı zamana denk gelmiş olup, "ulus-ırk"dan söz etmek yanlış olmayacaktır. Bu yaklaşımın destekçileri, ırklar hiyerarşisini reddederek her birinin kendine özgü saygınlığının olduğunu belirtti. Bununla birlikte, farklı kültürlere sahip olan ırkların korunması gerektiğini söylediler. Bu da onların ayrımcılığı sürdürmelerine neden oldu. Özellikle bazıları, "biyopolitik"in Avrupa'nın birliğini, ırksal kökenini ve kültürünü korumak için Hristiyanlıktan çok daha etkili olduğunu savundular.[110]

Bu ideolojinin bir varyantı Güney Afrika'daki apartheid rejimidir. Mart 1948'de milliyetçi parti tarafından yayınlanan bir broşürde, ırkçı tecrit politikası "Hristiyan adalet ve ılımlılık ilkeleri" ile haklı çıkarıldı. Böyle bir politikanın amacı "ülkenin Avrupalı beyaz ırk nüfusunun saflığının korunması ve güvenliği, yerli ırksal grupların kendi alanlarında amatör birimler haline gelebilmeleri umuduyla ayrı etnik gruplar olarak korunması" olarak adlandırılmıştır. Irksal eşitlik ilkesi "beyaz ırkın milli intiharı" olacağı yönünde yorumlanmış, apartheid politikası ise her ırkın geleceği açısından ideal bir çözüm olarak sunulmuştur. Sözde sadece bu rejim ırkların kendilerinin uygun gördüğü şekilde gelişmesine izin vererek karşılıklı çatışmalardan koruyabilirdi. Apartheid politikası ırklar arası veya etnik gruplar arası evlilikleri engelleyen ve yerli nüfusun vatandaşlık haklarının kısıtlayan yasalar geliştirmiş görünmektedir. 1970'lerin sonunda bazı Güney Afrikalı bilim adamları yerel

[109] Wieviorka, a.g.e, S. 18.
[110] Schnirelmann, a.g.e, S. 136-137.

"demokratik plüralizmin" insanlara kendi kaderlerini tayin etme hakkı verdiğini ve "kendi bölgelerinde kendi kaderlerinin yöneticisi olma" imkânı sunduğunu savunarak apartheid rejimini savundu. Hatta apartheid politikasının savunucuları SSCB'yi "Ruslaştırma" tarafından ihlal edilen kendi kaderini belirleme ilkesinin tutarsızlığı, "kültürel özerklik" eksikliği ve aşırı politik merkezileşme iddiasıyla eleştirmişlerdir. Bu rejimin savunucuları "siyasi istikrarın" sağlandığı Güney Afrik'da "azınlık meselelerinin" en iyi şekilde çözüldüğünü düşünüyorlardı. Böyle bir "istikrar" uğruna, bazı yerel politikacılar, "şehir yerlilerinin" kontrolünü sağlamak için kendi kabilelerine geri dönmelerini önerdiler. 1948'de iktidara gelen Milliyetçi partisi BM'nin oybirliği ile kınadığı ırk ayrımcılığı rejimini uygulamaya koyarak Güney Afrika'yı dünyanın geri kalanından yalıtılmış hale getirdi. Bununla birlikte, benzer fikirler, modern "Yeni Haklar" tarafından da benimsendi.[111]

"Kültürel ırkçılık" kavramı 1950'lerde Frantz Fanon tarafından formüle edildi ve daha sonra bazı modern araştırmacılar tarafından benimsendi. "Kültürel ırkçılık", "farkçı ırkçılık" gibi kavramsallaştırmaların yanı sıra "sembolik ırkçılık", sosyolojik ırkçılık", "gizli ırkçılık" gibi adlandırmalarda kullanılmaktadır. 1978'de bazı Amerikan sosyologlar "sembolik ırkçılık" yerine "modern ırkçılık" kavramını tercih etti ve ikincisinin 1960'larda vatandaşlık hakları için düzenlenen hareketten sonra ortaya çıktığını vurguladılar. "Neo-ırkçılık" ve "Avrupa ırkçılığından" söz eden yazarlarda aynı mantıkla hareket etmektedir. Batı Avrupa'da, bu ırkçılık, göçmenlerin akınları karşısında "kültürel değerlerini" korumakta ısrar ederken, ABD'de Afrikalı Amerikalıların "ırksal özellikler"inden kaynaklı beyaz Amerikalıların bireycilik, özgüven, iş ahlakı, yasalara uyma gibi kutsal kabul ettikleri değerlerini ihlal ettiği inancına dayanarak mevcut ırksal dengeyi korumakla ilgili olmuş. Başka bir deyişle, sembolik ırkçılık, "yabancıların" işgalinden belirli bir statükoyu korumayı amaçlar.[112]

Bu koşullar altında, ırkçı görüşlerin bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir: şimdi "Yahudilerin" yerini "siyah"ın genelleşmiş görüntüsü almıştı- daha önce sadece Afrika'dan gelen göçmenlere gönderme yapıyorsa bugün, onlarla birlikte farklı kültüre sahip göçmenleri de içermektedir. Bütün göçermenler ırkçılar tarafından istenmeyen

[111] Schnirelmann, a.g.e, S. 137-138.
[112] Schnirelmann, a.g.e, S. 139.

"öteki" veya "diğerleri" olarak kabul edilir. 21. yüzyılın başlangıcında ise kültürel ırkçılık, islamofobiyi de içerdiği gerçeğiyle işaretlendi.[113]

Irkçılık sorunu üzerine çalışmalar yapan Fransız düşünür Pierre-Andre Taguieff iki tür ırkçılık arasında ayrım yapar- geleneksel (ayrımcı veya evrensel) ve yeni (farklı veya toplumsal) ırkçılık. Birincisi, bir tür evrensel değer sistemine göre hiyerarşik bir düzende düzenlenmiş bireysel ırkların veya medeniyetlerin varlığı fikrinden geliyor. İkinci ise grup (etnik) kimliğe vurgu yaparak mutlak bir anlam ifade eder. Bu durumda odak nokta eşitsizlik değil, kültürlerin uyumsuzluğu (maneviyat) ve onların birbirlerini anlamadaki yetersizliğidir. Birinci tür ırkçılığın savunucuları "üstün" ırkın ya da medeniyetin baskın konumunun korunmasından endişe duyuyorsa, ikincisinin destekçileri grup kimliğinin temellerini oluşturan şeyin aşınmasından korkuyor ve "saf kültürleri" korumak için mücadele ediyorlar. Göçmenlerin yerel topluma özümseme veya entegrasyon kabiliyetleri olmadığını ve bu nedenle yerel halkın kültürel kimliği için tehlike oluşturduklarını savunuyorlar. Dahası, Wieviorka'nın belirttiği gibi, "sembolik ırkçılık" repertuarı rasyonel argümanlar içeriyorsa, "diferansiyel" tamamen gerçeklikten ayrılır.[114]

Hem klasik ırkçılık hem yeni ırkçılık her zaman bilime başvurmuştur. Klasik ırkçılık kesin sınırları olan ve biyolojik özelliklere gönderme yaparak insan ırklarını temsil etmekle kalmayıp fiziksel özelliklerin ruhsal olanla yakın ilişkisi konusunda ısrar eden "bilimsel ırkçılığa" dayanıyordu. Yeni ırkçılık da kültürel argümanlara başvuruyor, onları modern sosyokültürel antropolojinin çıkarımlarından çekip alarak "kimlik politikaları" taraftarlarının argümanlarıyla destekliyor. Dahası, yeni ırkçılık biyolojik argümandan kaçınmasına rağmen, kültürel farklılıkları özümser ve "ulusal karakteri" yeniden tanımlayarak kültürün biyolojikleşmesini gerçekleştirmiş oluyor.

Balibar " esas gücünü sahte-biyolojik bir ırk kavramından almayan" ırkçılığın her zaman olduğuna dikkat çeker. Bunun ilk örneğinin antisemitizm olduğunu söyleyen Balibar'a göre, "Aydınlanma çağı Avrupası'nda, hatta *Reconquista* ve Engizisyon İspanyası'nın dinsel Yahudi düşmanlığına getirdiği devletçi ve milliyetçi sapmadan bu yana belirginleşmeye başlayan modern, antisemitizm, *daha o zamandan,*

[113] Schnirelmann, a.g.e, S. 139.
[114] Schnirelmann, a.g.e, S. 141.

"kültürcü" bir ırkçılıktır."[115] 19. yüzyılın sonlarında "kültürel ırkçılık" doktrini Fransız milliyetçi Maurice Barres tarafından kullanılmış dolayısıyla "ulusal karakter", "kültürel benzersizlik", "kültürlerin uyuşmazlığı" gibi kültürel argümanlar bilimsel ırkçılığa yabancı değildir. Aynı dönemde, ABD'de göçmen karşıtı söylem bağlamında "kültürel ırkçılık" karakteristiğine dair bir dizi tartışma çıktı. ABD'de göçmenler daha düşük ücretlere çalışarak yerel işçinin ücretlerini ve yaşam koşullarını düşürmekle, yoğun emek gücüne sahip olmamakla, ahlakı ve davranışlarıyla yerel toplum üzerinde yozlaştırıcı bir etkiye sahip olmakla, ulusal olmamakla ve demokratik sisteme adapte olamamakla, yanlarında anarşi ve radikalizm getirmekle, birçok çocuğa sahip olmakla, etno-demografik dengeyi değiştirerek yerli halkı neslinin tükenmesine mahkûm etmekle ve son olarak yerel edebiyatın gerilemesine neden olmakla suçlanmışlardır. Zaman geçtikçe, Güney ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenlerin kültürleri, dinleri ya da zihinsel yetenekleri nedeniyle asimile olamadıkları daha çok dile getirildi.[116] Farklı kültürlerin uyumsuzluğu fikrine dayanan bu tür ırkçılık, ırkın tarihte ve kültürde temel bir rol oynadığına inan İngiliz sosyolog ve antropolog George Pitt-Rivers'in görüşlerinin inşasında önemli yere sahip olmuştur. 1927'de yayınlanan *Kültürler Çatışması ve Irkların Teması* adlı kitabında, sömürgeciliğin demografik ve kültürel sonuçlarını analiz ederek, yabancı (Avrupa) bir kültüre geçişin yerel halkların yararına olmadığını, çünkü yabancı kültürü benimseyemeyeceklerini savunmuştur. Irkları etnik grupla tanımlayan Rivers, Sosyal Darwinizme yakın bir tutum sergiledi ancak, yerel halkların çöküşünün biyolojik farklılıklardan ziyade kültürel niteliklerden kaynaklandığını iddia etti.[117] Bu tür argümanlar 20. yüzyılın ikinci yarısında biyolojik ırkçılığın gücünü kaybetmesi ile birlikte popülarite kazandı.

Burada sözü edilen kültürel ırkçılık, çoğu zaman katı sınırları olan ve kendi kendine özgü özellikleri olan nispeten yalıtılmış komplekseler olarak kabul edilen antropolojide benimsenen geleneksel etnik kültür görüşünü ifade eder. Bu anlayış Fransız antropolog Claude Levi-Strauss'un görüşlerinde karşımıza çıkmaktadır. Levi-Strauss biyolojik anlamda ırkların olmadığını savunuyor. Ona göre kültürlerin çeşitliliği ve eşitliği insan uygarlığını oluşturan etkenlerdir. "Kültürlerin çeşitliliği"

[115] Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlı Ökten, 1. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, S. 34.
[116] Schnirelmann, a.g.e, S. 142.
[117] Schnirelmann, a.g.e, S. 143.

kavramına dikkat çeken düşünür, insan kültürlerinin zamansal olarak birbirini izleyen ve deneyle ulaşamayacağımız kadar fazla ve çeşitli olduğunu tespit ediyor. Levi-Strauss farklı kültürlerin ne anlama geldiğini "Bazı kültürler farklı görünümü verirler, fakat aynı kökten geliyorlarsa, gelişmelerinin hiçbir anında ilişkisi olmamış iki toplumun farklılığından daha değişik bir farklılık sunarlar"[118] şeklinde açıklar. Buna karşılık, aynı uygarlık görüntüsü sunan uygarlıkların söz konusu duruma farklı yollardan gelerek daha sonra yakın ilişkiye girdikleri olgularda vardır. Ona göre "Toplumlarda karşıt yönlerde çalışan ve uğraşları eşzamanlı olan güçler vardır"[119] ve bu karşılıklı güçlerin bir bölümü yerel kültürün korunması için uğraşırken, diğer bölümü kültürlerin kaynaşması için çabalamaktadır. Levi-Strauss kültürlerin çeşitliliği kavramının durağan bir kavram olmadığının altını çizer. Çünkü ona göre, çeşitlilik sorunu yalnızca karşılıklı ilişkiler içindeki kültürler düzeyinde olmayıp, toplumun kendi içinde de gelişebilen bir olgudur. İnsanlar, topluluklar arasındaki coğrafi uzaklıklar, içinde bulundukları ortama özgü nitelikler ve dış dünyadan habersizlikleri nedeniyle çeşitli kültürler oluşturmuşlardır. Ancak kültürlerin oluşması toplumların birbirinden soyutlanması ile mümkün olduğu anlamına gelmemektedir. Levi-Strauss toplumların her zaman birlikte var olduklarını, hiçbir zaman yalnız kalmadıklarını savunmaktadır.

> "Toplumlar hiçbir zaman yalnız kalmamışlardır; en ayrık göründükleri zamanlarda bile topluluklar ya da sürüler halinde olmuşlardır. Bu durumda kuzey ve güney Amerikalı kültürlerin on bin ile yirmi beş bin yıl arasında dışlarındaki dünyayla ilişkilerinin kopuk olduğunu varsaymak abartma olmayacaktır. Ancak bu ayrık insanlık parçası da, kendi aralarında çok sık ilişkileri olan, irili ufaklı birçok topluluğu barındırıyordu. Soyutlanmanın sonucu olan farklılıkların yanı sıra, yakınlıktan ileri gelen çok önemli farklılıklar da vardır: kendini gösterme, farklı olma, kendisi olma arzusu. Birçok gelenek, iç gereklilikten ya da birtakım elverişli rastlantılardan değil, kendilerinin koymayı bile düşünmedikleri kuralları başarıyla kullanan komşu topluluğun gerisinde kalmama isteğinden doğmuştur. O halde, kültürlerin çeşitliliği bizi, parçalara ayırıcı ya da parçalara ayrılmış bir incelemeye çekmemelidir. Kültürlerin çeşitliliği insan topluluklarının birbirinden yalıtılmasından çok, onları birleştiren ilişkilere bağlıdır."[120]

Levi-Strauss'a göre dünyanın tekdüzeliğin ve tekbiçimliliğin tehdidi altında olması kültürlerin çeşitliliğinin korunmasını gerektirmektir. Çeşitliliği korumak için yerel gelenekleri korumak ve tamamlanıp bitmiş zamanlara soluk vermek yeterli değildir. "Kurtarılması gereken çeşitlilik olgusudur; yoksa her tarihsel dönemin ona

[118] Levi-Strauss, a.g.e, S. 24.
[119] Levi-Strauss, a.g.e, S. 24.
[120] Levi-Strauss, a.g.e, S. 25-26.

verdiği ve hiçbirinin kendisinin ötesine geçemediği tarihsel içerik değil."[121] Ona göre yapılması gereken, bu çeşitliliğin diğerlerine katkı sağlayabilmesi için gerçekleşmesini sağlamaktır. Levi-Strauss'un bu görüşü Balibar'ın haklı olarak altını çizdiği ""kültürel mesafelerin" ortadan kaldırılmasının, "kültürel karışım"ın, insanlığın entelektüel ölümüne tekabül edeceği ve hatta belki de biyolojik olarak hayatta kalmasını sağlayan düzenlemeleri bile tehlikeye sokacağı düşüncesinin hizmetine girmiş"[122] durumdadır.

Kültürel ırkçılığın özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkün: vurguyu biyolojiden kültüre ve kültürel değerlere kaydırır, hiyerarşinin içeriği abartılmış, yeniden tanımlanmış ve "kültürel uyumsuzluk" olarak ilan edilen kültürel farklılıklarla doludur ve son olarak ırkçı duygular gizlidir dolayısıyla tanınması zordur. Sonuç olarak "diğerleri" geleneksel değerleri yok etme teşebbüsünden şüpheleniliyor ve onların sosyal ve ekonomik başarısızlıkları kültürlerinin kusurları ile açıklanıyor. Tüm bu düşünceler öncelikle muhafazakârlara ve sağcılara özgüdür, ancak bazen halkın geniş kitleleri tarafından bilinçsizce paylaşılmaktadır. Aşılmaz kültürel farklılıklarla ilgili fikirler ahlaki ve politik olarak tarafsız değildir. Çünkü hala hâkim nüfusun kültürel değerlerine daha yüksek bir yer verildiği ve etnik azınlıklara ya da göçmenlere karşı ayrımcılığa izin veren bir kültür hiyerarşisini ima ediyorlar. Ayrıca, bir yandan çeşitli ırkçılığa yönelme eğilimi, diğer yandan otoriter rejim ve grup eşitsizliğini güçlendiren bir hiyerarşinin tanıtılması arasında bağlantı vardır. Bu muhafazakâr duygular, etnik önyargı, siyasi ve ekonomik muhafazakârlık, sağcı siyasi partilere duyulan sempatiyi içerir. Ayrıca her zaman "öteki" kaynaklı bir tehdit duygusu ima ederler- biyolojik, demografik, sosyal veya kültürel tehlike. Balibar'ın da belirttiği gibi "yeni ırkçı öğretilerde hiyerarşi temasının ancak görünüşte ortadan kalktığını anlamak zor değildir."[123] Sonuçta kültürlerin uyumsuzluğunu savunan yeni ırkçılığın ideologları her ne kadar kültürler arası hiyerarşiyi reddetseler de görüşlerinin ve tavsiyelerinin pratik uygulaması bağlamında kaçınılmaz olarak hiyerarşi ortaya çıkmaktadır.

[121] Levi-Strauss, a.g.e, S. 62.
[122] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 31.
[123] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 35.

İKİNCİ BÖLÜM

2. IRKÇILIK BAĞLAMINDA MİLLİYETÇİ İDEOLOJİYE BAKIŞ

Irkçılığın, milliyetçilik, cinsiyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlarla arasında bir bağlantı söz konusudur. Fakat burada çalışmanın amacı gereği bazı kısıtlamalara gidilerek sadece milliyetçi ideoloji incelenecektir.

Irkçılık ve milliyetçilik farklı kavramlar olmasına rağmen genelde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Kuşkusuz aralarında bir bağ, ilişki vardır. Fakat bu iki ideoloji farklı konuları ele almaktadır. Malakhov'a göre ırkçılık ve milliyetçilik hem tarihsel olarak hem de mantıksal olarak birbirinden farklı olan iki ideolojidir. Milliyetçilik ve ırkçılığın mantıksal karşıtlığı nedir? Malakhov'a göre milliyetçiliğin ilkesi, kültür sınırlarının devletin sınırları ile örtüşmesi ve bunun tersi olarak da devletin sınırları ile kültürün sınırlarının örtüşmesidir. Milliyetçiler ya ulusal bir kültürün gelişmesini sağlayacak bir ulus devlet inşa etmek ya da böyle bir devlet varsa, belirli bir kültürel modele bir devlet kültürünün statüsünü kazandırmak için çaba gösterir. Irkçılığın ilkesi, ulus-devlet arasındaki bölünmeyi reddediyor. Irkçıların itiraz ettiği, "hayali topluluk", ulusal devlet sınırlarının ötesine uzanıyor. Milliyetçilik kültürel bir varlığı siyasal bir varlığa dönüştürmekten ibaretse, ırkçılık ikisini de yok eder. Ulusu akrabalık topluluğuna indirgeyerek kültürel ve politik topluluk olmadan çıkarır, öyle ki etnik, dilsel ve dinsel bölünmeleri küçümseyerek politik sınırlar belirler. Malakhov milliyetçilik ve ırkçılığın tarihsel farklılığını incelerken ilk kez, ırkçı fikirleri savunanların aristokrasi kesimi olduğunu, ulusal fikrin savunucularının ise burjuva sınıfı olduğunu belirtir.[124]

Balibar ise ırkçılığın ve milliyetçiliğin karşılıklı olarak birbirini ürettiği görüşündedir. Bu iki ideoloji arasında tarihsel eklemlenme sorunu olduğunu tespit eden Balibar, ırkçılık ve milliyetçiliğin eklemlenmesinin klasik nedensellik

[124] Malakhov, a.g.e, S. 194-196.

şemalarıyla açıklanamayacağını savunur. Milliyetçilik ve ırkçılık arasındaki eklemlenmeyi açıklamak için "karşıtların birliğinin diyalektiği"[125] gereklidir. Balibar "milliyetçiliğin tarihsel "zemininde", milliyetçilik ve ırkçılık arasındaki belirlenimde her zaman karşılıklılık"[126] olduğu tespitini yapar. Bu karşılıklılığın kendini göstermesi milliyetçiliğin gelişmesi ve devlet ideolojisi olarak benimsenmesinin, anlaşmazlıkları ve farklı ırka ait olanlara yapılan acımasızlıkları modern anlamda ırkçılığa dönüştürmesi şeklinde mümkün olur. Bu durum 15. yüzyıl İspanyasında ortaya çıkan *saf kan* anlayışından başlayarak modern Avrupa sömürgeciliğinin sona ermesine kadar uzanmaktadır. Ortak kültüre sahip olan milletler "azınlık" kültürler ya da etnik gruplar üzerinde kurduğu baskıyı haklı çıkarmak için bu kültürleri tüm ulusların ortak düşmanıymış gibi gösterirler. Bu belirlenim tüm kurtuluş savaşlarının tarihinde kendini gösterir. Balibar'ın bu görüşü ırkçı ideolojiyi milliyetçiliğin ortaya çıkardığı yönünde bir sonuca götürmektedir. Kendisinin de söylediği gibi "Milliyetçilikten sürekli olarak ırkçılık çıkmaktadır."[127] Daha sonra Balibar, milliyetçiliğin de ırkçılıktan çıktığı savını ortaya koymaktadır. Ona göre milliyetçilik son derece ırkçı olduğundan dolayı bir ulusun "yeni" ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Balibar "Siyonizm antisemitizmden ve üçüncü dünya milliyetçilikleri de sömürgeci ırkçılıktan ileri gelir"[128] tespitini yapar.

Wallerstein'e göre ırk ve ulus, ırkçılık ve milliyetçilik kapitalisit dünya ekonomisinin yararı ve gelişimi için ortaya konulmuştur. Wallerstein ırkçılığın ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını şu şekilde açıklamaktadır: "ırklar sınıflandırmanın esas olarak merkez-çevre zıtlığını koruma ve ifade etmeninin bir tarzı şeklinde ortaya çıkmış olmasına karşın milliyetçi sınıflandırmanın köken olarak, hiyerarşik düzenin yavaş fakat düzenli değişimi içinde devleteler arasındaki rekabeti ifade etmenin bir tarzı olarak ortaya çıkmış"tır.[129]

Milliyetçilik de ırkçılık gibi yakın bir tarih de ortaya çıkan ideolojidir. Birçok düşünür milliyetçiliğin iki yüz yıllık tarihinin olduğu yönünde uzlaşmaktadır. Modern anlamda ırkçılığın ortaya çıkması kapitalist üretim ilişkisi içinde gerçekleştiği gibi

[125] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 67.
[126] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 70.
[127] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 71-72.
[128] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 72.
[129] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 105.

milliyetçiliğin de kapitalist üretim ilişkisinin ürünü olduğunu söylemek mümkün. Başka bir deyişle kapitalizm sadece ırkçı ideolojiyi doğurmakla kalmadı, aynı zamanda milliyetçiliğin temelini de oluşturdu. Marksizm kapitalizmin feodalizm üzerindeki zaferini ulusal hareketlerle ilişkilendirmiştir. Lenin 1914'de yayınlanan "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı" adlı makalesinde şöyle yazmıştır:

> "Bütün dünyada, kapitalizmin feodalizm üzerinde kesin zaferi çağı, ulusal hareketlerle bağlantılıydı. Bu hareketlerin ekonomik nedeni, meta üretiminin tam zaferi için, iç pazarın burjuvazi tarafından ele geçirilmesinin ve ülke sınırlarının aynı dili konuşan nüfusla, aynı zamanda bu dilin gelişi ve edebiyatta güçlenmesi için tüm engellerin ortadan kaldırılmasıyla, devlet olarak bir araya toplanmasının zorunlu olmasında yatar. Dil, insanlar arası ilişkide en önemli araçtır; dilin birliği ve onun engelsiz gelişimi, gerçekten özgür ve kapsamlı, modern kapitalizme uygun ticari ilişki için, nüfusun çeşitli sınıflara göre özgür ve kapsamlı bir gruplaşması için en önemli koşullardan biridir ve nihayet pazarın büyük ya da küçük her bir girişimcisi, satıcı ve alıcıyla sıkı bağı için bir koşuldur.
>
> Bu yüzden, modern kapitalizmin bu gereklerine en iyi uyan ***ulusal devletlerin*** kurulması, her ulusal hareketin eğilimi (emeli) olarak görünür. Temel ekonomik faktörler buna zorlar. Bu yüzden tüm Batı Avrupa'da – dahası: tüm uygar dünyada – kapitalist dönem için ulusal devlet ***tipik*** olarak, normal olarak görülür."[130]

Nitekim 19. yüzyıl sosyo-politik tarihinin tüm süreci, ulusal devletlerin oluşumunun kaçınılmazlığını ve gelişmekte olan kapitalizmin ulus devletleri yavaş yavaş etkisi altına aldığını göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı arifesinde gücünü kaybetmekte olan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan gibi imparatorluklarda feodal kesim ve aristokrasinin ortadan kalkmasıyla kapitalist ilişkilerin ve milliyetçiliğin gelişimi daha da hızlandı.

2.1. Milliyetçilik Nedir?

Siyasal bir ilke ve siyasal ideoloji olarak milliyetçilik, günümüzün en önemli sosyal ve politik fenomenlerinden biridir. Milliyetçiliğin doğmasına neden olan olay Fransız Devrimi olarak görülmektedir. Fransız Devrimi feodal sistemin yıkılmasının nedeni olduğu gibi Fransız ulusunu da doğurmuştur. 19. yüzyıldan bu yana sosyal disiplinler çerçevesinde "etnik köken" ve "ulus" gibi anahtar kavramlar için birtakım

[130] V. İ. Lenin, "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Üzerine", Çev. Süheyla Kaya, Seçme Eserler Cilt 4, İstanbul, İnter Yayınları, 1995, S. 260-261.

yorumlar önerilmiş, etnik kimliğin doğası ve yapısı, milliyetçi ideolojinin doğası, evrimi ve türleri hakkında birçok teori geliştirilmiştir. Temel sorunlardan birisi de, tarihte ve insan bilincinde milliyetçiliğin nasıl oluştuğu ve geliştiğidir. Milliyetçiliğin ortaya çıkmasını ve gelişmesini hazırlayan olaylar nelerdi?

Malakhov'a göre milliyetçilik sorunu, ulusal duyguların "sağlıklı" veya "sağlıksız" tezahürü meselesi değildir. Bu onların kullanımı meselesidir. Başka bir deyişle bu, politik bir uygulama meselesi ve bu uygulamanın ayrılmaz bir parçası olarak bir ideoloji sorunudur.[131] Ona göre Soğuk savaş sırasında milliyetçi ideoloji bir kenara itildi, bundan dolayı yakın gelecekte tarih sahnesinden silineceği düşünülmeye başlandı. Ancak öyle olmadı. Milliyetçi fikirler 1989'dan sonra kendi mobilizasyon potansiyelini yeniden keşfetti. Yirminci yüzyılın sonunda, milliyetçiliğin temel ilkesine uygun olarak – ulusal-kültürel ve devlet-politik sınırların tesadüf ilkesi – dünya haritası "yeniden çizildi". Malakhov'a göre milliyetçiliğin iki ana vektörü bulunmaktadır. Bunlardan biri toplumsal birliği bulma yönüne işaret ediyor. Bu, devletten doğan milliyetçiliktir. İkincisi devlete karşı yönlendirilir. Bu, siyasal egemenlik arayan kültürel ve etnik gruplardan kaynaklanan milliyetçiliktir. Bu nedenle, İspanyolların, Hintlilerin, Türklerin ve Gürcülerin milliyetçiliği Katalan, Sih, Kürt ve Abhaz milliyetçiliğine karşı çıkıyor. Dolayısıyla milliyetçilik, devletleri bütünleştirme veya parçalama çabalarını meşrulaştıran bir ideolojidir.[132]

Balibar'a göre "milliyetçilik kavramı sürekli olarak bölünmektedir."[133] Başka bir deyişle milliyetçilik "iyi" ve "kötü" olmak üzere iki yönlüdür. Balibar ezilen halkların milliyetçilik duygusu ve ezenlerin milliyetçiliği arasında fark olduğuna vurgu yapar. İyi olan milliyetçilik, bir devlet oluşturmaya çalışan ve bunu yaparken de yasalara başvuran, diğer milliyetçiliklere tahammül eden ve onları tarihsel perspektife dâhil eden, sevgi uyandırandır. Kötü olansa, baskıcı politika izleyen, kuvvete başvuran, diğer milliyetçilikleri emperyalist ve ırkçı bakış açısıyla dışlayan, nefret uyandıran milliyetçilik anlayışıdır.[134] Immanuel Wallerstein'a göre milliyetçilik, egemen olarak tanınan devletlerin iç parçlanmaya ve dış saldırı tehditlerini engellemek veya en aza indirgemek adına "ulusal duyguları" geliştirmenin aracıdır. Wallerstein

[131] Malakhov, a.g.e, S. 5.
[132] Malakhov, a.g.e, S. 5.
[133] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 63.
[134] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 63.

milliyetçiliğin, devletlerin faydasına olan ve devlet politikasının etkisni arttıran "idari tekbiçimliliklerin dışavurumu, itici gücü ve sonucu"[135] olduğunu savunmaktadır. Ona göre istikrarlı ve aynı zamanda da değişen bir hiyerarşik sistem olan devletlerarası sistemi milliyetçiliğin bir diğer önemli nedenini ortaya koymaktadır. Buna göre "belirgin ve katı olan ama değişmez olmayan eşitsizlikler, tam anlamıyla, üst tabakayı doğrulamakla kalmayıp alt tabakayı suçlayabilen ideolojileri"[136] ortaya çıkarmaktadır.

Malakhov'a göre milliyetçilik, her zaman ulusal devletleri güçlendirmek veya zayıflatmak eylemleriyle doğrudan bağlantılı değildir. Ortak bir tarih, dil ya da kültüre dayanan konsolidasyonda, ulusal dayanışma içinde kendi varoluşlarının acil sorunlarına çözüm arayan insanların duyguları ve beklentileri tarafından beslenir. Dolayısıyla, milliyetçilik politikleşmiş bir kimliğin ideolojisidir.[137]

Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinde kültürel birleşme ve popüler kültürün yayılması kültürel parçalanma yönünde eğilimi artırdı. Farklılık için yeni bir talep oluşmuştur. Dahası, bu talep, görünüşte pratik olarak hiçbir nesnel neden bulunmadığını da beyan eder. Amerika Birleşik Devletleri'nde "siyah milliyetçilik"in yükselişi 1980'lerde meydana geldi, yirmi yıl sonra ise siyah nüfusu Amerikan milletine entegre etmek için çabaladı. Doğu'da yerel kimliğin aktivasyonu daha da belirginleşmiştir. Burada kültürel kimliği koruma arzusu Batılılaşma karşıtı olarak hareket eder. Bu çatışma daha sonra etnik olarak ya da manevi ya da her iki şekilde de ifade edilir. İkinci durumda, "dini milliyetçilik" in paradoksal olgusu ortaya çıkıyor.[138]

1945'ten Soğuk Savaşın sonuna kadar milliyetçiliğe karşı küçümsenen tutumun küresel ideolojik rekabetin her iki tarafına da yayılmış olması dikkat çekici. Hem ABD hem de SSCB milliyetçiliği ahlaki ve politik olarak şüpheli bir olgu olarak görüyordu. İlk olarak, milliyetçi hareketler, dokunulmazlığı Potsdam konferansında ilan edilen sınırların revizyonu tehdidini taşıyordu. İkinci olarak milliyetçiler kitlelere liberal demokratik veya komünist anlayışa uymayan ideolojik yapılar önerdi. Sun Yat-sen ve Mahatma Gandhi'den, 1968'de başlayan Prag Baharı'nın liderlerinden Vietnam direnişinin savaşçılarına (1964-1973), Fidel Castro'dan General Suharto'ya kadar

[135] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 104.
[136] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 104.
[137] Malakhov, a.g.e, S. 5.
[138] Malakhov, a.g.e, S. 6.

ulusal canlanma ve ulusal birlik fikirleri Marksist-Leninist ortodoksiye ve liberal demokrasi modeline uymayan içerik içeriyordu.[139]

20. yüzyılın sonundaki bazı olaylar, ulusal hisler ve bunlara dayanan kitlesel seferberlik dikkate alınmadan açıklanamaz: Almanya'nın birleşmesi, Çek ve Slovak Cumhuriyetlerinde Çeklerin gönüllü bölünmesi, Yugoslavya'nın kanlı dağılması, SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletlerdeki gelişmeler. Buraya, Kosova eyaletindeki savaşı, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kalıntılarının, bir konfederasyona (Sırbistan ve Karadağ birliği) dönüşmesine, Pakistan ile Hindistan arasındaki çatışma, Doğu Timor'un bağımsız bir devletin kurulmasıyla sona eren otuz yıllık mücadelesini eklemek gerekir.[140]

Milliyetçilik, küreselleşmenin zemininde yeni bir boyut kazanıyor. Yersiz yurtsuzlaştırma süreçlerinin ölçeği ne kadar büyükse - üretim ile belirli bir bölgeye sahip olan malların değişimi arasındaki bağlantının kopması - o alandaki değerin korunmasına dayanan hareketler o kadar belirgindir. Bu hareketler analitik literatürde "yeni yerelcilik" adını aldı. Yerelcilik aynı zamanda milliyetçilik de kimliği koruma görevini üstlenir.[141]

Terim olarak "milliyetçilik" farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorisi literatüründe "milliyetçilik" genellikle devletçiliğin eş anlamlısı olarak görülür (Fransızca- etatisme, İngilizce- statism).[142] Genel olarak bağlayıcı kelime kullanım kurallarının getirilmesi, dilbilimsel geleneklerdeki farklılığı da engeller. Anglo-Amerikan literatüründe normatif-nötr bir milliyetçilik kavramı oldukça yaygınken, Fransız, Rus ve Doğu Avrupa kaynaklarında bu terimin aşağılayıcı kullanımı egemendir. Amerikan sosyologlar H. Gert ve K. Mileu'ya göre milliyetçilik "ulusal devleti haklı çıkaran bir ideoloji"dir.[143] Yine Malakhov *The Encyclopedia Americana* ve *New Catholic Encyclopedia*'dan milliyetçiliğin tanımlarını aktarıyor. Buna göre, milliyetçilik, belirli bölgede yaşayan ve homojen kültüre sahip olan bir

[139] Malakhov, a.g.e, S. 6-7.
[140] Malakhov, a.g.e, S. 7.
[141] Malakhov, a.g.e. S. 7.
[142] Malakhov, a.g.e, S. 14.
[143] Malakhov, a.g.e, S. 14.

grup insanın gerçek veya hayal edilmiş ortak tarihsel deneyiminin ve ortak inancının olmasıdır. Gelecekte bağımsız bir şekilde bir arada yaşama arzusudur.[144]

Bununla birlikte "milliyetçilik" teriminin tarafsız kullanımı oldukça yaygındır. Birçok Alman düşünüre göre milliyetçilik abartılı, bulaşıcı ulusal duyguların tezahürüdür ve milliyetçi duygular sapkın bir milli duygular biçimidir. Rus geleneğinde ise milliyetçiliğin ve yurtseverliğin birbirine karşı iki ideoloji olduğu uzun zaman önce onaylanmıştır. Vladimir Dal'ın Sözlüğü, milliyetçiliği "dar vatanseverlik, şovenizm" olarak tanımlar.[145] Çağdaş Rus dili sözlükleri milliyetçiliği "Diğerlerine karşı kendi milletinin ulusal üstünlüğünün ideolojisi ve politikası" olarak tanımlamakta olup aynı zamanda "ulusal üstünlük duygusu, ulusal antagonizma fikirleri, ulusal tecrit" gibi belirmelerle ilişkilendirir.[146]

Malakhov "milliyetçilik" teriminin en az dört anlamının yaygın olarak kullanıldığı kanısındadır.

1. "Bir devletin oluşumunun ideolojisi ("devlet inşası", "state-building"). Burada milliyetçilik "devlet kurma" sürecine ideolojik desteği olarak hizmet ediyor. Bu bağlamdaki klasik örnekler, 1860'larda İtalyan devletinin oluşumuna yol açan Risorgimento hareketi ve 1870'lerde Almanya'nın oluşumuyla sonuçlanan Prusya çevresinde Alman topraklarının birleşmesidir."[147]

2. "Sosyal entegrasyon ideolojisi ("ulus inşası", "nation-building"). Oluşan devlette milliyetçilik, nüfusu birleştirmek için alınan önlemlerin meşrulaştırmak için gereklidir. Buradaki amaç insan gruplarını kültürel olarak homojen bir topluluğa, bir millete dönüştürmektir."[148]

3. "Sömürgecilik karşıtı ideoloji. Bu fenomen Sovyet döneminde "Ulusal kurtuluş hareketi" olarak adlandırıldı. Asya ve Afrika halklarının sömürgeciliğe karşı

[144] Malakhov, a.g.e, S. 15.
[145] Vladimir Dal, Tolkovıy Slovar Jivogo Velikorusskogo Yazıka: T.2. Moskova, AO İzdatelskaya Gruppa "Progress", "Univers", 1994, S. 1284.
[146] S. A. Kuznetsov (ed), Bolşoy Tolkovıy Slovar Russkogo Yazıka, Sankt-Peterburg, "Norint", 2000, S. 608.
[147] Malakhov, a.g.e, S. 16.
[148] Malakhov, a.g.e, S. 17.

mücadeleleriyle bağlantılı olan bütün siyasi ve ideolojik fenomen kompleksi "milliyetçilik" olarak niteleniliyor."[149]

4. "Etnik motivasyonlu ayrılıkçılık ideolojisi. Günümüzde "milliyetçilik" çoğu zaman tam olarak bu tür hareketleri kastetmektedir (Çeçen, Tamil, Quebec "milliyetçiliği")."[150]

Milliyetçiliğin çok yönlülüğü bazı soruları doğuruyor. Buna göre, "milliyetçilik" adı verilen birden fazla fenomen mi var, yoksa farklı fenomenlerin bir kombinasyonu hakkında konuşmak daha mı doğru olacaktır? Yukarıda tarif ettiğimiz formların çeşitliliği göz önüne alındığında, bu ideolojinin içeriği nasıl belirlenir? Malakhov son derece geniş bir tanımla başlamaktadır. Buna göre "milliyetçilik, temel kavramı "ulus" olan politik bir ideolojidir."[151] Buradan hareketle incelenmesi gereken bir diğer konu ulus ve milliyetçilik arasındaki ilişkidir.

2.1.1. Milliyetçiliğin Temel Kavramı Olarak Ulus

"Ulus" kavramı daha çok siyasi niteliğe sahiptir. Sembolik ve duygusal anlamlarla doludur, fakat özünde bir devlet, bölge topluluğu biçimindeki insanlar anlamına gelir. Ulus, iki tür insan topluluğunun – etnik ve devlet – özel mülkiyet için mücadele ettiği bir sosyal sınıflandırma kategorisidir.[152] Bir kategori ve politik bir araç olarak, ulus, toplumu anlamak ve yönetmek için çok az şey yapar, ancak milliyetçilik olarak adlandırılan doktrinler ve dil, yeni ve modern bir tarihin en önemli fenomenlerinden biridir.

Modern anlamıyla "ulus" teriminin kullanımı 1830'lardan itibaren başlamıştır. O zamana kadar kavram farklı bir anlama sahipti. Ortaçağda hatta Rönesans ve Yeniçağın ilk yüzyılında "ulus" (natio) kelimesi, belirli bir ülkenin "halkını" ifade etmekten uzak, politik-ideolojik bir terimdi. Toplumun aristokrasi kesimi millet veya

[149] Malakhov, a.g.e, S. 17.
[150] Malakhov, a.g.e, S. 17.
[151] Malakhov, a.g.e, S. 18.
[152] Valery Tishkov, Rossiyskiy Narod: İstoriya i smısl natsionalnogo samocoznaniya, Moskova, Nauka, 2013, S. 42.

ulus olarak görülmekteydi. Herhangi bir insan grubu veya halk "populus" kavramı ile tanımlanmaktaydı. Bu bağlamda milletler coğrafi ve kültürel olarak bütünleşmiş topluluklar olarak tanımlanmakta, ancak henüz siyasi birliklerini talep ettikleri devlet kuruluşuna sahip değillerdi.[153] Modern dönemde rekabet edici kelime kullanımı ortaya çıkmaktadır: "egemenliğin taşıyıcısı olarak millet", "devletin halkı olarak millet", ancak milleti kabile topluluğu olarak anlama olasılığı ortadan kalkmamakla birlikte, ulus veya milletin bu yeni yorumuyla var olmaya devam etmektedir.

Bir ulusu tanımlamaya çalışmak zordur. Çünkü "milliyetçilik" kavramı gibi "ulus" teriminin de çeşitli tanımları mevcuttur. Burada E. J. Hobsbawm tarafından önerilen nesnel ve öznel tanımları kullanmak uygun olacaktır. Nesnel tanımlar, bir milletin var olması için gerekli nesnel bir kriterin (örneğin, dil veya etnik köken) soyutlanmasına dayanır. Aynı zamanda dil, ortak tarih, ortak topraklar ve kültürel özellikler gibi bir kriterler kümesine de dayanması mümkündür. Hobsbawm'a göre klasik nesnel tanımın en iyi örneği Stalin'in *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu* adlı çalışmasında verdiği millet tanımıdır.[154] Buna göre: "Millet, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğinden oluşan bir topluluktur."[155]

Hobsbawm'a göre nesnel tanıma alternatif olan öznel tanım, hem kolektif hem de bireysel boyutta olabilir. İlk durum ünlü Renan tanımı olan "Bir milletin varlığı, her gün yapılan bir plebisittir"[156] ile örneklendirilebilir. İkinci durumda en iyi örnek olarak Avusturyalı Marksistlerin konumu gösterilebilir. Buna göre "milliyet" nerede ve kimlerle yaşadığına bakılmaksızın- o kimliği kabul ettiği takdirde- kişilere atfedilebilir.[157]

Milliyetçilik ve ulus üzerine yapılan bilimsel çalışma, Fransız tarihçi Ernest Renan'ın 1882'de Sorboone'daki konferansta okuduğu "Millet nedir" makalesi ile başlatılır. Renan bir grup insanı neyin millet yaptığını belirlemeye çalıştı. Ona göre

[153] Dmitriy Kozlov, Natsii i Natsionalizm: Vozmojnosti Teoretiçeskogo Osmısleniya, İrkutsk, İGU, 2013, S. 6.
[154] E. J. Hobsbawm, 1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik", Çev. Osman Akınhay, 1. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, S. 19.
[155] Josef Stalin, Marksizm i Natsionalno-Kolonialnıy Vopros, Moskova, Partizdat TSK VKP (6), 1937, S. 6.
[156] Ernest Renan, "Millet Nedir", Çev. Ziya İhsan, Nutuklar ve Konferanslar, Ankara, Sakarya Basımevi, 1946, S. 122.
[157] Hobsbawm, a.g.e, S. 21.

millet yeni bir tarihsel olgudur. Antik dünya millet olgusunu bilmiyordu. Avrupa uluslarının oluşması, Charlemagne imparatorluğunun çöküşünden sonra başladı.[158]

Renan "ırk" ve "millet" kavramları arasında bir ayrım yapar. Ona göre bu iki kavram birbirinin yerine kullanılarak bir hatanın işlenmesine neden olmaktadır. Renan'a göre şiddete dayalı eylemler bazen hayra yol açarak bir ulusun oluşmasını mümkün kılmaktadır. Buna örnek olarak Kuzey ve Güney Fransa'nın birleşmesini göstermektedir. Bu birleşme bir yüzyıla ve yüzbinlerce cana mal olmuş olsa da Fransa kralı "en mükemmel bir milli birliği gerçekleştirmiş oldu."[159] Bundan dolayı Renan unutmanın ve tarih alanında yanılmanın ulusu veya milleti oluşturmada önemli etken olduğunu savunur. Ona göre bir milletin özü, tüm bireylerin ortak noktalarının olması ve pek çok şeyi unutmalarıdır. Renan ırk, dil, din birliğini, toplumun ortak çıkarı ve coğrafi sınırların ortaklığını tek tek ele alarak bu unsurların ulusun oluşmasında yeterli koşul olmadığı sonucuna ulaşıyor. Ona göre millet tinsel bir ilkeden oluşur. Bu tinsel ilkenin ortaya çıkması için ırk, din, dil, menfaat, belirli bir coğrafya yeterli değildir. "Bir millet, tarihin derin karışıklıklarından hâsıl olan manevi bir varlıktır, toprak şeklinin tayin ettiği muayyen bir grup değil, manevi bir ailedir."[160] Biri geçmişe biri de şimdiki zamana ait olan iki unsur söz konusu tinsel ilkenin ortaya çıkmasını sağlar. Geçmişe ait olan, tarihi mirası ortaklaşa benimsemektir. Şimdiki zamana ait olansa atalardan aktarılan kültürel zenginlikleri kabul edip daha ileriye götürme iradesidir. Ulusun geçmişi çaba, fedakârlık ve özveri ile doludur.[161] Milleti tinsel bir ilke, manevi bir varlık olarak tanımlayan Renan, ırk gibi ulusunda oluşan ve daha sonra yok olan belirlenim olduğunu tespit ediyor. Renan ulusun oluşması için tarihi mirasın, ortak kültürün ve hatırların önemine vurgu yapar. Ona göre bu unsurlar milletin kurucu özelliği olarak bir arada yaşama isteğini belirledi. Böylelikle birlik olmanın millet denilen politik yapısını vurguladı.

20. yüzyılda milliyetçilik ve ulus üzerine önemli çalışmalar yapan Ernest Gellner *Uluslar ve Ulusçuluk* adlı eserinde ulus ve milliyetçiliğin tanımını belirliyor. Ona göre milliyetçilik, "temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal

[158] Renan, a.g.e, S. 98.
[159] Renan, a.g.e, S. 103.
[160] Renan, a.g.e, S. 120.
[161] Renan, a.g.e, S. 120.

bir ilkedir."[162] Bu da sadece modern toplumlarda görülmektedir. Gellner, ulus ve milliyetçiliğin gelişimiyle ilgili sorunu çözümlerken iki model kurar: tarım toplumu ve sanayi toplumu. Modern anlamda ulusun oluşumu bir modelden diğerine geçiş sürecinde ortaya çıkmaktadır. Gellner toplumsal gelişim modellerinde devlet ve kültürü ölçüt olarak kullanır. Tarım toplumda devletin varlığı ihtiyarı ve değişkendir. Sanayi toplumu ile birlikte devletin varlığı zorunlu hale gelir. Çünkü sanayi toplumları büyük olduğundan karmaşık bir işbölümü ve işbirliğine bağımlıdırlar. Bundan dolayı devlet, özellikle düzenin sağlanmasıyla uğraşan kurum veya kurumlar dizisi olarak zorunlu aygıt olarak belirir. Yine ona göre devlet olmadan sınırlarının ulusun sınırlarıyla çakışma veya çakışmama gibi sorunu da olmaz. Dolayısıyla devletsiz toplumlarda milliyetçilik problemi de ortaya çıkmaz.[163] Gellner diğer ölçüt olan kültür üzerinde de detaylı bir inceleme yapar. Tarım toplumunda okur-yazar ruhban sınıfla birlikte topluluklar içinde kapalı "küçük" halk kültürleri vardır. İktidardaki idari ve ruhban seçkinler kültürel etki alanlarını genişletmekle değil, kültürel farklılıkları muhafaza etmek, derinleştirmek ve bazen de icat etmekle ilgileniyorlar. Bu toplumda siyasal sınırları ve kültürel sınırları belirleyen etmenler birbirinden tamamen farklıdır. Ruhban sınıfı ve devlet kendi kültürlerinin kurallarını belirleyen dinin yayılma alanını genişletmek için haçlı seferleri veya gaza fetihleri düzenlerler. Hal böyleyken yazıyla güçlendirilmiş, katı kuralları olan türdeş bir kültürün zorla kabul ettirilmesine de ihtiyaç duyulmamıştır.[164] Endüstriyel toplum kültürel homojenlik için katı işlevsel gereksinimlere sahiptir. Sanayi toplumunda, ortak ve açık iletişim kurabilmek için sürekli kullanılan standart bir konuşma dili ve yazı dili gereklidir. Hareketli bir iş bölümünün oluştuğu sanayi toplumunda eğitim de önem kazanmıştır. Yeni oluşan toplum, topluluklar dışından yürütülen bir ulusal eğitim sistemine dayanmaktadır. Eğitimi sağlayan ise hiç kuşkusuz devlettir. Devlet, Reformasyon sonrasında gelişen halk dillerinin yaygınlaşması ve Aydınlanma ile laiklik ile üst kültür yaratmıştır. Bu bakımdan milliyetçilik daha önce alt kültürün hâkim olduğu toplumda bir üst kültürün zorla dayatılmasıdır.[165] Milliyetçilik, önceden var olan kültürü ve kültürel zenginlikleri kullanır, ancak onları seçici olarak kullanır ve çoğu zaman onları radikal bir biçimde

[162] Ernest Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, S. 19.
[163] Gellner, a.g.e, S. 25-26.
[164] Gellner, a.g.e, S. 34; 38.
[165] Gellner, a.g.e, S. 77.

dönüştürür. Bunu yaparken de "ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali eskiye ait olduğu sanılan birtakım saf özellikler gündeme gelir."[166] Gellner'in burada değindiği önemli noktalarından biriside milliyetçiliğin ulusları oluşturduğu yönündeki tespitidir.

Ulusların ortaya çıkması "üretimin, alış-veriş ve ticaretin daha üst düzeyde gelişimi, iletişimin yayılması, ulusal bir pazarın gelişimi ve feodal ödentilerle yaşamını sürdüren yöresel feodal hükümetler yerine merkezi bir hükümet ve vergi sisteminin kurulması"[167] ile ilgiydi. Modern dönem öncesi ortaya çıkan kabileler belli bir ölçüye kadar ortak bir toprak, dil ve ekonomik ilişkilere dayanan birlikteliğin farkına varabiliyorlardı. Zamanla güçlenen bu özellikler belirli bir insan topluluğuna bağlı olma bilincinin belirginleşmesini sağladı. Ekonomik ve sosyal değişikliklerin üst düzeydeki sonuçları, daha önce şekillenen ulusal dil ve kültürün gelişimiydi. Bu değişimler yeni oluşmakta olan burjuva sınıfının iktidara gelmesine ve gelişmiş ulusların ortaya çıkmasına yol açtı.

Ulusların ortaya çıkması tek bir hareketle değil, uzun tarihi sürecin sonucunda olmuştur. Ulusların oluşumu ve gelişimi aynı zamanda demokrasinin gelişimi ile de bağlantılıdır. Birleşmiş olan halkın feodal güçlere karşı verdikleri mücadelenin ürünü olan ulus olma bilincini doğuran, halkların "kendi kaderlerini demokratik olarak kendilerinin belirlemesiydi."[168]

Yeni oluşan ulus-devletin üretim biçimi kapitalist olduğundan, baştan beri iki zıt eğilimi içinde barındırıyordu. Ulusların oluşmasında ve gelişmesinde kilit nokta olan kapitalizm ilerici bir tavır sergilemiştir. Fakat bir yandan da sermayesinin artması için sözde "uygarlık götürmek" adına diğer halklara uyguladığı sömürü politikaları gerici yüzünü ortaya koyuyordu. Diğer ülkeleri talan eden kapitalistler bunu açıklamak için ırkçı ideolojiye sarıldığı gibi milliyetçiliği de bu amaç uğruna kullandılar. Sömürgeleştirdiği toprakların halkalarını "aşağı" ırk olarak tanımlayarak ırkçılıktan destek alan kapitalizm sömürü politikalarını desteklemesi için kendi ulusuna en milliyetçi ve şoven düşünceleri benimsetti.

[166] Gellner, a.g.e, S. 105.
[167] Woddıs, a.g.e, S. 13.
[168] Woddıs, a.g.e, S. 14.

Yeni devlet örgütlenme biçiminin ürünü ve faktörü olan kapitalizm, kapitalist bir ekonominin ulusal pazarlar ve devlet sınırları düzeyinde ortaya çıkmasını sağladı. Kapitalizm, etnik ve kültürel olarak farklı toplumların birleşmiş ulusal devletlere dönüşmesine katkıda bulundu; bu da bölgeyi değişmez bir devlet niteliği haline getirdi ve kapitalist ekonomi yapı, bu devletlerin modern karakterinin işareti oldu.

Milliyetçilik ve kapitalizm arasındaki bağlantıyı ortaya koyan düşünürlerden bir diğeri Anderson'dur. Ona göre ulusların ortaya çıkışı, Reform ve Aydınlanma döneminde dini inancın aşınmasından sonra, iktidar, zaman ve toplum kavramlarını bir araya getirerek anlamlı bir resmi yeniden yaratmaya izin verir. Kişisel ölümsüzlük yerine, bir millete ait olmak, nesiller zincirinde sonsuz varoluş vaat ediyor ve dünyanın sonunun trajik deneyiminin yerine millet, kendi gücüne iyimser bir inanç sunuyor. Dini bilinçte, geçmiş, şimdi ve gelecek eşzamanlıdır, çünkü hepsi yaratıcının tasarımında yer almaktadır. Anderson'a göre laikleşmiş bilim sayesinde birbirinden uzak yerlerde meydana gelen olayların eşzamanlılık fikri ortaya çıkmaktadır. Saat ve takvim ile sembolize edilir. Geçmişten geleceğe doğru ilerleyen sosyal organizma ulusun bir benzeridir. Dilin desakralizasyonu, ulusların oluşumuna yol açan başka bir kültürel dönüşümdür. Kutsal yazı dilleri Tanrıya birincil dereceden erişim sağlamaktaydı. Fakat kutsal yazı dillerini eşit olarak ifade eden birçok dil, insanlar arasında yatay bağlantıları sürdürebilmekteydi. Son olarak, Tanrı'nın seçtiği hükümdarların meşruiyetinin çöküşü hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir sistemi yurttaşlar topluluğuna dönüştürmüştü.[169]

Bu üç kültürel tasarımın insanlar üzerinde etkisini kaybetmesi hayali ulus fikrinin doğmasına yol açtı. Anderson'un ulusla ilgili tanımı aşağıdaki şekildedir:

> "Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.
>
> Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder…
>
> Ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sorunlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez…

[169] Benedict Anderson, Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çev. İskender Savaşır, 1. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, S. 23-51;

> Ulus egemen olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim'in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştur…
>
> Son olarak ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti."[170]

Anderson'a göre bir meta olarak kitabın pazara sürülmesi uluslaşma sürecinin kapitalizme paralel olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle ulusal dünya görüşü, yeni bir sosyal yapıyla - kapitalizm ve teknolojik yeniliklerin kullanımı - kitap basımı tekniği ile mümkün oldu. Ortaçağ Hristiyan Avrupası sadece Latince okuyan çok az bir kitleye sahipti. Latince sadece yerel dillerini ve ayin kültürünü bilen bir kitle arasında aracı olarak görev yaptı. Kapitalizm yeni eğitimli tabakalar doğurdu ve bunlar kendi dillerinde düzenli okumlar yapan edebiyat okurları oldu. Kapitalist mal olarak kitap kendi piyasasını oluşturdu. Kitap basımının özellikleri dilin standartlaşmasını ve onun edebi biçiminin görünümünü belirledi. Halk dilleri kitap olarak basılabilmek ve yakın lehçelere hükmetmek için birbirleri ile yarıştılar. Belirli bir dilde basılan sözcük sayesinde, bir toplum kendi birliğinin farkına varır, kendisini bir ulus olarak "hayal eder". Anderson'a göre bir insan grubunun kendisini ulusal topluluk olarak hayal edebilmesine etki eden, "yeni bir üretim ve üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm), bir iletişim teknolojisi (matbaa) ve insanlığın mahkûm olduğu dilsel çeşitlilik arasındaki, belki de raslantısal ama altüst edici etkileşimdi."[171]

Anderson yayın dilleri yaratan kapitalizmin bu yayın dilleriyle üç farklı yoldan ulusal bilincin temellerini attığını ileri sürer. Bunlardan ilki ve en önemlisi Latinceye göre daha alt seviyede fakat konuşulan halk dillerinden daha üst seviyede olan birleşik bir değişim ve iletişim alanın yaratılmasıdır. Bu ise konuşarak birbirleriyle anlaşamayan kitlelerin bir bölümünün baskı ve kâğıt aracılığıyla anlaşmasını sağlıyordu. Bir yandan da kendilerinin aynı alana ait olduğu duygusunu yaratıyordu. Bu durum hayali cemaatlerin ilk tohumlarını da atmış oldu. İkinci olarak dile bir sabitlik kazandıran kapitalist yayıncılık, bu sabitlikle birlikte uzun vadede ulus için

[170] Anderson, a.g.e, S. 20-22.
[171] Anderson, a.g.e, S. 58.

önemli yere sahip olan kadimlik fikrinin oluşmasına yardım etti. Üçüncü olarak kapitalist yayıncılık eski halk dillerinden iktidar dili yarattı.[172]

Anderson daha sonra ulusal kimliğin anlamı sorusuna geri döner. İnsanlar kendi hayallerinin icadı olan bu şeye neden bir bağlılık duyarlar? Ve beklenmedik bir düşünceyi dile getiriyor: tarihçilerin, diplomatların, politikacıların ve sosyal bilimcilerin "ulusal çıkar" kavramının kullanmasına karşın sıradan insanlar için ulus kavramı herhangi bir çıkar ifade etmez. Bir millete ait olmak genellikle seçilmez tıpkı ailenin seçilmediği gibi. Tam da bu seçilmemiş olma durumundan dolayı bu bağlar etrafında çıkar ilişkisi söz konusu değildir. Ulus bu nedenle fedakârlık talep edebilir.[173] Anderson'un bu görüşü onun çalışmasının özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Modern etnik ilişkiler sosyolojisine baskı yapan durumsal etnik köken modelleri, rasyonel seçim modelleri ile aynı fikirde değildir. Ulusal duygular gizemini koruyarak rasyonel açıklamalardan kaçınır.

Bilim insanları ulusu bireylerin tarihsel gelişiminin ve sosyal faaliyetlerinin ürünü olarak görmektedir. Modern dönemden önce bugünkü anlamda ulustan söz etmek mümkün olmadığı gibi insanlığın var olmasının bir önkoşulu da sayılamaz. Bu yaklaşıma göre, uluslar yalnızca belirli bir tarihsel zaman diliminde ve sadece bütün bir faktör grubunun etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bu noktadan itibaren ulus insanların toplumsal varoluşlarının koşulu haline geldi. Dahası, ulusların modern dönemden önce var olmadığından, karakterlerinin bilinçli ve amaçlı insan faaliyetleri sırasında şekillenebileceği tartışılmaktadır. Başka bir deyişle "ulusal oluşum" veya "ulus devletin inşası" süreci öncü rolün milliyetçiliğe ait olduğu, siyasi ve ideolojik güçlerin hedefe yönelik etkileşimi olarak anlaşılan süreçlerle mümkündür.[174]

[172] Anderson, a.g.e, S. 59-60.
[173] Anderson, a.g.e, S. 159-161.
[174] Kozlov, a.g.e, S. 7-8.

2.2. SSCB'de Milliyetçiliğin Yükselişi

Rusya, 19. yüzyıldan itibaren etnik çeşitliliğe sahip bir imparatorluk olmuştu. Bu anlamda Rusya çokuluslu ve çok dinli bir politik coğrafyada gelişen enternasyonal kimliğe sahipti. Bu ulusal kimliğin en önemli belirleyici öğesi Rusluğu içinde barındıran Ortodoks geleneğidir. Bununla birlikte 19. Yüzyılda doruk noktasına ulaşan milliyetçi ideolojiler Rusların aidiyetini sorgulamasına neden oldu. 20. yüzyılın başında ise Romanov'ların imparatorluğunda, merkezileşme eğilimlerinin güçlenmesine rağmen, hükümet kontrolü zayıfladı ve etnik çevre üzerindeki yerel milliyetçilik daha aktif hale geldi. Millet milliyetçilik sorunu her zaman Çarlık yönetiminin çözüm üretmek zorunda olduğu bir problem olduğu gibi SSCB dönemin de temel sorununu teşkil ediyordu.[175] Daha devrim öncesinde Bolşevikler tarafından çeşitli çözüm teorileri üretilmeye çalışılmıştı. Lenin, baştan itibaren kaba şoven milliyetçiliğin bastırılmadan ulusal eşitliğin sağlanamayacağının farkındaydı. Lenin'e göre "kültürde ulusal özerklik" anlayışı burjuvazinin işçi sınıfını bölmek için kullandığı bir stratejidir. Ona göre, kapitalizmin etkilediği iktisadi, siyasal ve manevi yaşam gün geçtikçe enternasyonalleşmektedir ve bunu tam anlamıyla gerçekleştirecek olan ise sosyalizm olacaktır.[176] Fakat bütün bu çabalara rağmen Sovyet devleti milliyetçi ideolojiden kurtulamadı. Birçok düşünür milliyetçiliğin SSCB'nin dağılmasının nedeni olduğu görüşündedir. Milliyetçilik, SSCB'nin çöküşünün temel nedeni değildi fakat bu nedenlerden biriydi. Yine bazı düşünürler, SSCB halklarının, tanınan ve uygulanan kendi kaderini belirleme ilkesi gereği "ulusal yenilenme" hareketinin başlatıldığını düşünmektedir. Tishkov'a göre bu kavram, SSCB'nin nüfusun çok etnik gruplu bir bileşimi olan totaliter bir devlet olarak çöküşünün asıl nedeninin, "ulusların birleşmesi" kavramını uygulamak ve tek bir "Sovyet halkı" inşa etmek için kültürü ve kimliği şiddetli deformasyona uğrayan Rus olmayan halkların ezilen ayrımcılık durumu olduğunu ortaya koyuyor. Ona göre, bu kavram çok güçlü tartışmalara dayanmaktadır ve birçok yönüyle tartışılması zordur. Tishkov söz konusu görüşün yetersizliğini, Sovyet yönetiminin izlediği politikalar bağlamında

[175] İbrahim Hasanov, "SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Uluslar Arası İlişkiler Bilim Dalı, Ankara, 2013, S. 6-7.
[176] Hasanov, a.g.m, 2013, S. 23; 25.

temellendirmeye çalışmaktadır. Ona göre birincisi, SSCB'nin, önceli olduğu Çarlık Rusya'sı gibi tarihi çok sayıda fetih, bölgesel genişleme, sömürge yönetimi yöntemleri, egemen Rus dili ve kültürü lehine birçok etnik grubun kültürel asimilasyonunu içeren bir imparatorluk tarzı devlet oluşumuydu. İkincisi, komünist rejim, özellikle Stalinizmin çağında, eski Sovyet milletlerine karşı uzun bir suç listesi hazırladı, bunlardan bazıları: kitlesel sürgünler ve baskılar şeklinde soykırım eylemleri (Kırım Tatarları, Rus Almanları, Kalmyks, Koreliler, Kuzey Kafkasya halkları gibi), bağımsız devletlerin (Baltık Devletlerinin halkları, Tuva) eklenmesi ve tasfiyesi ve bunun sonucunda bir dizi etnik grubun geleneksel yaşam destek sistemlerinin baltalanması etkisiz ekonomik ve askeri programları (yerli Rusya'da Kuzey ve Sibirya, Karakalpakistan, Özbekistan, Kalmuklar ve diğerleri). Üçüncüsü, Sovyet devleti, bölgelerin ve etnik toplulukların özerklik ve öncelik arzusunu bastırarak, Rusça konuşan resmiyetin dayatılmasını enternasyonalist bir komünist ideoloji biçiminde uyguladı. Dördüncüsü, merkez ve iktidardaki komünist bürokrasi, etnik kültürleri ve değerleri ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, haklarını ve özgürlüklerini ihlal ederek, çıkarlarını ve isteklerini göz ardı ederek, vatandaşların günlük yaşamlarını sıkı bir şekilde düzenledi. Dolayısıyla SSCB'nin çöküşü ve etnik krizler için yeterli nedenler vardı.[177]

Tishkov'a göre eski SSCB'yi eşsiz yapan, örgütlenmesi etnik ilkeye dayanan tek devlet olmasıydı. Marksist-Leninist ideoloji kendisini enternasyonalist bir doktrin olarak ilan etmesine rağmen, etnik milliyetçiliğin fikirleri ve politik pratiği Sovyet yönetiminin içsel bir parçası haline geldi. Tishkov'a göre politik pratiğin özü, devlet nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan tüm etnik grupların "sosyalist uluslar ve halklar" ilan edilmesi ve her birine kendi devletinin verilmesiydi. Bazıları- en büyük-ulusal devlet oluşumları (sendika ve özerk cumhuriyetler), diğerleri ise ulusal-bölgesel oluşumlar (özerk bölgeler ve bölgeler) biçiminde aldı. Tishkov böyle bir politikanın temel ideolojisini, Marksist-Leninist ulusal meselenin teorisini ve temel noktalarını aşağıdaki varsayımlara indirgenmiş olan "Sovyet etno teorisi" biçimindeki akademik modifikasyonda bulmaktadır: "dünya nüfusu, en fazla türü ulus olan etnogenez döneminde oluşan etnik topluluklar (etnik gruplar) biçimindeki nesnel olarak varolan

[177] Valery Tishkov, "Natsionalnosti i Natsionalizm v Postsovetskom Prostranstve: (İstoriçeskiy Aspekt)" Etniçnost i Vlast v Polietniçnıh Gosudarstvah: Materialı mejdunar. Konf. 1993, Moskova, Nauka, 1994, S. 9-10.

temel sosyal gruplardan (arketipler) oluşur; ulusların kendi bölgeleri, ortak ekonomik bağları, tek dilleri ve kendine özgü sosyo-psikolojik zihniyetleri (ulusal karakterleri) içeren bir dizi zorunlu özelliği vardır; ulusların varlığının ve gelişmesinin koşulu, bu grubun üyelerinin "yerli halk" ve diğer yurttaşların "yerli olmayan" olarak adlandırdığı kendi devletlerinin olmasıdır."[178]

1930'lardan itibaren etnisite ve siyasetin ilkel yorumuna dayanarak sosyal ırkçılık pratiği gerçekleştirildi. 1938'den itibaren Sovyet vatandaşlarının kişisel pasaportlarında onların etnik kökenine ilişkin bilgi bulunmak zorunluluğu getirildi.[179] Bu durum etnik kökene dayalı ayrımcılık yapmak ve ayrıcalıkları elde etmek için sıklıkla kullanıldı. "Statüsüz" grupların temsilcileri açık ayrımcılığa maruz kaldı, özellikle "cezalandırılmış halklar" arasında Yahudiler, Almanlar, Kırım Tatarları, Polonyalılar, Koreliler, vb. gibi "devletleri" olmayan dağılmış azınlıklar bulunuyordu. Her şeyden önce, "ağabeyler" ayrıcalıklar ve avantajlar elde ettiler: merkezde, cumhuriyetlerdeki başlıca Doğu Slav halklarının temsilcileriydi (Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Rusyalılar).[180]

Aynı zamanda, Sovyet rejimi, SSCB'de "ulusal sorunun tam çözümlenmesi" ve kesinlikle bölgesel olarak dayanan "sosyalist" federalizm ilkesinin üstünlüğüne dair beyanı doğrulamak için çok fazla çaba harcadı. Tishkov, cumhuriyetlerde, eğitimin gelişimine önem verildiğine dikkat çekmektedir. Buna göre, 57 etnik grup kendi yazılı dilini yarattı, kültür, profesyonel formlarında (müzik, tiyatro, edebiyat) ve aynı zamanda milli devletin (bilimler akademisi, yayıncılık, sinematografi, profesyonel yaratıcı sendikalar) saygın kurumlarının oluşturulmasını desteklendi.[181] 1960-1980'lerde, cumhuriyetlerde oluşturulan güçlü entelektüel seçkinler, yerel bürokrasinin yeterince güçlü kadroları, politikacılar ve yöneticiler ve ortalama eğitim seviyesi, özellikle de yüksek eğitim ve akademik dereceye sahip insanların oranı, Rusya'nın ana nüfusu arasındaki sendika genelinde göstergeleri önemli ölçüde aştı. Tishkov'a göre bu tartışmalı politikanın bir sonucu olarak, politik rejim ve resmi ideoloji bildirimsel ve saygın seviyelerde etnik milliyetçiliği teşvik etti, diğer taraftan

[178] Tishkov, a.g.e, S. 16.
[179] Nikolay Mitrokhin Russkaya Partiya: Dvijeniye russkih natsionalistov v SSSR 1953-1985 godı, Moskova, Novoe Literaturnoye Obozreniye, 2003, S. 78.
[180] Tishkov, a.g.e, S. 17.
[181] Tishkov, a.g.e, S. 17.

da tüm kamu ve devlet kurumlarının faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol ettiler ve kişisel özgürlüğü bastırdılar. Tishkov, etnik seçkinlerin milliyetçilik fikirlerini benimsemiş olduğunu ve politik liberalleşme koşulları altında, devlet oluşumlarının ulusal olarak kendileri tarafından belirlenmesi için mücadele etmeye başladıklarını belirtmektedir. Rusya Federasyonu'nun bir parçası olan özerk cumhuriyetler ve bölgeler, siyasi statülerini artırmak, ekonomik bağımsızlığı genişletmek ve sosyal ve kültürel gelişme sorunlarını çözmede daha geniş özgürlükler için mücadele etmeye başladılar. Tishkov bu mücadelede kitlesel sosyal hareketlerin, siyasi partilerin, kültürel dernekler ve merkezler kuran milliyetçi vatandaşların desteğinin önemine dikkat çekmektedir. Ona göre bu koalisyonlar aynı zamanda ağırlıklı olarak etnik bir nitelik kazandılar; oysa ilk dönemlerde egemenlik ve bağımsızlık hareketleri diğer etnik grupların temsilcileriydi. Tishkov'a göre etnisite tanımlanmış bir millete ait olma hissini içeren, yalnızca politik bir seferberlik aracı değil, aynı zamanda eski rejimler tarafından SSCB'nin küçük ve büyük halklarına uygulanan dev bir yaralanmayı iyileştiren araç haline geldi. Kişinin kendi kültürüne ve diline hitap etmesi, gelenekler ve değerler, eski Sovyet vatandaşlarının kendilerine sadık kaldıkları bölgelere ait etnik topluluğun bütünlüğünü korumanın ve kaybedilen kolektif onuru geri kazanmanın bir yolu haline geldi.[182]

2.2.1. Milliyetçilik ve Etnisite

Milliyetçiliğin tarihsel ve kültürel bir temeli olarak etnik yapı, araştırmacılar tarafından aktif olarak tartışılan bir konudur. Toplumun etnik farklılaşması genellikle ulusların oluşumunun en önemli şartı, devletin doğal temeli olarak yorumlanır, ancak bu yorum sorunun anlaşılmasını, etnikliğin neden güçlü bir politik kaynağa dönüştüğünü ve modern ulusların doğasının ne olduğunu basitleştirir.[183]

Sovyet ve Rus etnografyası ve etnolojisinde "ethnos" kavramı çok önemliydi. Çarlık Rusya'sından miras aldığı milliyetçi ve ırkçı ideolojiler etnisite bağlamında

[182] Tishkov, a.g.e, S. 17-18.
[183] Valery Tishkov, Yu. P. Shabayev, Etnopolitologiya: politiçeskiye funktsii etniçnosti: Uçebnik dlya vuzov, Moskova, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 2011, S. 52.

varlığını sürdürmeye devam etti. Dolayısıyla "ethnos", "etnik kimlik" ve "etnisite" kavramlarının milliyetçilikle ne tür bir ilişki içinde olduğuna bakmak yararlı olacaktır.

Etnisite ve milliyetçilik arasındaki problem Amerikalı sosyolog Craig Calhoun tarafından *Milliyetçilik* adlı kitabında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Calhoun'a göre "modern ulusların genellikle eski etnik kimliklerde tarihi kökenleri bulunmaktadır. Ancak milliyetçilik, etnik kimlikten farklı olarak kolektif kimlik hakkında düşünmenin özel bir yoludur ve etnisitenin kendisi de geçmişte kolektif kimlikleri organize etmenin yollarından sadece biridir."[184]

Birçok etnik grup ulusun temeli olarak algılanmakla kalmaz, aynı zamanda kendilerini bu şekilde ilan ederler. Dahası, birçok ulus etnik kökenlerden gelen adı taşımaktadır. Baskın olan etnik grubun ismi bütün siyasi topluluğa verilmiştir. Ancak her siyasi topluluk, egemen kültürel grubun etnik yapısını ve devlet nüfusunun etnik yapısını, kültürel toplulukların etkileşim tarihini ve deneyimini, belirli bir etnik kökene göre milliyet, siyasi topluluk temsilcilerinin vatandaşlığını belirleme olasılığını kabul etmez. İspanya'nın ana nüfusu Kastilyalılar'dır, ancak millete İspanyol denir. Çin'in ana nüfusu Han, ancak millete Çin deniyor.[185] Bu bakımdan, Sovyetler Birliği eşsiz bir devletti, çünkü ilk olarak, buradaki etnik belirleyiciler sivil kategorilerin niteliğini kazandılar, millet olarak tanındılar; ikincisi, sosyalist bir ulusun temeli olarak etnik köken anlayışından yola çıkarak, sözde ulusal devlet inşası süreci gerçekleştirildi. Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü kazanan Özbekistan'da tek bir etnik topluluğu kurma süreci gerçekleştirildi, Altay Cumhuriyetinde ise onlarca bağımsız etnik gruptan Altaylılar oluşturuldu. Bununla birlikte, Batılı ülkelerin sömürge yönetimleri etnik kategorilerin oluşumunda çok başarılı bir şekilde yer aldılar. Devletin, kültürel kurumların oluşumunun idari sınırlarının, sembollerin ve işaretçilerin, bu şekilde kabul edilen yeni etnik grupların oluşturulmasına yol açtığı açıktır. Bazı entelektüellerin Komi-Permyak, Altay, Moldovya, Azeri ve diğer kimlikleri "iptal etme" ve öncekileri yeniden canlandırma girişimleri pek başarılı

[184] Craig Calhoun, Natsionalizm, Çev. A. Smirnova, Moskova, İzdatelskiy dom "Territoriya Budeşego" 2006, S. 86.
[185] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 62.

olmadı. Çünkü bu süreç devletin aynı şekilde büyük ve tutarlı çaba harcamasını gerektiriyordu.[186]

Vatandaşların siyasal ve kültürel bütünleşmesinin amacı ilk önce özgürlük, eşitlik ve kardeşliği siyasal bir ideal yapan ve vatandaşların eşitliği fikrinin taşıyıcısı haline gelen Büyük Fransız Devrimi sırasında ilan edildi. Özgür ve eşit vatandaşlar ulusu oluşturdu. Aslında, bir ulus fikri, egemen toplum temelinde devletin evrimsel gelişiminden değil, hem sosyal hem de etnik eski kimlik modellerinin devrimci bir şekilde reddedilmesinden dolayı ortaya çıktı. Genel eşitlik hem kültürel baskınlığı hem de kültürel alt yönetimi reddetti. "Bir devlet, bir millet, ortak dil" fikri etnik azınlıklara karşı ya da bir etnik grup tarafından ayrıcalık elde edilmesine yönelik değildi. Ulusu, ülke nüfusunun yarısından daha az bir kısmı tarafından konuşulan Fransızlar tarafından birleştirildi. Fransız kültürü etnik bir kategori olarak değil, vatandaşların sınıf ve etnik bağlardan arınmış bir kültürel dayanışma biçimi olarak anlaşıldı.[187]

Latin Amerika'nın veya Kuzey Amerika'nın ulusları belirgin bir siyasal karaktere sahiptir. Bu toplumu kültürel açıdan bağımsız göçmen gruplar oluşturuyordu. Bu grupların birleşerek bir ulus oluşturmasını etnik unsurdan ziyade diğer faktörler sağladı. Dolayısıyla, devletlerin gelişiminin ulusal öncesi aşaması etnik köken ve milliyetçilik arasında açık bir bağlantı göstermemektedir. Aynı zamanda, araştırmacılar, Fransız veya Kuzey Amerikan milliyetçiliğinin aksine, biraz farklı bir biçimde geliştirilen, Batı milliyetçiliğini ve daha sonra ortaya çıkan Doğu milliyetçiliğini haklı olarak ayırt ediyorlar. Buradaki ulusal seferberlik mekanizması farklıydı, ancak Fransız devriminin Doğu Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin oluşumundaki rolü inkâr edilemez. Burada sosyal tabakalaşma Batı Avrupa'dan farklıydı ve dolayısıyla mobilizasyonun kaynağını sosyal eşitlik fikrinde değil, etnik grupların politik eşitliği fikrinde bulundu. Bu nedenle milliyetçi hareketler, etnik toplulukların geçmişini romantikleştiren ve mitolojiden etnik kültüre dönüştüren entelektüellerle başladı. Buradaki ulusal hareketlerin ilk aşamasına kültürel uyanış ve bu sürecin başlatıcıları denilmesi tesadüf değildir. İkinci aşama, bir kural olarak, Doğu Avrupa'da, tarihsel olarak ayrı etnik grupların oluşumu ile ilişkili olan siyasi özerklik taleplerinin veya yerleşim bölgelerinin siyasi güçlerinin genişlemesinin taleplerinin

[186] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 62-63.
[187] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 63.

ötesine geçmeyen politik programların ortaya çıkmasıyla ilişkiliydi. Doğu Avrupa devletlerinin devlet bağımsızlığı, ulusal hareketlerin başarısı değil, hanedan imparatorluklarının askeri yenilgisi ve çöküşünün yanı sıra, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kazanan ülkelerin politikalarının sonucuydu.[188]

Hobsbawm, etnik köken ilkesinin programatik olmadığını ve daha az ölçüde politik olduğunu düşünmektedir. Bazı durumlarda, etnik köken siyasal işlevleri yerine getirdiğinde, milliyetçi veya ayrılıkçı da dâhil olmak üzere belirli bir programla ilişkilendirilebilir. Milliyetçi hareketler, grup dayanışmasını güçlendirmek, kendi devletlerini oluşturmanın gerekliliğini ve diğer topluluklara siyasi sınırlamalar getirmek için etnisiteye başvurdu. Hobsbawm'göre "Etnisite ilkesi, ne temelde olursa olsun, "bizi" bağlayan gerçek grup kimliği duygusunu ifade etmenin kolay ve açık bir yoludur çünkü "onlardan" farklılığımızı vurgulamaktadır… Her durumda, etnik köken ilkesi, milliyetçiliğin boşluklarını doldurmanın yollarından biri olarak hizmet etmektedir."[189]

2.2.1.1. Etnisite ve Etnik Topluluk

"Etniklik" terimi, başlangıçta hem farklı insan topluluklarını hem de yaşayan canlıları (örneğin bir arı sürüsü) tanımlamak için kullanılan eski Yunanca "ethnos"dan türemiştir ve daha sonra barbar denilen Yunanlı olmayan halkların belirleyicisi olarak kullanılmıştır. Bilim camiasında terim, 19. yüzyılda Alman bilim adamı olan Adolf Bastian tarafından kullanılmıştır. Fransa'da, "ethnie" terimi, uzun zaman boyunca, yalnızca putperest inançlara uyan insan gruplarını ifade etmek için dini bir bağlamda kullanılmıştır.[190] Laik dilde aynı gruplara "millet" (nation) veya halklar (peuple) adı verildi. Söz konusu terimler 19. yüzyılda "ırk" (race) ve "kabile" (tribu) terimleriyle değiştirilmiş, 20. yüzyılda ise "ırk" ve "kabile"nin tanımı "ethnie" terimi ile değiştirildi. Aynı zamanda, terimlerin semantik anlamıda değişti. Artık "ulus" kavramı

[188] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 64-65.
[189] E. J. Hobsbawm, "Printsip Etniçeskoy Prinadlejnosti i Natsionalizm v Sovremennoy Yevrope" Natsii i Natsionalizm, Çev. L.E. Pereyaslavtsevoy, M.S. Panina, M.B. Gnedovskogo, Moskova, Praksis, 2002, S. 335-336.
[190] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 52.

Batı'nın "medeni" devletlerinin nüfusunu belirlemek için kullanılmaktaydı. Entelektüel seçkinler tarafından "asil" olarak algılanan "halk" kavramı yerine "kabile" (peuplade) terimi, sömürge ülkelerinin sözde "vahşi" nüfusuna atıfta bulunmak için kullanıldı. Buna karşılık "ırk" terimi daha dar bir anlam kazanmış ve insanların fenotipik özelliklerini tanımlamak için fiziksel antropoloji veya antropometride kullanılmaya başlanmıştır.[191]

Wallerstein, "halkaların çeşitleri" olarak görülen "ırk", "ulus" ve "etnik grup" kavramlarının ayrımını yapmaktadır. Buna göre "ırk", fiziksel biçime vurgu yapan genetik bir kategoridir. Wallerstein'e göre "ulus", devletin sınırlarına bağlı olan "toplumsal-siyasal bir kategoridir." "Etnik grup" ise devletin sınırlarına bağlı olmayan, "sürekli davranışlara sahip olan kültürel bir kategoridir."[192]

Tishkov ve Shabayev'a göre "halk" ve "ulus" terimlerinin aksine, "etnik" kavramının içeriği, etnisitenin doğası hakkındaki doğal ve somut anlayışla belirlenmiştir. Bu yaklaşıma göre etnik gruplar, dil, kültür, isim, klan veya aşiret ilkesiyle düzenlenmiş bir akrabalık sistemi, aynı bölgeye ait toprak, gelenek ve göreneklerin yanı sıra diğerlerinden farklı olarak homojen bir sosyal topluluk olarak kabul edildi. Sonra bu statik modelin yerini daha dinamik olan model aldı; "etnik grup" kategorisi gruplar arasındaki kültürel farklılıkları karakterize ediyordu. Bu yorumda gruplar arası etkileşim ön plana çıkmakta ve vurgu öz tanımlamaya veya etnogeneze değil, etnikleşmeye yöneliktir. Ethnos, tasarıma ve yapısöküme tabi bir açık sosyal sistem olarak görülmektedir.[193]

Alman bilim dünyasında primordialist etnisitenin doğası hakkındaki anlayış yaygındı ve bu anlayışın 19. yüzyıl Almanya'sında ortaya çıkması tesadüf değildir. Bu metadolojik yaklaşımın teorik ilkeleri, etnik kökenin ırk topluluğu, dil, bölge, din, kültür gibi özelliklerle nitelendirilen "somut bir gerçeklik" olarak tanınmasına dayanır. Primordialismdeki evrimsel-tarihsel anlayış Alman filozof Herder tarafından ortaya atılmış olup onun neo-romantik görüşleri Rus etnografları tarafından da benimsenmiştir. Anglo-Amerikan sosyal ve kültürel antropolojisinde "ethnos" terimi kullanılmaz. Burada Afrika kökenli Amerikalılar, Asya kökenli Amerikalılar gibi çoğu

[191] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 53.
[192] Balibar, Wallerstein, a.g.e, S. 98.
[193] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 53.

zaman dini ve hatta etnik-ırksal toplulukları içeren "etnik köken", "etnik grup" kavramları kullanılmaktadır. Bununla birlikte "etnik" terimi, ülkenin ana nüfusu değil, etnik azınlıklar ve göçmen toplulukları anlamına gelir. Amerikalı ve İngiliz sosyal ve kültürel antropologlar arasında egemen olan etnik yapının doğasına yönelik yapılandırmacı yaklaşımda, bu olgunun kişisel algısına odaklanır- kendini bilme. Etnisite, özel bir bilinç durumu, bireyin kendisi için kültürel olarak önemli bir topluluk olarak tanıdığı bir grupla dayanışma hissi olarak kabul edilir. Bu anlamda, "etnik köken" terimi kültürel kimliğin eş anlamlısıdır.[194]

Etnisite kavramının bilimsel kategorde değer kazanması, araçsalcı ve yapılandırmacı paradigmaların Batı sosyal araştırmalarında baskın hale gelmesiyle başladı. Kavramın siyasi anlamda kullanımı 1953'te Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından kullanılmıştır. Oxford İngilizce Sözlüğünde ise etnisite kavramını 1972'den sonra görmek mümkün. Rusya'da ise etnisite bilimsel anlamda 1960'larda kullanılmaya başlandı. Fakat Rus etnografik literatürü kavramın kullanımının Sergei Mikhailovich Shirokogorov'un 20. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Etnikler: Etnik ve Etnografik Olayların Değişiminin Temel Prensipleri Üzerine Bir Araştırma* adlı eseri ile başlatırlar. Shirokogorov'a göre etnik topluluk, aynı dili konuşan, ortak kökenlerini kabul eden, ortak bir yaşam tarzı olan, onu diğer gruplardan ayıran geleneklere sahip olan gruplardır. Shirokogorov'un çalışmalarında, bir etnik toplulukların yaşamının temelinin biyolojik bir doğaya ait faktörler olduğu ve etnik toplulukların kendisinin biyolojik bir tür olarak kabul edildiği belirtiliyor.[195]

Sovyet etnografisi, iktidar partisinin ideolojik önermeleri tarafından kesin olarak yönlendirilen bir durum içerisinde gelişme göstermek zorunda kaldı. Bu nedenle, Shirokogorov'un görüşleri, ideolojik nedenlerden ötürü kabul edilemedi. Sovyet etnografik teorisyenleri, etnik toplulukların doğasını açıklamak için önemli değişiklikler olmadan kullandıkları Stalinist bir ulus tanımını benimsediler. Sovyet modellerine göre, sosyo-ekonomik oluşumlar değiştikçe etnik topluluklar da gelişir. Toplum örgütlenmesinin erken tarihsel biçimleri, etnik örgütlenmenin ilk biçimlerine (klan, kabile) ve milliyet, millet gibi etnik toplulukların biçimleri kapitalist formasyona karşılık gelir. Komünist toplumun ilk aşaması olan sosyalizm, hem etnik

[194] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 54.
[195] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 56.

topluluklar hem de sivil toplum olarak yorumlanan "sosyalist uluslara" karşılık gelir. Stalinist anlayış etnografik bilimde teorik yapıların önemli bir bileşeni olarak kaldı, ancak bilim adamları yaratıcı bir özgürlük buldukları anda, ideolojik dogmaların ötesine geçmeye ve etnik grupların doğasını açıklayan daha az ideolojik teorik modeller oluşturmaya çalıştılar. Birçok Sovyet etnoloğu Shirokogorov'un düşüncelerinden etkilenmiştir. Bilim adamının çalışmalarına atıfta bulunan Yulian Bromley onun etnisite ile ilgili teorisinin temel alınması gerektiği yönündeki fikirlere karşı çıkmıştı. Bromley'e göre etniklik:

> "Tarihsel olarak belirli bölgede istikrarlı bir şekilde nesiller arası kurulmuş nüfusun, sadece ortak özelliklere değil, aynı zamanda kültürün (dil dâhil) ve usun nispeten stabil özelliklerine sahip, aynı zamanda kendi birliğinin ve öz-ismiyle sabitlenmiş (etnoloji) diğer tüm benzer varlıklardan farklı (kendi bilincinde olma) olduğunun bilincinde olmasıdır."[196]

Aynı zamanda, Bromley, etnik grupların halkın iradesine göre değil, tarihsel sürecin nesnel gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve her şeyden önce ortak bir bölge, kültürün ortak özellikleri, günlük yaşam, ortak dilin ve dinin belirli bir bütünlüğünü oluşturan "nesnel özeliklere" sahip olduğunu savundu.[197] Bu teori Sovyet etnografları tarafından benimsendi ve tüm ileri araştırmalar bu modele dayandırıldı. Etnoloji teorisine başka bir alternatif teori önerilmemiştir. 1980'lerin sonundan bu yana, demokratikleşme süreçlerinin etkisiyle, beşeri bilimler ideolojik baskıdan ve kamu yaşamının çeşitliliğini yalnızca tek bir metodolojik yaklaşım açısından yorumlayan devlet ideolojisine hizmet etme ihtiyacından kurtuldu. Bununla birlikte, bu özgürlük, yalnızca bilimsel araştırmalar için değil, aynı zamanda 19. ve 20. yüzyıllarda önemli bir rol oynayan etnolojideki sosyo-biyolojik eğilimin taraftarları için yeni fırsatlar yarattı. Buna örnek olarak Lev Gumilyov'un etnik teorisini göstermek mümkün. Bromley ve destekçilerinden farklı olarak, primordialismdeki evrimsel ve morfik eğilimin temsilcisi olan Gumilev, etnik grupları öncelikle biyolojik bir popülasyon olarak görüyordu.[198]

Etnik topluluk, ortak bir tarihe, dile, geleneklere ve kimliğe sahip ve bazı ortak davranış standartlarını izleyen bir insan grubudur. "Etnisite" terimi, bir topluluğun

[196] Yulian Bromley, Oçerki Teorii Etnosa, Moskova, İzdatelstvo "Nauka", 1983, S. 57-58.
[197] Bromley, a.g.e, S. 49.
[198] Tishkov, Shabayev, a.g.e, S. 57.

üyelerinin, sosyal etkileşim sürecinde genel normları kabul etmelerindeki uygunluk derecesini tanımlar.

2.2.2. Sovyet Etnik-Milliyetçiliği Üzerine

SSCB her ne kadar "halkların kardeşliği" sloganı ile enternasyonalizm ilan etmiş olsa da ülkede yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve milliyetçilik havası hiç eksik olmamıştır. Birçok Rus düşünür SSCB'nin dağılmasının asıl sebebini farklı etniklerden oluşan Sovyet ülkelerinin aralarındaki anlaşmazlık ve bu ülkelerde yükselen milliyetçi ideolojilerle ilişkilendirmektedir. Söz konusu durumu ise etno-milliyetçilik veya etnik milliyetçilik olarak adlandırmaktadırlar. Fakat bu düşünürler Rus milliyetçiliğini ve ırkçılığını göz ardı etmektedirler.

Tarih bilimleri alanında Doktor Sergei Cheshko SSCB'nin kuruluş döneminin, etnik-milliyetçilik üretim mekanizmasının devletin ve toplumun örgütlenmenin ilkesinin ve ideolojisinin bir norm olarak kabul edildiği görüşündedir. Bu mekanizma, çıkarlarını tam olarak milliyetçilik yoluyla gerçekleştirilebilecek sosyal grupların oluşmasına yol açtı, "uluslar ve etnik gruplar" arasında kendi yarattığı farklı çelişkilere de yol açtı. Etno-politik açıdan Sovyet sosyal sistemi, sosyal ve politik temelleri kadar farklı ve çelişkiliydi. Ona göre, Sovyet siyasal sistemi çerçevesinde etno milliyetçilik, rejimi ve devleti tehdit edebilecek bağımsız bir ideoloji ve politik bir güç olarak kendini açıkça gösteremezdi.[199] Yine Cheshko etnik gruplar arası rekabetin aslında etnik gruplar arasındaki değil, ilgili etnik grupların bireysel sosyo-ekonomik ve politik grupları arasındaki bir rekabet olduğu görüşündedir. Ona göre, bu gruplar, milliyetçiliğin gerçek bir sosyal temeli olarak hareket eden, milliyetçi bir ideoloji üreten ve onu aynı etnik kökene sahip oldukları insanlara benimsetirler. SSCB'de ise, milliyetçilik ve etnik çatışmalar biçimini kazanabilecek çatışmalar az değildi. Cheshko bu çatışmalara örnek olarak, 1989'da Fergana Katliamı, 1989'da Kırgız ve Taciklerin çatışması, 1989'da Novy Uzen'de Kuzey Kafkasyalıların dövülmesi, 1990'da Oş bölgesinde Özbek-Kırgız çatışmasını gösterir. Ona göre bunların hepsi, prensipte doğrudan milliyetçi fikirlerle ilgili olmayan temel çatışma örnekleridir. Bu da büyük

[199] Sergei Cheshko, Raspad SSSR: etnopolitiçeskoy analiz, Moskova, İEA RAN, 2000, S. 255.

ölçüde Rus olmayan bilim adamları ve edebiyatçılar arasında yerlileştirme politikasının bir parçası olarak hazırlayan milliyetçiliği belirledi.[200]

Cheshko'ya göre Sovyet hükümetinin kazanımlarından biri, Rus olmayan halkların yüksek eğitim alarak gösterdikleri başarı olarak görülüyordu. Ancak hiç kimse "ulusal kadroların" aşırı üretiminin olumsuz toplumsal sonuçları hakkında düşünmedi. Bu "kadrolar" genellikle toplumun ihtiyaçları açısından gereksizdi, bilgilerinden yararlanmadı ve en önemlisi, herkes için yeterince çekici, güvenilir ve finansal pozisyonlar yoktu. Bromley, 1981-1985 yılları arasında Gürcistan'ın üniversite mezunlarının beşte birinin işe yerleştirilemediğini belirtmiştir. Cheshko'ya göre bu durum, etnik gruplar arasında rekabetin temelini oluşturdu ve diğer etnik grup temsilcilerinin kendi iş yerlerinden çıkarılmasına yol açtı.[201]

Cheshko SSCB'nin ekonomik problemlerini de değinmektedir. Ona göre bu yıllarda söz konusu ekonomik problemler bağlamında tartışılan ilk şey, Sovyet cumhuriyetlerinin kaynakları üzerindeki kontrol oldu. Orta Asya cumhuriyetleri sosyal gelişmeleri için devletin yeteri kadar mali destek sağlamadığı yönünde şikâyetlerde bulundular. Bu nedenle, Orta Asya ve Moskova bilim adamları arasında Sovyet bütçesinin bölgede finansman sağlayıp sağlamadığı konusunda yüksek bir tartışma yaşandı. Buna bağlı olarak Cheshko Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'daki pamuk mono kültürü konusundaki tartışmalara değiniyor. Ona göre Moskova, bu cumhuriyetlere sayısız ekonomik, sosyal ve çevresel felaket getiren "pamuk sömürgeciliği" ile suçlandı. Chesko'ya göre "pamuk işi" olarak bilinen bu durumun bahsi geçen ülkelerin hazinelerine yüzlerce milyon gelir kazandırtmıştır.[202]

Rus etnik milliyetçiliğinin de olduğunu söyleyen Cheshko, bunun daha çok sanat literatüründe kendini gösterdiğini savunmaktadır. Bununla birlikte kitle bilinci düzeyinde milliyetçilik her zaman varlığını sürdürmüştür. Ancak, Cheshko'ya göre Rus etnik milliyetçiliği diğer cumhuriyetlerdeki milliyetçilikle, Rus karşıtı yabancı düşmanlığıyla karşılaştırılamazdı. Ona göre Rus entelektüellerinin SSCB'den ayrı Rusya devleti oluşturulması gerektiği yönündeki fikirlerinin etnik yönelimi

[200] Cheshko, a.g.e, S. 256.
[201] Cheshko, a.g.e, S. 257.
[202] Cheshko, a.g.e, S. 258-259.

olmamıştır.[203] Cheshko'nun bu görüşleri Rusların Çarlık Rusya'sından miras aldıkları milliyetçi ideolojiye yetmiş yıl boyunca bağlı kaldıkları gerçeğini göz ardı etmektedir. Bazen Sovyet vatanseverliği bazen de "homo sovyeticus" yaratma adı altında milliyetçi ideolojilerin hüküm sürdüğü gerçeği değiştirilemez. Sovyet yönetimi ihtiyaç duyduğu her seferinde milliyetçiliği kullanmaktan çekinmemiştir.

Rus filozof Prof. Tatyana Sidorina ve Timur Polyannikov *Natsionalizm: teorii i politiçeskaya istoriya* (Milliyetçilik: kuramlar ve siyasi tarih) adlı eserinde Cheshko'nun görüşlerine yakın fikirleri savunmaktadırlar. Buna göre düşünürler jeopolitik açıdan, SSCB'nin büyük ölçüde Rus İmparatorluğu'nun varisi olarak hareket ettiğini tespit eder. 1920'lerin başlarında Bolşevikler "kaybedilen" ulusal illerin nerdeyse tamamını yeniden birleştirdi. Bu nedenle, 1922'de federal bir devlet biçiminde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, aslında yeni ideolojik gerekçelerle restore edilmiş ve çok daha birleşik ve merkezileşmiş bir imparatorluktu.[204] On beş tane sözde bağımsız devlet oluşturan Sovyet yönetimi için bu devletlerin egemenliğe sahip olmaları politik önem arz etmiyordu. Sidorina totaliter rejimin hüküm sürdüğü 1930-1950'lerde diğer etnik grupların yerli liderler sayesinde güçlerini siyasi anlamda kullanmak istediklerinde "burjuva milliyetçiliği" ile suçlandığını ve hemen cezalandırıldığını belirtir. Bununla birlikte, ilerleyen yıllarda, "merkezin" baskıcı kontrolü zayıfladığından, ulusal cumhuriyetler kendi işlerinin gerçek yönetimi için gittikçe daha fazla fırsat kazandılar. Düşünüre göre, Sovyet cumhuriyetlerinde kitlesel bilinç düzeyindeki enternasyonalizm propagandasına rağmen, geleneksel etnik değerlerin yeniden iyileştirilmesi yönünde çalışmalar devam etti. Sidorina her türlü enternasyonalizm propagandasına rağmen Sovyet devletin etnik grupları arasında her zaman potansiyel tehlikenin olduğunu ve Sovyet yönetiminin bunu ciddiye almadığını savunmaktadır.[205]

Sovyetler birliğinin iç muhaliflerin bastırılmasından sorumlu olan KGB yöneticisi olan Philip Bobkov, 1960'lı yılların sonunda Ermeni-Azerbaycan ilişkilerinin sorunları, en çok Kırım Tatarları, Volga Almanları ve Ahıska Türkleri ile birlikte belirlendiğini anlatmaktadır. Ona göre zor olan durumlardan birisi de İsrail'e

[203] Cheshko, a.g.e, S. 299.
[204] Tatyana Sidorina, Timur Polyannikov, Natsionalizm: teorii i politiçeskaya istoriya, Moskova, İzdatelskiy dom GU VŞE, 2006, S. 315-316.
[205] Sidorina, a.g.e, S. 317.

gitmek isteyen Yahudilerin durumu olmuştur. Sovyet yönetimi bu tarz sorunları ele almaktan kaçınıyordu. Bobkov, yetkililerin sadece bu çatışmaların duyulmaması için çaba harcadıklarını aktarmaktadır. Babkov'un görüşlerini aktaran Sidorina buna bağlı olarak 1960-1980'lerde SSCB cumhuriyetlerindeki ulusal "anti-imparatorluk protesto"nun, Batı'nın sosyalist ülkelere karşı mücadelesi olan tek bir "Soğuk Savaş" stratejisine entegre edilmesi için doğal bir fırsat açıldığını belirtmektedir. Örneğin, yalnızca komünizm karşıtı propaganda değil, aynı zamanda Rusya karşıtı propaganda sırasında da pek çok yurtdışında yaşayan Ukraynalı göçmen örgütü faaliyetlerini sürdürdü ve Ukrayna'da benzer düşünen insanlarla irtibatını sürdürdü. Benzer şekilde, Baltık ülkelerinde, Gürcistan ve Ermenistan'da milliyetçi hareketler gelişti. Orta Asya cumhuriyetlerine gelince, milliyetçi duyguların büyümesi dini canlanma ile belirli bir rezonansa girmiştir. Ruslar sadece sömürgeciler olarak değil, aynı zamanda ateist ya da "tanrısız" bir ideolojinin taşıyıcısı olarak da kabul edildi. Yine Sidorina, 1960-1970'lerden itibaren SSCB'nin Güney cumhuriyetlerinde gizli İslamcı örgütlerin oluştuğunu ve bu örgütlerin eylemcilerinin Suudi Arabistan, Türkiye ve diğer Müslüman devletlerin dini ve siyasi örgütleriyle irtibat içinde olduğunu belirtiyor. Onların yardımı ile 1970'lerde Özbekistan ve Tacikistan'da yasadışı medreseler ağı kuruldu. Benzer çevreler Mart 1980'de Almatı'da meydana gelen "Afganistan'da savaşa karşı" sloganıyla yapılan protestoları gerçekleştirmeye teşvik ettiler.[206]

Almatı'da, 16-18 Aralık 1986'da Moskova Politbüro'nun Kazakistan Komünist Partisi birinci sekreteri D. Kunaev'in (Kazak) görevinden alması ve yerine G. Kolbin'in (Rus) getirilmesi nedeniyle çoğunluğu üniversite öğrencisi olan kitlesel protestolar yapıldı. Bu isyanda Kolbin'in istifasını isteyen ve yerine Kazak kökenli birinin getirilmesini talep eden yaklaşık on bin kişi Cumhuriyetçi Parti Merkez Komitesinin binasını kuşattı ve kolluk kuvvetleri ile silahlı çatışmaya girdi. Neticede her iki taraftan da birkaç kişi hayatını kaybetti ve onlarca kişi ciddi şekilde yaralandı.[207]

1988'de ise Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki kriz iyice belirginleşti. Ermenistan-Azerbaycan ihtilafının ana konusu, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesidir. Nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu bölge 1920'de parti kararıyla

[206] Sidorina, a.g.e, S. 318-319.
[207] Sidorina, a.g.e, S. 320.

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine verilmişti. İki devlet arasında çıkan toprak anlaşmazlığı, Ermenilere karşı saldırıların düzenlendiği Sumgait katliamına yol açtı. Sidorina bu durumu Stalin'in gerçekleştirdiği katliamlardan sonra etnikler arasında gerçekleşen ilk büyük kan dökülmesi olarak adlandırmaktadır."[208]

SSCB cumhuriyetlerinin milliyetçi ayaklanmalar gerçekleştirdiği yadsınamaz. Fakat bütün bu olaylara yol açan Sovyet yönetiminin politik ve ideolojik faaliyetleri olduğunu unutmamak gerek. Kuruluş yıllarından itibaren Ruslaştırma yönünde politikalar izlemesi ve giderek Rus milliyetçiliğinin yükselmesi cumhuriyetlerin tepkilerine neden olmuştu. Bu yönde Sovyet Rusya'sının ilk faaliyetleri bölgesel bölümleme, dini- özellikle İslam- bastırması ve dillerle ilgili politikası olmuştur. Olivier Roy'un haklı olarak belirttiği gibi SSCB'nin 1924'de uyguladığı ulusal bölünme faaliyeti bugünkü Orta Asya devletlerinin "doğumudur." Buna göre Türkmenistan ve Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, Rusya'ya bağlı ve eski adı Kırgızistan olan Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve eski adı Kara-Kırgızistan olan Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulmuştur. 1929'da ise Özbekistan'dan ayrılan Tacikistan Sovyet cumhuriyeti oldu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin oluşması 1936 yılında tam olarak gerçekleşmiş oldu.[209] Roy, bölümlemelerin Sovyet yönetimi açısından önemini şöyle açıklıyor:

> "Rus milliyetçiliğini dizginlemenin dışında, bu bölümlemenin en önemli amacı Panislamist ve Pantürkist kadroları parçalamak, yani etnik grupları birbirinden farklılaştırmak ve onları Çarlık yönetimin son döneminde de etkin olan etnikleştirme mantığı içinde bir ulus-devlet çerçevesine yerleştirmekti."[210]

Roy, "Orta Asya'nın çeşitli ülkeleri arasındaki sınırların coğrafi, iktisadi ya da etnik bir mantığı"[211] olmadığını tespit ediyor. Buna göre nüfus çoğunluğunu Taciklerin oluşturduğu Semerkant Özbeklere verilmiş, Özbeklerin daha çoğunluğunu oluşturan Oş ise Kırgızlara bırakılmıştı, yine Özbek nüfusun fazla olduğu Çimkent Kazakistan'a bağlanmıştır. Aynı şekilde Ermeni nüfusunun fazla olduğu Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlanması da söz konusudur. Bu bölümlemeler birçoğu günümüzde de devam eden ve aynı zamanda yukarda bahsi geçen SSCB döneminde de etnik gruplar arasında yaşanan çatışmaların nedenlerinden birisidir.

[208] Sidorina, a.g.e, S. 323.
[209] Roy, a.g.e, S. 99-100.
[210] Roy, a.g.e, S. 107.
[211] Roy, a.g.e, S. 109.

Sovyet yönetimin tedirgin olduğu ve acil önlemler aldığı bir diğer konu ise din olmuştur. SSCB bu sorunu çözmek için Çarlık Rusya'sının yöntemini kullanmıştır. Bu strateji ilk olarak ruhban sınıfını destekleyerek memurlaştırmak ve daha sonra da yönetmekten ibaretti. Sovyet yönetimi resmi din adamlarının- hem Ortodoks Hıristiyanlık için hem de İslam dini için geçerli- uluslararası konferanslara katılarak SSCB'nin ideolojisini ve politikasını zorunlu olarak desteklemelerini ve meşrulaştırmalarını istiyordu. Yine hem Çarlık Rusya'sının hem de SSCB'nin Panislamizm korkusuyla uyguladığı bir diğer yöntem ruhban sınıfının Müslüman dünyasının geri kalanlarıyla ilişki içerisinde olmasını engellemekti. Stalin Sovyet Müslümanlarının hepsini kapsayan dört yönetim bölgesi belirledi. Buna göre, Orta Asya ülkeleri Taşkent müftülüğüne, Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Baltık ülkeleri Ufa müftülüğüne, Kuzey Kafkasya'daki altı birim Mahaçkale müftülüğüne bağlı olmuştur. Azerbaycan'da ise Şii ve Sünni yönetimleri birleştirilmiştir.[212]

SSCB'nin dil konusunda uyguladığı politika ise yeni ana diller imal etmiş olmasıdır. Yine Roy'dan hareketle Orta Asya'ya bakıldığında Sovyet yönetimi adına ciddi sorun görmek mümkün. Çünkü Orta Asya halkları arasında en çok kullanılan Farsça ve Türkçe olmuştur. Bu halklar birbirlerine yakın lehçelerde konuşmuşlar ve bu lehçeleri birbirinden ayrıt etmek pek mümkün olmamıştır. Sovyet dilbilimciler her etninin dil ile tanımlandığını varsayarak ortaya çıkardıkları her etni için bir dil seçme yoluna girmişlerdir. Sovyet dilbilimciler aynı dil alanında farklı lehçeleri arttırarak bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Örneğin İran Farsçası ile arasında çok bir farkın olmadığı Tacik Farsçası farklı bölgelerden alınan lehçelerle yeniden icat edilmiştir. Özbekçe de aynı şekilde Türkmenistan ve Türkiye'de kullanılan Oğuz dilinden farklı olması adına bu dillerle en az ortak noktası bulunan Taşkent lehçesi temel alınarak oluşturulmuştur.[213] Bütün bu çalışmalar yüzyıllar boyu ortak kültüre sahip olan halkların bir araya gelmelerini engellemek, Sovyet devletine (Ruslara) karşı başkaldırma olasılığını önceden ortadan kaldırmaktan ibaretti. Bunu yaparken kullandıkları bir diğer yöntem ise yine dil alanında kendini gösteren alfabe değişikliğidir. Bu aynı zamanda Ruslaştırma yönünde atılan en sağlam yollardan birisi olmuştur. Kiril alfabesine geçilerek yeni kuşakların eski kaynaklara ulaşması önlenmiş

[212] Roy, a.g.e, S. 90-91.
[213] Roy, a.g.e, S. 117-119.

oldu. Sovyet yönetimi kendi belirlediği- Sovyet ideolojisine karşı olmayan- eserleri seçiyordu. Sovyet cumhuriyetleri imal edilmiş dilin ve kültürün içeriğinin çok zayıf olduğu ülkeler haline getirilmiştir. Sovyet edebiyatı ya da Rus kültürü daha çok gerçeklik olarak gösterilerek benimsetilmeye çalışılmıştır. Herhangi bir alanda kendini geliştirmek isteyen kişi önemli kaynakların hepsini Rus kültüründe buluyordu.[214]

Rus sosyolog Nikolay Mitrokhin SSCB'de bir bütün olarak etnik politika, tüm Rus olmayan etnik grupların gönüllü olarak zorunlu asimilasyonunu hedeflediğini belirtir. Etnik siyasette önemli hususlardan birisinin pasaportta milliyetin belirtilmesi zorunluluğu olduğunu tespit eden Mitrokhin, milliyet seçiminin özellikle yükseköğrenim almak ve itibarlı bir mesleğe sahip olmak için çok şey ifade ettiğinin altını çizer. Gerçekten de farklı etnik gruplarla ilgili olarak bir güvenilirlik ölçeği mevcuttu. Şüphesiz en üst mevkiler ilk başta Ruslara ve onlara eşdeğer olarak görülen Doğu Ukraynalılar ve Belaruslara aitti.[215] Mitrokhin SSCB'deki iktidar merkezinin etnik yapısını analiz eden tanınmış demografi uzmanı A. Vishnevsky'nin söz konusu durumla ilgili yazısını aktarmaktadır. Buna göre 1940-1980 yılları arasında Kremlin'de yüksek mevkie sahip olan Rusların sayısı Ukraynalılardan iki kat fazla olmuştur. 1930'dan 1989'a kadar Merkez Komite'nin yönetim organlarına gelenlerin neredeyse % 84'ü üç Slav halkının temsilcileriydi. Parti, hükümet, ordu ve bilim gibi tüm sendika yapılarında Rusların baskın olması da aynı derecede önemliydi. Yine Babkov Yahudilerin, Dışişleri Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, KPSS ve KGB gibi kuruluşlarda uzun yıllar boyunca çalışmalarına izin verilmediğini beyan etmektedir. Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ilk sekreteri I. Mustafayev Ekim 1957'de düzenlenen Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi genel kurulunda Savunma Bakanlığının 23 Mayıs 1957 tarihli yönergesini okudu. Buna göre Hava İndirme Birliğine etnik olarak sadece Rus, Ukraynalı ve Belaruslardan oluşan askerler gönderilmektedir. Mustafayev bu yönergenin 10. fıkrasında geçen "Yurtdışındaki birliklerde görev yapmak için sadece Ruslar, Ukraynalılar ve Belarusluları gönderin" ibaresini de hatırlatmaktadır.[216]

[214] Roy, a.g.e, S. 120.
[215] Mitrokhin a.g.e, S. 77-78.
[216] Mitrokhin, a.g.e, S. 79.

Mustafayev haklı olarak Sovyet hükümetinin yaptığı millet ayrımını bir kez daha gözler önüne seriyor. "Hangi milletten olursa olsun, bir ortaokuldan mezun olan genç bir adam Komsomol'da, okulda, komünist bir ailede büyür. Hangi milliyete ait olduğunu ayırt etmiyor, Sovyet ailesine ait olduğunu daha derinden anlıyor. Ve bu genç adama işe yerleşmek üzere geldiği kurumda hangi milliyette ait olduğu sorulur."[217]

SSCB döneminde bu tür olayların binlercesi yaşanmıştır. Sovyet hükümetinin milliyetçiliğe karşı izlediği politika diğer etnik grupların milliyetçi hareketlerine karşı yapılmış gibidir. Baştan itibaren baskıcı bir asimilasyon gerçekleştirmek isteyen SSCB günümüzde de etkilerini kaybetmeyen olaylara neden olmuştur.

[217] Mitrokhin, a.g.e, S. 79-80.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SSCB'DE ETNİK-IRKSAL İDEOLOJİLER

SSCB döneminde Rus olmayan halklara karşı yapılan ayrımcılık hem günlük hayatta hem de entelektüel ve politik hayatta kendini göstermiştir. 19. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen Rus milliyetçiliği Sovyet döneminde de devlet aygıtlarında varlığını korumuştur. Sovyet döneminde ırkçılık ve milliyetçilik bir anlamda iç içe geçmiş durumdadır. Milliyetçi ideoloji ile hareket eden Rus yönetimi ayrı bir ulus olmaktan ziyade diğer etnik gruplar arasında üstünlüğünü korumaya çalışmıştır (1970'lerdan sonra Rus milliyetçilerinin SSCB'den ayrılarak ayrı bir Rus ulusu inşa etme talepleri olmuştur. Ama bu dönemde Rus milliyetçiliği devlet etnik politikasının ana özelliği olmaktan çıkmış ve bağımsız olarak bir ideoloji ve sosyal bir hareket olarak gelişmeye başlamıştır). Rus milliyetçiliğinin Sovyet dönemindeki etkisi ırkçılığı doğurmuş mudur? Yoksa ırkçı ideoloji de Rus milliyetçiliği gibi Çarlık Rusya'sının bir mirası mıdır? Enternasyonalizm ve ırkçılık karşıtı ideolojisi ile tanınan Sovyetler Birliği'nde ırkçılığın köklerini aramak doğru mu? Fakat belki de ırkçılığın filizleri, zaman içerisinde gittikçe daha dogmatik ve muhafazakâr hale gelen Sovyet ideolojisinin kendisi tarafından geliştirildi? Schnirelamann'a göre konunun karmaşıklığı, SSCB'de çeşitli düzeylerdeki ilişkilerin yapısı ırk değil, etnik köken olarak belirlenmesinden kaynaklıdır. Ağırlık merkezini biyolojik determinizmden kültüre değiştiren "yeni ırkçılık" söyleminde ırkın yerini alan tam da etnik kökendi. Başka bir deyişle Sovyet döneminde ortaya çıkan ırkçılık etnitizm şeklini almış kültürel ırkçılıktı.[218] Bu konuya ilk dikkat çeken Rus etnolog Valery Tishkov, etnik milliyetçiliğin Rusya'daki ırkçılığın bir formu olduğunu savunmaktadır. Tishkov'a göre "Rusya'da, ırkçı düşüncenin ve ırkçılığın yerini etnisite ve etnik farklılıklara dayanan olumsuz kalıplaşmış yargılar ve yabancı düşmanlığı almıştır. "Siyah" veya "Kafkasyalılar" kavramı, Orta Asya ve Kafkasyalı insanları hedef alan bir tür yerli

[218] Schnirelmann, "Sovetskiy Paradoks: Rasizm V Strane "Drujby Narodov"?" S. 98.

ırkçılık olarak düşünülebilir."[219] Ona göre bu bölünmenin ırksal farklılıklarla bir ilgisi yoktur, fakat söz konusu durum ayrımcılık hatta Rusya'da yaşayan bu halklara yönelik şiddet anlamına gelmektedir. Klasik ırkçılık bağlamında bir ırksal bölünmeden bahsetmek mümkün görünmese de burada yapılan ayrımcılık kültürel özelliklere saldıran bir ırkçılıktan başka bir şey değildir.

Sovyet paradoksu, ırkçılık karşıtı potansiyeli ve hiçbir bilimsel gerekçeye ihtiyaç duymayan kendiliğinden ırkçı pratiği ile ayırt edilen bilimsel bir ırk teorisinin bir arada bulunmasıydı. Bununla birlikte, Sovyet döneminde, Sovyet sonrası Rusya'da da yaygınlaşan "bilimsel ırkçılık" ortaya çıktı.[220]

Schnirelmann'nın ifade ettiği gibi Sovyet Marksizm'inin kendine has özellikleri vardı. Sovyet hükümeti görünürde sınıf yaklaşımına olan bağlılığı korumaktaydı, gerçekte ise sınıfa değil, toplumun etnik olarak bölünmesine daha çok önem verdi. Schnirelmann'a göre söz konusu durum sadece kimlikle ilgili değildi. Etnik gruplar, sadece kendilerine özgü kültürleri ve dilleriyle değil, aynı zamanda "ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal karakterleri" ile de ayrı bir bütünlük olarak algılandılar. Onlar iyi veya kötü olabilir, cömertlik ve iyi niyet gösterebilir, ya da tersine intikamcı ve kurnaz olabilir.[221] Buradaki tablo kültürel ırkçılığın mantığını göstermektedir. Başka bir deyişle etnik gruplar içine doğdukları kültürün özelliklerini taşımaktadırlar ve bu özellikler değiştirilemez. Sovyet etnologları bunun bir "ulusal karakter" olduğunu savundular. Bir etnik grubun resmi hiyerarşideki yeri bir şekilde bireylerin gerçek yaşamını etkiledi, bazen etnik kimlikleri uyarınca ayrımcılığa maruz kaldı. Bütün bunlar doğrudan Sovyet devletinin politik-idari yapısından ve Sovyet toplumunun sosyal yapısından kaynaklanıyordu. 1920'lerde Sovyet yetkilileri ulus inşası gerçekleştirmekte olduklarını kabul etse de bu sürecin sonucunda, yaratılan milletler katı bir etnik biçim aldı ve ulus inşası fikrinin unutulmasına sebep oldu. Bu faaliyetin sonucunda ortaya çıkan milletler bazı primordialsit varlıklar olarak algılanmaya başladı. Ne de olsa Sovyetler Birliği geleneksel kültür ve dillerin korunması olarak ilan edilen bir etnik federasyon olarak kurulmuştu. Özellikle, bilimsel çalışmalar ve tarih kitapları Sovyet cumhuriyetlerinin bölgelerinin tarihinden

[219] V.A. Tishkov Etnologiya i Politika, Moskova, Nauka, 2001, S. 165.
[220] Schnirelmann, a.g.m, 2013, S. 99.
[221] Schnirelmann, a.g.m, S. 100.

ziyade halkların tarihine odaklandı. Ve zamanla, "etnik tarih" ve "etnogenez", 1980'lerde, belirli etnik grupların yerleşiminin sınırlarının tarihsel dinamiklerini incelemek için tasarlanan "tarihi coğrafya"nın eklendiği popüler bilimsel araştırma alanları haline geldi.[222]

Schnirelmann, Batının ve Sovyetlerin millete yaklaşımı arasında çarpıcı farkların olduğuna dikkat çeker. Ona göre Batı siyaset bilimi, milleti öncelikle bir bütün haklara sahip vatandaş topluluğu olarak anladı ve bu nedenle bir milletin ilk tanımları yalnızca aristokrasinin önemli siyasi haklara ve ayrıcalıklara sahip olan üyelerini içeriyordu. Aksine, vatandaşların siyasi haklarının keskin biçimde sınırlı olduğu otoriter bir rejim koşullarında, ideologlar, milleti tarihi ve kültürel terimlerle tanımlamaya özendirirler. Bu şartlar altında, siyasi özerklik iddia eden herhangi bir etnik grup, dilinin ve kültürünün özgünlüğünü, derin tarihsel köklerini ve mümkünse İmparatorluk öncesi dönemde devletçiliğin varlığını ispatlamak zorundadır. Schnirelmann'a göre üzerinde çok durulmamasına rağmen fiziksel görünümde belli bir öneme sahip olmuştu. Öte yandan, Stalin'in görüşlerine uygun olarak, hem etnik hem de etnik toplum bağlamında Sovyet tanımında, fiziki görünüşünü ve karakterini temel alan "psikolojik oluşuma" önem verildi. Sovyet döneminin son yıllarında her ne kadar uzmanlar "ulusal karakter" veya "ulusal kimlik" gibi terimleri daha sık kullansa da terimin anlamı önemli ölçüde değişmedi.[223]

3.1. Sovyet Öncesi Dönemde Irkçılık

20. yüzyılın başlarında Rusya'da ırkçı düşüncenin filizleri ortaya çıkmaya başladı. Alman tarihçi Hans Rogger'a göre, 19. yüzyılın son yıllarında bazı Rus düşünürlerin görüşlerinde ırkçı unsurlara rastlamak mümkün. Ona göre, Rus düşünürler Museviliğin Yahudilerin yaşamlarının temelini oluşturduğunu ve çok büyük bir öneme sahip olduğunu belirterek bir Yahudi'nin hiçbir koşulda Yahudi olmaktan vazgeçmeyeceğini savundular. Onlara göre Yahudiler, doğuştan geldiği

[222] Schnirelmann, a.g.m, S. 101.
[223] Schnirelmann, a.g.m, S. 102.

düşünülen kendine özgü "kötü alışkanlıklarını" hiçbir zaman terk etmeyeceklerdi. Rus milliyetçileri arasında Yahudilerle ilgili, "ırksal özellikler" terimi kullanılmaya başlandı ve kısa süre sonra Yahudi sorununun özünde ırk olduğu yönünde görüşler yayılmaya başladı. Bununla birlikte, Rogger'a göre, henüz bir ırkçılıktan söz edilemezdi, söz konusu durum gelişmiş bir teoriye sahip olmayan "yarı ırkçılık" ya da "biçimsiz ırkçılık"tı. Fransız tarihçi, sosyolog ve siyaset bilimci olan Marlene Laruella'ya göre 19. yüzyıl Rus entelektüelleri arasında yaygın olan "aryan fikri" ırkçı yaklaşımla ilgisi olmadan gelişmiştir. Ona göre bu fikrin temelini oluşturan biyolojik ırkçılık değil, kültür-merkezciliktir.[224] Rus düşünür Sergey Kozlov'da benzer görüşle Çarlık Rusya'sında ırkçı kavramların oluşmadığını ve ırk ayrımcılığının gelişmediğini savunur.[225] Ancak Mark Batunsky 20. yüzyılın başında Rus radikal yayıncıların eserlerinde ortaya çıkan "aryan/semitik" görüşlerin "ırkçı antisemitizm" olduğunu savunuyor.[226]

1860-1904 yılları arasında yaşamış sağcı politika yazarı Vasiliy Velichko, Fransız ırkçı teori kurucusu Joseph Arthur de Gobino'nun örneğini izleyerek ırkı etnik-halklarla tanımladı. Velichko'ya göre milliyetçiliğin kökleri "ırk olarak adlandırılan insan gruplarının psikofiziksel doğası"nda bulunmaktadır. Yine Velichko halklar arasında "karakterin ırksal özelliklerini" keşfetti ve "ırksal sorunların temel öneme sahip olduğunu"[227] savundu. Somut örnek olarak Yahudi ırkını ele alan Velichko, "Yahudi ırkının kusurlu olduğunu", tarımsal çalışmalarda gösterdiği isteksizliğin "ırksal" özellik olduğunu belirtti. Fransız ırkçı gazeteci Edouard Drumon'un görüşlerinden etkilenerek Fransa'nın Yahudilerin kurbanı olduğunu savundu. Ona göre Yahudiler farklı ırkların karışımından oluşmuştur. Fakat yine de "ırkçı psikolojinin kalıcı özelliklerine" sahipti.[228] Ona göre, Ruslar radikal bir şekilde Yahudilerden ve Ermenilerden farklıydı. Ancak Türkler, Finler ve Moğollarla yakınlaşmışlardı ve bu Rusların yarırına olan bir birleşmedir. Velichko Yahudilerle kan bağı oluşturmanın Ruslar için çok zararlı olduğunu buna karşın Türkler, Finler ve

[224] Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma, S. 210.
[225] Sergey Kozlov, "Rasizm i Kolonializm", Ed. Yuriy Bromley, Rası i obşestvo, Moskova, Nauka, 1982, S. 54-55.
[226] Mark Batunsky, "Rasistskiy Antisemitizm v Rossii: genezis, dinamika, istoki", Ed. İ. Krupnik, İsoriçeskiye Sudbı Yevreyev v Rossii i SSSR: naçalo dialoga, Moskova, Svobodnıy Yevreyskiy Univercitet v Moskve, 1992, S. 330-335.
[227] Vasiliy Velichko, Russkiye Reçi, Moskova, İnstitut russkoy tsivilizatsii, 2010, S. 98; 101; 110.
[228] Velichko, a.g.e, S. 263-268.

Moğollarla kan bağı oluşturmanın faydalı olacağının altını özellikle çiziyor.[229] Velichko'nun bu görüşleri ırkçı unsurlar barındırmasına rağmen bilimsel olmaktan uzak, daha çok duygularını coşkulu bir şekilde ifade etmekten ibarettir.

Irkçılığa bir adım daha yaklaşan gazeteci Mihail Menshikov 19. yüzyılın sonunda ırkçı görüşleri benimsemeye başladı fakat ilk başta ırkçı saldırılarını "beyaz ırk"a karşı yönlendirmişti. Sömürgeciliğin korkunçluğunu belirten Menshikov'a göre beyazlar, gittikleri her yeri yağmalayan ve insanları öldüren yırtıcı bir sömürgecidir. 19. yüzyılın genel değerlendirmesini yapan Menshikov yaşam dünyasının beyaz ırk tarafından mahvedildiğini savundu. Fakat sömürgeciliğe karşı bu tavrına rağmen, ırksal düşünceyi takip ederek, halkın kaderi ile ırk özellikleri arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmiştir. Ona göre daha koyu bir kan katkısı (Arap, Yahudi, Türk) bu ülkeleri daha düşük seviyelere indirir. Almanları "ırklar arasındaki en beyaz ırk" olarak tanımlayarak onların "daha koyu renkli" olan Fransızlara galip geldiğini savundu. Menshikov'a göre "Latin ırk"nın bir düşüş yaşamamasının nedeni onların kanında "Alman kanının eski bir katkısını" buldurmuş olmasından kaynaklıdır. Aynı sebeplerden ötürü, Rusya'nın doğasının yenilmez bir kaderi olduğunu savundu. Ona göre Ruslar doğasını, ırksal enerjisini unutarak Batı ülkeleri gibi üretim ilişkilerini geliştirerek ilerleme kaydetmelidir. Rusların ticarete, fabrika üretimine ve kapitalizme geçişe etkili bir şekilde katılmalarını engelleyen onların kanında bulunan "sarı Turan kanının bir karışımı"dır.[230] Birkaç yıl sonra Menshikov, Rusların Almalardan geri kalmasını "Turan kanı" ile değil kafatası şekliyle açıklıyor. Ona göre Almanlar uzun kafatasına sahiptirler fakat Ruslar Fransızlar gibi kısa kafataslıdırlar.[231]

Rus-Japon savaşı ve ardından gelen 1905 Devrimi sonrası Menshikov, Tüm-Rus Milli Birliğine katıldı ve Rus milliyetçiliğini ırkçı bir bilinçle donatmaya çalıştı. Onun "Rus vatanseverliği", "yabancılara" yönelik şüphelerle alevlendi ve onları Rusya'ya karşı her türlü komplo ile suçlamaktan vazgeçmedi. Tabi ilk sırada Yahudiler yer almaktaydı. Avusturyalı filozof Otto Weininger'in görüşlerini benimseyen Menshikov, Yahudileri, "insan ruhu olmayan" "aşağılık bir ırk" olarak görmekle kalmadı, onları bütün dünyaya yayılmış "halkların dokusuna nüfus eden ve onları içten

[229] Velichko, a.g.e, S. 346.
[230] Mihail Menshikov, "Konçina Veka" Naşe Naslediye, N: 42, 1997, S. 50-53.
[231] Schnirelmann, a.g.e, S. 212.

kemiren" "son derece tehlikeli bir insan türü" olarak nitelendirdi.[232] Yine Menshikov ırkçı teorilerin kilit noktasını oluşturan fikirlerini benimsemekle kalmadı diğer insanları da bu görüşleri savunmaları için teşvik etti. İlkin ırklar arasında eşitlik fikrine şiddetle karşı çıktı. Irk eşitliği sağlama girişimlerinin her zaman kötü sonuçlandığını savundu. İkincisi, "doğa karışık türleri sevmez" diyerek, ırkların karışmasına karşı çıktı. Üçüncü olarak, fiziksel ve ruhsal olanın bölünmez birliğine inanıyordu. Ona göre her ırkın kendine has bir ruhu vardı. Bu durumdan hareketle Menshikov, sürekli devam eden ırksal düşmanlık ilkesinin olduğu sonucuna ulaştı. Ona göre savaş, "içgüdüsel olarak ırkların korunması" için yapılan doğal bir süreçten ibarettir. Dördüncü olarak Menshikov, bütün anlaşmazlıkların nedenini ırksal niteliklerde aradı. Buna göre bir kişi kendi içinde, ruhsal olarak bir anlaşmazlık yaşıyorsa bunun nedeni karışık kökenli olmasıdır.[233] Bu mantık onu, sosyal barış ve oybirliğinin ancak ulusal homojen bir toplumda mümkün olabileceği sonucuna götürdü. Dolayısıyla Menshikov'a göre birden fazla siyasi partiye ihtiyaç yoktur. Buna göre, devlet içindeki "yabancı kolonilere" ve "ulusal kültürlere" katlanmak zorunda değildir. Son olarak Menshikov krallıkların yükselişini ırk saflığı ile doğrudan ilişkilendirdi. Ona göre ırksal karışım imparatorlukların çökmesinin temel sebebidir.[234]

Menshikov tanıtım mantığına ve terimlerin kullanımına çok fazla önem vermemekteydi. Bundan dolayı "ırk" kavramını farklı anlamlarda da kullanmıştır. Menshikov "ırk" kavramını "ulus", "milliyet" kavramlarıyla tanımlamakla kalmadı, bazen köylüleri tanımlamak için "köy ırkı" gibi kavramları kullandı. Irklar arası savaşların doğallığından bahsetse bile, konu Almanlara ve Slavlara geldiğinde "karşıt ırklar" fikrine karşı çıkarak söz konusu insan türleri arasında benzerlik olduğunda ırk farklılıklarının önemsiz olduğunu savundu.[235] Bazen doğrudan bilimsel yaklaşıma hitap eden Menshikov, bilgisini tamamen araçsal olarak uyguladı ve mevcut duruma bağlı olarak argümanlarını büyük ölçüde değiştirdi. Bütün bunlar onun biyolojik söylemden tam anlamıyla faydalanmasını engellemedi.[236] Yahudilerin "parazit kanları" ile diğer halkları istila ettiklerini ve o halkların çöküşüne sebep olduklarını

[232] Mihail Menshikov, Pisma k Russkoy Natsii, Ed. M.B. Smolin, Moskova, İzdatelstvo Jurnala "Moskva", 1999, S. 105.
[233] Menshikov, a.g.e, S. 272-275;
[234] Menshikov, a.g.e, S. 337-338; 391.
[235] Schnirelmann, a.g.e, S. 214.
[236] Schnirelmann, a.g.e, S. 215.

savundu. Ancak daha çok kültürel ve sosyal argümanlara başvurarak Yahudilerin asimile olmadıklarını ve "üst ırkı" değiştirip yok ederek toplumdaki tüm önemli konumları ele geçirdiklerini iddia etti. Menshikov Rus toplumunun Yahudilerle rekabet edememesi konusunda endişeliydi, bu olgunun açıklanması için ırk teorilerine başvurdu.[237]

Menshikov Yahudiler kadar diğer Rus olmayan halklardan da endişe duyuyordu. Ona göre Rus olmayan tüm halklar Rusya'dan nefret ediyorlardı ve bu devleti yok etmek için uğraşıyorlardı. Dolayısıyla "yabancıların" Rusya parlamentosunda yer almasına şiddetle karşı çıkmıştı. Menshikov Rusları "yabancı akınından" korumaya çalışarak herkesin ait olduğu topraklarında yaşamalarını ve Rusya'dan biran önce ayrılmalarını istedi. Ona göre Slavların daha kalabalık olduğu bölgelerde yaşayan Moğolların o bölgeleri terk etmesi gerekmektedir ya da tam tersi çoğunluğu Moğol olan bölgelerden ise Slavların ayrılması gerekmektedir. Menshikov bu teorisi ile ırksal karışımın önlenmiş olacağına inanıyordu. Aynı zamanda etnografik bilgiye dayanmayı teklif etti. Ancak yerel ayrılıkçılık söz konusu olduğunda Rusya imparatorluğunun topraklarının tümü Ruslara aitti. Bundan dolayı Menshikov, Polonyalılara ve Finlilere herhangi bir konuda ödün verilmesine karşıydı. Menshikov'a göre ülkedeki güç "ulusal" olmalıdır. Ona göre "ulusallık devleti yaratan ırkın gerçek egemenliği" anlamına gelmektedir.[238]

Menshikov her ne kadar "kanın saflığı" metaforunu kullansa da kültürel ve sosyal bağlam onun için çok daha önemliydi. Başka bir deyişle Menshikov, Rus olmayan halkların davranışlarından rahatsız oluyor ve onların Ruslarla rekabet etmesinden endişe duyuyordu. Kısaca söylemek gerekirse Menshikov emperyalist ve şovanist görüşlerini ırkçı argümanlarla kanıtlamaya çalışmıştır. Elbette, onun bu "ırkçılığı" çağdaş Rus ırk biliminden önemli ölçüde farklıydı, ancak Velichko'da olduğu gibi, Fransız ve Alman ırkçı düşünürlerin ana hatlarını belirlediği çizgiyi sürdürdü.[239]

Modern Avrupa teorilerinden etkilenen, Rus düşünürler, halkların ulusal özelliklerinin tarih boyunca değişmeden kalan biyolojik kalıtımla belirlendiğini

[237] Menshikov, a.g.e, S. 144-145; 232.
[238] Menshikov, a.g.e, S.87-89; 527.
[239] Schnirelmann, a.g.e, S. 216-217.

savundu. Bu düşünürlerin fikirleri, Rus milliyetçileri ve muhafazakârları için önemli yere sahipti. Fakat bu muhafazakârların ve milliyetçilerin aksine, Rus liberalleri ırkçı yaklaşıma, ebedi ve değişmeyen milli karakter fikrine karşı çıktılar. Başka bir deyişle, Rus entelektüellerinin önemli bir kısmı milliyetçiliği öz-bilinçle, tek bir sosyal bütüne ait olma bilinciyle ve kalıcı fiziksel veya zihinsel niteliklerle ilişkilendirmedi.[240] Bununla birlikte, ulusal (etnik) faktörün nesnelleştirilmesi ve "ulusal kimliğin" mutlaklaştırılması o yıllarda oldukça yaygın olmuştur. Ulusal ayrımcılık fikrine karşı çıkan Rus filozof Sergey Bulgakov gibi bir liberal bile bu tarz düşüncelerden tamamen uzak duramamıştır. Ona göre çok uluslu bir devlet, onu oluşturan ayrı uluslarla kültürel ve siyasi mücadeleye mahkûmdur. Bulgakov "ulusal dinlerin" kaçınılmazlığı ve "ulusal özgünlük" fikrine karşılık gelen "Rus Mesih" hakkındaki görüşünü ortaya koymuştur. Buna göre, bir millete ait olmak milliyetçilik ideolojisini doğurur ve güçlendirir. Bu durumu "milli mesihçilik" olarak adlandırmaktadır. Bulgakov'a göre "milli mesihçilik" ulusal öz bilince sahip olmak, kendi milletine olan sevgi ve ona olan inancı ifade etmektedir. Bunun içeriği Slavophilia ile birlikte kilise-dini görevinde-dünyaya "Rus-Mesih" görünümünde görülebilir. Nitekim "özgünlük" fikri özgün din olarak temsil edilen sözde "özel maneviyata" güvenmeyi gerektiriyordu.[241]

Rus muhafazakârları 20. yüzyılın başlarında milleti, etnik anlamda "doğal bir gerçeklik", fiziksel ve ruhsal ilkelerin birliği, "gerçek kan birliği", "kolektif kişilik" olarak görüyordu. Rusları "Aryan ırkı" ile ilişkilendirdiler, politik ve ekonomik etkisini diğer ülkelere yayma politikasını geliştirmenin ve Rus olmayan halkların asimilasyonun gerekliliğini savundular.[242] Bazı milliyetçiler diğer halkların asimilasyonunda ısrar etmeseler de, "Rus milletini" etnik-kültürel bütün olarak anladılar ve devletin geri kalan halkından ayırdılar. Rus milliyetçilerine göre 3. Aleksandr, milletler arası eşitlik fikrine itiraz eden ve "Rusya Ruslar içindir" düşüncesi ile hareket eden milliyetçi bir kral konumundaydı.[243] Bazıları diğer halklara karşı daha ılımlı yaklaşmaya çalışarak liberal reformlar yapılmasını savundular. Fakat Rus olmayan milletlere herhangi bir siyasi özerklik verilmesine de karşı çıktılar. Bununla

[240] Schnirelmann, a.g.e, S. 218-219.
[241] Schnirelmann, a.g.e, S. 219.
[242] İvan Sikorsky, Çto Takoye Natsiya i Drugiye Formı Etniçeskoy Jizni? Kiev, Lito-Tipografiya "S.V. Kuljenko", 1915, S. 18.
[243] Pavel Kovalevsky, Natsionalizm i Natsionalnoye Vospitaniye v Rossii, New York, İzdatelstvo "Yedinstvo Rusi", 1922, S. 26.

birlikte bütün Rus milliyetçiler ve muhafazakârlar, devleti oluşturan egemen gücün ulus veya millet olduğu görüşünde birleştiler. Yine hepsinin ortak görüşlerinden birisi Yahudilere karşı tutumları olmuştur. Hepsi Yahudilerin, gittikleri her yere felaket götürdüklerini, etrafındaki herkese zarar verdiklerini savundu. Aleksandr Blok ve Andrey Belıy gibi isimler "aryan" ve "semit" ırkları arasındaki sonsuz mücadeleden etkilendiler. Onlara göre "semit" ve "sarı" ırkları "aryan kültürünü" tehdit etmekteydi.[244]

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında zirveye ulaşan Rus milliyetçiliği, Alman ve Fransız ırkçılığının etkisi altında kaldı. Rus milliyetçileri ulus devlet oluşturmanın koşulu olarak daha çok biyolojik gösterenleri kabul ettiler. Başka bir deyişle Rus ulus devleti aynı ırka ait, kan birliği olan Ruslar tarafından oluşturulabilirdi. Milletlerin eşitliği fikrine şiddetle karşı çıkarak, Rus milletinin üstünlüğü fikrini savunmuşlardır. Bu düşünürlerin ırk olarak adlandırdıkları bugün etinisite olarak görülmektedir. Daniil Kotsyubinsky'ye göre milliyet, Rus milliyetçileri tarafından vatandaşlığın politik ilkesiyle değil, bir şekilde "doğal-biyolojik ilke" ile ilişkili olan "manevi ve kültürel" bir fenomen olarak anlaşıldı.[245]

3.2. SSCB Dönemi Anti-Irkçılık

Schnirelmann'a göre ırkçılık ve modern dönem arasındaki ilişki, ilk başta modern kapitalist toplumun ekonomik ve sosyal yapısında belirmektedir. Bununla birlikte Schnirelamann Sovyetler Birliği'nin de tüm ekonomik ve sosyal yapının radikal dönüşümü ile modernleşmeden kaçamadığını tespit ediyor. Ona göre SSCB'de modernleşme farklı bir form kazandı. Birincisi, Sovyet siyasal sistemi, sivil topluma yer bırakmayan totaliter rejim tarafından belirlendi ve ikinci olarak özel mülkiyet kaldırıldı. Sovyet koşulları altında, siyasal iktidara yol açan özel mülkiyet değildi, aksine, siyasi iktidar maddi mallara ve refaha erişimi belirledi. Aynı zamanda, bir kişinin sosyal statüsü ve refahı, doğrudan devlet iktidarına olan yakınlığına da

[244] Schnirelmann, a.g.e, S. 220.
[245] Daniil Kotsyubinsky, Russkiy Natsionalizm v Naçale 20 Stoletiya, Moskova, ROOSPEN, 2001, S. 82-83; 97-102.

bağlıydı. Bu nedenle rekabet, ekonomik alanda değil, politik alanda gelişti. Bütün dünyaya kendisini enternasyonalist bir devlet olarak tanıtan Sovyet iktidarının ortaya çıkışıyla, ırkçılığın da ortadan kalktığı düşünülüyordu. Ancak, erken Sovyet gerçekliği çelişkiliydi ve gizli ırkçılığın tekrarlanmasına izin verdi.[246] Eski politik aktüelliğini kaybetmesine rağmen bazı Sovyet entelektüelleri ırksal kavramları hâlâ kullanmaktaydılar. 1920'lerde Menshikov'un "Rusya'nın milliliğini koruma" ve "yabancılardan" savunmak görüşünün ardından giden ve Rusya'yı yabancılardan korumak isteyen ırkçı fikirler zaman zaman bir araya geldi.[247] Ancak, yetkililer tarafından yürütülen antisemitizme karşı kampanya bu duruma son verdi.

Eduard Kolchinsky'ye göre 1920'lerde SSCB'de belli bir popülerlik kazanan öjenik hareket ırkçı teoriyle bağlantılı değildi.[248] Amerikalı tarihçi Loren Graham'a göre Sovyet öjeniği ırkçı terimlerle tartışılıyor ve ırklar arasındaki önemli psikolojik ve fizyolojik farklılıkların varlığına inanıyordu.[249] Nitekim bazı Batılı bilim insanları gibi, Sovyet uzmanları da sosyal fenomenlerin biyolojikleşmesine izin vererek ırk söyleminden ödünç alınan formülasyonları kullandılar. Sovyet öjeni kurucularından biri olan Nikolay Koltsov, yalnızca duyuların yeteneklerindeki ırksal farklılıklar hakkında değil, aynı zamanda kültürel gelişimin "halkların ruhunun genetik özellikleri"ne bağımlı olduğunu savundu. Bazı "yetenekli ırklardan" bahseden Koltsov'a göre, kültürel farklılıklar farklı bir beyin yapısı ile ilişkilili olduğu gibi kültürlerin ölümü de genotiplerin tükenmesiyle bağlantılıdır.[250]

Uzak Doğu'da araştırma yapan etnograf Belyavsky, ırklar arası karışmanın zararlı etkileri olduğunu savundu. Buna göre, ırksal karışma çocukların kültürel güçsüzlüğünün yanı sıra fiziksel bozukluğa ve kültürel özelliklerin kaybının zayıflamasına neden olmaktaydı. Bundan dolayı melezleşmeye karşı önlemlerin alınması önerildi. [251] Arsenev ise küçük etnik grupların soylarının tükenmemesi için

[246] Schnirelmann, a.g.e, S. 223-224.
[247] Nikolay Teptsev, "Monarhiya Pogibla, a Antisemitizm Ostalsya", Ed. V.A. Kozlov, S.M. Zavyalov, Neizvestnaya Rossiya 20 vek, Moskova, İstoriçeskoye Naslediye, 1993, S. 349.
[248] Eduard Kolchinsky, Biologiya Germanii i Rossii-SSSR v Uslobiyah Sotsialno-Politiçeskih Krizisov Pervoy Polovını 20 Veka, Sankt-Peterburg, Nestor-İstoriya, 2006, S. 288-290.
[249] Schnirelmann, a.g.e, S. 225.
[250] Nikolay Koltsov, "Genetiçiskiy Analiz Psihiçeskih Osobennostey Çeloveka", Ed. V.V. Babkov, Zarya Genetiki Çeloveka. Russkoye Yevgeniçeskoye Dvijenye i Naçalo Genetiki Çeloveka, Moskova, Progress-Traditsiya, 2008, S. 149-151.
[251] A. A. Belyavsky, "Metisatsiya Zabaykalskogo Naseleniya", Ed. E.M. Çepurkovskiy, Proizvoditelnıye Sılı Dalnego Vostoka, Vıpusk 5. Çelovek. Habarovsk: Valdivostok, Knijnoye delo, 1927, S. 59-67.

güçlü etnik gruplar tarafından asimilasyonunun gerekliliğine vurgu yaptı.[252] Schnirelmann'a göre bu görüşler soyut teorik akıl yürütmeye, zayıf ve yanlış sunulmuş bir ampirik temele dayanıyordu.[253]

Ukraynalı antropolog Vladimir Shtefko, "üst ırk" ve "aşağı ırk" fikrini benimsemekle kalmadı, aynı zamanda "kültürlü ırkların" daha karmaşık bir yapıya sahip olan "protein molekülünden" kaynaklı olarak "aşağı ırk"tan farklı olduğunu savundu. Bununla birlikte Shtefko, "ırk" ile etnik köken arasında bir ayrım yapmamıştır.[254] Daha sonra poleontolog Boris Jukov, biyolojiye dayanan halklar ve ırklar hiyerarşisi görüşünü benimsemiştir. Ona göre beyin gelişimi düzeyinde "uygar insan" ve uygarlık anlamında geriye kalan insan arasında farklılık mevcuttur. Jukov, "en yüksek insan tipinin temsilcisi olarak modern Avrupalı", "ilkel bir fiziksel yapıya sahip insanlar" olarak Avustralyalılar, "aşağı insan ırkları", "modern ilkel insan ırkları" gibi formülasyonları da kullanmıştır.[255] N. N. Cheboksarov Jukov'un bu görüşünün insan ırklarının eşitsizliği fikrine dayanan ırkçı söylemden alındığını tespit eder.[256] Buna karşılık, Türk-Moğol halkaları üzerine önemli çalışmalar yapan doğubilimci Grigory Grumm-Grhzimaylo, Orta ve Doğu Asya'daki Tingling'lerin yaratıcı kültürel rolüne vurgu yaparak onları "sarışın mavi gözlü ırk"la özdeşleştirmiştir. Diğer yandan da zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklerle bağlantılı olduğunu ve insan ırkları arasında bir eşitsizlik olduğunu savunmuştur. Cengiz Hanın Tingling kökenli olduğunu belirten Grumm-Grhzimaylo'ya göre "Moğol imparatorluğunun çöküşü Tingling kanın Moğolistan'da kurumuş olmasından kaynaklanmaktadır."[257]

[252] V. K. Arsenev, "Naseleniye Dalnego Vostoka Kak Proizvoditelnıy Faktor", Ed. E.M. Çepurkovskiy, Proizvoditelnıye Silı Dalnego Vostoka, Vıpusk 5. Çelovek. Habarovsk; Valdivostok: Knijnoye delo, 1927, S. 15.

[253] Schnirelmann, a.g.e, S. 225.

[254] Vladimir Shtefko, "Biologiçeskiye Reaktsii i İh Znaçeniye v Sistematike Obezyan i Çeloveka", Russkiy Antropologiçeskiy Jurnal, 1922, T. 12. Kn. 1/2, S. 91. Vladimir Shtefko, "İssledovaniye Mozga Gruzin i Turok" Russkiy Antropologiçeskiy Jurnal, 1924, T. 13. Kn. 3/4, S. 60-69.

[255] Boris Jukov, Proishojdeniye Çeloveka, Moskova: Leningrad, Medgiz, 1931, S. 14; 44; 91; 105;128;

[256] N.N. Cheboksarov, Rets.: "Jukov B. S. Proishojdeniye Çeloveka. M; L.:Medgiz, 1931." Antropologiçeskiy Jurnal, 1932, N: 1. S. 132-133.

[257] Grigory Grumm-Grhzimaylo, Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy Kray, T. 2. İstoriçeskiy oçerk etih stran v svyazi s istoriey Sredney Azii, Leningrad, İzdaniye Uçenogo Komiteta Mongolskoy Narodnoy Respubliki, 1926, S. 34-35; 77; 401-403.

Antropolog Vladimir Bogoraz-Tan "İskandinav ırkı"nın sözde sonsuz kültürel üstünlüğü fikrini faşizmle ilişkilendirerek eleştirdi.

> "Geçen yarım yüzyılda, Avrupa'da, İngilizler, İskandinavlar ve Almanlar arasında, Amerika'nın kuzey eyaletlerinde, Kanada'da, bu İskandinav ırkını kültürün ana taşıyıcısı ilan etme arzusu var. Bu fikrin genel olarak kaba ve militan bir karakteri var: Almanya'da Fransızlara, Slavlara, Amerika'da Zencilere, İtalyanlara ve Yahudilere karşı yöneliyor. Faşizmle ittifak olma konusuyla yakından ilgilidir…
>
> İskandinav doktrini vahşi antisemitizmle daha da yakından ilişkilidir. Temsilcilerinden bazıları, efsanelerin anlattığı gibi, Mesih'in sarı saçlarına dayanarak, onun İskandinav kökenini kurmaya çalıştıklarını söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir…
>
> Hıristiyanlığı bir kenara bırakmak gerekirse, sarışınları daha yüksek bir kültürün taşıyıcısı olarak görmenin bir nedeni yoktur. Helenler ve Romalılar esmerdi, Almanlar çoğunlukla kahverengi ya da koyu renkli saçlara sahiptir."[258]

Bununla birlikte, dünya tarihindeki olaylarda sürekli devam eden ırk mücadelesine ve çatışmalara dikkat çekti. Ona göre beyaz olmayan halklar bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde "beyaz ırkın" hegemonyasına karşı mücadele ederler. Bogoraz-Tan'a göre bu durum ırklar arasındaki dengeyi ve eşitliği sağlama arzusudur.[259] Öjenist Mihail Volotskoy daha da ileri giderek ırklar arası karışımın tehlikelerine vurgu yaptı. Ona göre "biyolojik olarak değersiz bireylerin" toplumdan arındırılması gerekmektedir.[260] Öjenik hareketine aktif olarak katılan antropolog Viktor Bunak, öjenik hareketini, insan eşitsizliğine önem verdiği ve sosyal sorunları daha derinlemesine incelediği gerekçesiyle eleştirmiştir.[261]

Sovyet antropologlar 1930-1932 yıllarından itibaren "üstün" ve "aşağı" ırk fikrini içeren ırkçılığa karşı çıktılar. Bu görüşlerin bazıları siyasallaştırıldı ve bilimsel bir nitelikten ziyade propaganda özelliği taşıyordu. Aynı zamanda, bu yıllar, bazı halkların sosyalist, sosyo-ekonomik dönüşümlere adaptasyonu konusunda önemli materyaller toplayan çok sayıda etnografik ve antropolojik çalışmalar ödüllendirildi. Çünkü sosyalizm üzerine inşa edilen Sovyet devleti, ırksal özelliklere bakılmaksızın bir bütünü oluşturabileceklerine dair kesin kanıt istemekteydi.[262]

---

[258] Vladimir Borgoz-Tan, Rasprostraneniye Kulturı Na Zemle, Leningrad, Gosudarstvennoye İzdatelstvo, 1928, S. 159-160.
[259] Borgoz-Tan, a.g.e, S. 303.
[260] Mihail Volotskoy, Podnyatiye Jiznennıh Sil Rası, Moskova, Jizin i Znaniye, 1923, S. 75.
[261] Viktor Bunak, "Novaya sistema yevgeniki" Russkiy Yevgeniçeskiy Jurnal T. 1, Vıpusk. 2, 1922, S. 249-250.
[262] Schnirelmann, a.g.e, S. 227.

Bilimsel anlamda ırkçı görüşler eleştirildi ve çürütüldü, ancak toplumsal bir olgu olarak ırkçılık ciddi analizlerin nesnesi haline gelmedi. 1930'da bazı Sovyet yazarları ırk kavramını radikal bir şekilde yeniden gözden geçirmeye çalıştı. Kiev'deki "Zoologlar ve Anatomistler Kongresinde" konuşan M. A. Gremyatsky, ırkı istatiksel hesaplamalara dayalı koşullu yapı olarak tanıttı.[263] 1929 gibi erken bir tarihte, Bunak, "geçmişten gelen tüm dağınık unsurları yeniden kurmaya çalışırken, geçmiş dönem nüfusunun genetik olarak homojen bir grubunu birleştiren ve şu andaki bileşimini analiz etmemizi sağlayan koşullu bir biyolojik birim olan soyut bir "ırk" kavramı yarattığımızı"[264] savundu. Sovyet Marksistleri ırksal özelliklerin sonsuzluğunu ve değişmezliğini reddederek ırk fikrini nesnel bir gerçeklik olarak korumaya çalışmışlardı. Örneğin Shiyk'a göre "tüm antropolojik gruplara, sürekli oluş sürecinde olan gruplar olarak bakılmalıdır."[265] Diğer Sovyet yazarları, ilk olarak, ırkın mutlak değil, belirtilerinin yavaşça da olsa zamanla değiştiği tarihsel bir kategori olduğunu ve ikinci olarak bazı belirtilerin adaptasyon karaktere sahip olduğunu vurguladı. Bununla birlikte aynı ırk içinde bile bu belirtiler oldukça değişkendir.[266] Irk topluluklarının nesnelliği fikrini paylaşan Bunak, bununla birlikte, özelliklerin değişkenliğine, aşama aşama gelişmesine ve melezlemesine vurgu yaptı. Görünüşe göre, onun için asıl olan sürdürülebilir kategoriler değil, süreçlerdi:

> "Irkın oluşum aşaması olarak tanımlanması ve farklılaşma sürecinin sürekliliğini ifade eder ve belirli bir bölgede ve belirli bir süre içerisinde gerçekleştirilen, oluşum sürecinde bir denge durumu olarak karakterize eder. Bu nedenle, aynı derecede tek taraflı olarak ırk kavramının soyut doğasını ve gerçekliğini vurgulamaktadır. Bir ırkın belirli bir bölgeye ve belirli bir tarihsel döneme hapsedilmesi, ırk kavramına belirli bir gerçeklik kazandırır, ancak bu gerçek, yaratma sürecinin analitik olarak aranan aşaması ile ampirik olarak kurulmuş bir benzerliği ifade etmez."[267]

Bununla birlikte Sovyet bilim insanları, ırkların hiyerarşik sıralanmasını ve "üstün" ve "aşağı" ırk fikirlerinin yanı sıra milli birliğin ırksal yorumunu da

[263] Schnirelmann, a.g.e, S. 228.
[264] Viktor Bunak, "Termin "rasa" v zoologii i antropologii", Russkiy Yevgeniçeskiy Jurnal, T. 7. 1929, S. 128.
[265] A. Shiyk, Rasovaya Problema i Marksizm, Moskova, Nauçno-issledovatelskaya assotsiatsiya po izuçeniyu natsinalnıh i kolonialnıhn problem, 1930, S.21.
[266] S.N. Bıkovskiy, "Deleniye Sovremennogo Çeloveçstva na Rası i Tak Nazıvayemaya Rasovaya Teoriya", Ed. N.M. Matorin, Pervobıtnoye Obşestvo, Moskova, Jurnalno-Gazetnoye Obedineniye, 1932, S. 39. T.A. Trofimova, T.A. Cheboksarov, "Znaçenie uçeniya o yazıke N.Ya. Marra v borbe za marksistsko-leninskuyu antropologiyu", Antropologiçeskiy Jurnal, 1934, N: 1/2, S. 39-40.
[267] Viktor Bunak, "Rasa Kak İstoriçeskoye Ponyatiye", Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm, Moskova: Leningrad, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1938, S. 38.

reddettiler. Antropolog Mihail Gremyatskiye'e göre tek bir modern insan türünün parçası olan tüm bu ırklar, biyolojik olarak tek bir aşamadan geçiyorlar ve yakın bir morfolojik ve biyolojik birliğe bağlılar. İnsanlık kendi ırksal yapısında, doğal çevre ile olan ilişkisi gibi kökeninin de özgüllüğünü açıkça yansıtıyor. Ona göre antropolojinin temel gerçeğini göz ardı ederek biyolojik yasaları sosyal yasalarla değiştirmek, insan ırklarıyla sistematik biyoloji kategorilerini tanımlamaya ve "üstün ırk", "aşağı ırk" kavramlarını aktarma girişimlerine yol açabilir.[268] Bunak'a göre ırk, bölgesel topluluk, morfolojik benzerlik ve değişken yasaları göz önünde bulundurularak kurulan, tek bir kökenle birleşmiş bir insan grubudur. Irk, biçimlendirme sürecinin bir aşaması, bazı dengesinin ifadesidir. Başka bir deyişle, onun için "ırksal tip", bir önceki dönemde kurulan belirli bir değişkenlik dengesinin sonucunu ifade ediyordu. Bu nedenle ırkı, "geçmişteki gerçeklik" olarak yorumladı. Toplumsal yasalara göre gelişen bir ulus ile "doğal olarak tarihi bir kategori" olarak ırk arasındaki bağlantıyı reddetti.[269]

Yakov Roginsky'ye göre aklın özellikleri ırkla değil kültürel ve sosyal çevre ile bağlantılıdır. Bununla birlikte Roginsky farklı milletler arasındaki psikolojik farklılıklara dikkat çekti, ancak bu farklılıkları "kan" ile değil, tarihi ve kültürel nedenlerle açıkladı. Ona göre bu durum ırkla ilgili değildir.[270] Roginsky ve Levin ırkları, fiziksel özelliklerle ayırt edilen *homo sapiens* türünün alt bölümleri olarak kabul ettiler. Bunula birlikte, bu özelliklerin insanın hayatını etkileyecek şekilde önemli olmadığı vurguladılar. Onlara göre fiziksel farklılıklar antikçağlardaki coğrafi koşullarından dolayı oluşmuştur.[271] Dahası, 1960'larda Sovyet antropologları, farklı özelliklere dayanarak, birbirleriyle örtüşmeyen tamamen farklı "ırkların" inşa edilebileceğini keşfettiler. Bu nedenle, antropojenez, rasogenez ve etnogenez, Sovyet antropologlarının araştırmasının esas yönlendiricisi haline geldi ve tüm enerjilerini insanın ortaya çıkma tarihini ve modern halkların fiziksel tipinin oluşumunu incelemeye yönlendirdiler.[272]

[268] Mihail Gremyatskiy, "Priznaki "vısşih" i "nizşih" ras i antropogenez", Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm, Moskova, Leningrad, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1938, S. 79-80.
[269] Bunak, a.g.m, S. 40; 43-44.
[270] Yakov Roginsky, "O psihotehniçeskom issledovanii raznıh plemen i narodov", Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm, Moskova: Leningrad, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1938, S. 84-104.
[271] Roginsky, Levin, a.g.e, S. 340.
[272] Schnirelmann, a.g.e, S. 230.

1930'lardan itibaren Sovyet biyologları ve antropologları, ırkçılığa karşı resmi propagandaya katılmak ve insan ırklarıyla ilgili araştırmalarında "ırkçı olmayan bir yaklaşım" geliştirmek için çabaladılar. Öncelikli olarak dış dünyaya karşı yapılan bu propaganda aynı zamanda toplumda "enternasyonalist" havayı destekleyen, ülke içinde belli bir ideolojik iklim yaratmayı hedefliyordu. Bir ulusun ırkla olan ilişkisini reddeden Sovyet antropologları, "ruhsal biçimlenme birliği" gibi bir özellik içeren Stalinist bir ulus tanımını yarattılar.[273] Aynı yıllarda ırkçılığa karşı görüşler Nazi Almayasına yönlendirildi. Özellikle ırkçılık karşıtı propaganda, savaşın ilk yıllarında daha da arttı ve 1938'de, Moskova Devlet Üniversitesi Antropoloji Müzesi'nde ırkçı faşizm teorisine karşı mücadeleye adanmış büyük bir sergi başlatıldı. Bu dönemde Sovyet bilim adamları, biyolojik ırkçılığın varsayımlarını "sahte bilim" olarak değerlendirmek için tasarlanan argümanı ayrıntılı olarak geliştirdiler.[274]

3.3. SSCB'de Etnik Ayrımcılık

Yukarıda belirtilen nedenler, SSCB'de ırkçılığın tamamen ortadan kalkmasını engelledi. Bu süreçte iki dönem arasında ayrım yapılmalıdır. İlk dönem 1930'ların sonundan 1950'lerin başlarına kadar sürdü. Bu dönemde Sovyet iç politikası sınıf paradigmasından etnik alanına kaymaya başlamıştı. Bu değişiklik enternasyonalist özellikleri korumaya çalışan söylemlerden ziyade, yetkililerin pratik eylemlerinde ifade edildi.[275] Nitekim 1930-1940'larda Sovyet toplumunun sosyal yapısında, toplumsal gerçekliğe yeni bir bakış gerektiren önemli değişiklikler meydana geldi. Antogonistik sınıf anlayışı dış politikadaki rolünü korurken, iç siyasi durum ulusal faktör tarafından gittikçe daha fazla belirlendi. Daha önce sınıfsal antagonizmalar meselesi olduğu yerlerde, artık kültürel özgüllüğü vurgulama ve "özel bir tarihsel yol" hakkında konuşma eğilimi vardı. Komünist ideoloji bu eğilimi belli sınırlar içinde tutmaya çalışsa da her geçen yıl daha da zorlaştı. Yeni nesiller sınıf mücadelesi deneyimine sahip değildi ve onlar için "sınıf" içi boş olan bir soyutlamaydı. Onlara

[273] Roginsky, Levin, a.g.e, S. 345.
[274] Schnirelmann, a.g.e, S. 231.
[275] Pavel Polian, "Deportatsii i Etniçnost" Ed. N.L. Pobol, P.M. Polian, Stalinskiye Deportatsii: 1928-1953, Moskova, MFD: Materik, 2005, S. 14.

göre sosyal gerçekliği oluşturan ayrı etnik gruplar vardı. Dolayısıyla "burjuva" (sınıf), "ulusal olmayan" (etnik-kültürel) ile birleştirilmeye başladı ve Rus ile Rus olmayanlar arasındaki ilişki giderek hiyerarşik olarak tasvir edildi. Bu, Sovyet devletine bağlılık sorusunu gündeme getiren uluslararası durumun karmaşıklığından kaynaklanıyordu. Bu bağlamda, 1930'ların ikinci yarısında Sovyet milletleri topluluğuna uygun olmadığı düşünülen, "beşinci kol" olarak kabul edilen etnik azınlıklara (Polonyalılar, Koreliler, Almanlar) karşı kuşku oluştu. Ayrıca, 1938'den Stalinizm döneminin sonuna kadar, ülkede ırkçılığın sosyal ve felsefi köklerini derinlemesine inceleyen hiçbir bilimsel çalışma bulunmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte anti-faşist edebiyatın sayısı keskin bir şekilde arttı, ancak bunun önemli bir kısmı analitik değil, çoğunlukla gazete ve halka açık dergilerde basılan propaganda metinlerinden ibaretti.[276]

Ağustos 1941'de Sovyet etnograflarından biri olan Sergei Tokarev, ırkçılık hakkında bir broşür yazmak için görevlendirildi. 1942'de "faşizmin ırkçı teorisi" üzerine önemli makaleler hazırladı ve 1943'te "Alman faşizminin ırksal teorisi" yazısını hazırladı. Bununla birlikte, bu konu Sovyet yönetimi için güncelliğini yitirmiş olup daha çok savaş sonrası Avrupa'da devlet sınırlarının kurulması konusunda endişe duyuyordu. Tokarev yazılarında 1945 yazında, ırkçılığa karşı ilk mücadele eden, Rus etnografisinde önemli yere sahip olan Nicholas Miklouho-Maclay'la ilgili oyunun Moskova'da sahnelenmesinin reddedildiğini ve olumsuz kararın nedeninin "Miklouho-Maclay'nın tamamen Rus kimliğe sahip olmadığı ile açıklandığını" belirtti.[277]

İkinci dönem, Sovyet ideologlarının Marksist enternasyonalizmle Sovyet etnik milliyetçiliğini birleştirmek için tüm güçleriyle çabaladıkları 1960-1980 yıllarını kapsamaktadır. Giderek daha dogmatik ve muhafazakâr olan Sovyet ideolojisi, ırkçılıkla mücadele ederken, başarısız bir şekilde Sovyet Marksizm'ine ırkçı doktrinin bazı hükümlerini yerleştirmeye çalışmıştı. Bu arada, ırkçı söylem Sovyet toplumunun

[276] Schnirelmann, a.g.e, S. 234.
[277] Sergei Tokarev, "İz Dnevnikov", Ed. S.Ya. Kozlov, P.P. Puçkov, Blagodarim Sudbu za Vstreçu s Nim, Moskova, İEA RAN, 1995, S. 173-182; 192.

belirli kesimlerinde aktif olarak geliştirildi ve zaman zaman siyah öğrencilere yapılan saldırılarla kendini hissettirdi.[278]

Nisan 1938'de vatandaşların milletinin pasaportta belirttirilmesi zorunluluğu keyfilikten çıkmış olup ebeveynlerden birinin uyruğu temelinde oturmaya başladı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde çalışanlarının milleti 1935'ten itibaren tescil edildi. Gennady Kostyrchenko'nun bellirtiği gibi milliyet Sovyet vatandaşlarının kaderini belirlemeye başladı.[279] Bu bürokratik yöntem etnisitenin biyolojik olarak aktarılması yanılsamasını yarattı ve otuz beş yıl sonra, Sovyet folkloristi Kirill Chistov, Sovyet halkının etnisitelerini ömür boyu süren koşulsuz bağlılık olarak algılamaya başladıklarını belirtti. Bunun nedeni ebeveynlerin birinden "etnik niteliklerini" miras aldığı iddiasından kaynaklanmaktadır.[280] Ayrıca 1930'ların ikinci yarısında 1940'ların ilk yarısında ülke genelinde etnik kökene dayalı tutuklamalar ve sınır dışı etme gerçekleştirildi. Polian, 1920-1952 yılları arasında etnisiteye dayalı sınır dışı edilenlerin % 32,1 olduğunu, dış ülkelerin yurttaşlarının ise % 7,6 oranda sınır dışı edildiğini tespit ediyor.[281]

1939'da devlet güvenlik görevlileri, önemli devlet kuruluşlarının yönetiminde çalışan Rus olmayan halkaların oranını takip etmek için sözlü talimat aldılar. Stalin tarafından verilen bu talimat öncelikle Yahudilere uygulandı.[282] Naziler, Sovyet devletinin, Yahudilere karşı 1935 tarihli "Aryan" Nürnberg yasalarını kabul etmesini bekliyordu. Gerçekten de 1938'in ikinci yarısından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde çalışan Yahudiler görevden alınmaya başlandı. Ağustos 1939'da Nazi Almanyası Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile yapılan toplantıda Stalin, kendi entelektüellerinin yeterli sayıya ulaşması ile birlikte, Sovyet devletinde Yahudi egemenliğinin sona ereceğini belirtmiştir.[283] Beş sene sonra Stalin entelektüellerinin yeterli sayıya ulaştığını düşünmüş olmalı ki, Yahudilere yönetici görevi verilirken daha dikkatli olunması konusunda talimatlar verdi. Benzer şekilde,

[278] Schnirelmann, a.g.e, S. 236.
[279] Gennady Kostyrchenko, Taynaya Politika Stalina. Vlast i Antisemitizm, Moskova, Mejdunarodnıye Otnaşeniya, 2001, S. 206-207.
[280] Kirill Chistov, "Etniçeskaya obşnost, etniçeskoye soznaniye i nekotorıye problemı duhovnoy kulturı", Sovetskaya Etnografiya, N:3, 1972, S. 73-74.
[281] Polian, a.g.e, S. 12-13.
[282] A. Lyustiger, Stalin i Yevrei: tragiçeskaya İstoriya Yevreyskogo antifaşistskogo komiteta i sovetskih yevreev, Moskova, ROSSPEN, 2008, S. 92.
[283] Kostyrchenko, a.g.e, S. 194; 198-199.

Mayıs 1956'da Fransız sosyalistlerinin delegasyonu ile yapılan bir toplantıda Kruşçev, Yahudilerin yüksek parti ve devlet makamlarından alınmasının nedenini "kendi kadrolarımızı yetiştirdik" şeklinde açıkladı. Tsvi Gitelman'ın dediği gibi, Yahudiler "bizim değil" olarak kabul edildi. Üstelik bu sosyo-politik düzlemde değil, etnik düzlemde gerçekleşmiştir. Çünkü Kruşçev Yahudilerin devrime ve Komünizme olan bağlılığını incelemiyordu.[284] Yine Kruşçev, Polonyalıların da komünist parti yönetiminde önemli değişiklikler yapmalarını tavsiye etti. Çünkü ona göre, burada da çok sayıda Yahudi görev almaktaydı.[285] Bütün bunlar, Sovyet enternasyonalizminin ardında Sovyet liderlerinin bir türlü bırakamadıkları milliyetçiliğin olduğunu göstermektedir. Bu da Zygmunt Bauman'nın da dediği gibi: "Tümüyle ve her yönüyle ulusal nüfus bölgelerine ayrılmış bir dünyada enternasyonalizme yer yoktu ve sahipsiz her toprak kırıntısı saldırıyı sürekli davet eder bir duruma geldi."[286] Bu durum, önceden önemli konumlarda bulunan ve gücü elinde bulunduran kişilerin rekabetine neden olmuştu. Bu rekabetlerin önemlileri 1940-1950'li yıllarda antisemitist kampanyaların başlatılması ile gerçekleşti. 1949'da "köksüz kozmopolitlere" ve 1953'ün başlarında "doktorlara" karşı mücadele yapıldı. Sovyet yönetimi için "kozmopolit" aynı zamanda Yahudi demekti. "Doktorlar davası" bütün sağlık kurumlarında çalışan Yahudilerin sözde Sovyet liderlerine karşı suikast düzenleyeceği entrikasına dayanmaktadır. Bizzat Stalin'nin başlattığı bu "temizleme" olayı sonucunda birçok Yahudi entelektüeller, doktorlar tutuklandı ve öldürüldü.[287] Bir diğer kampanya ise Ekim 1951'de Sovet istihbarat subaylarına karşı yapılmıştır. Buna göre istihbarat subayları iktidarı ele geçirmek ve Stalin'in kendisi de dâhil olmak üzere üst yönetimi yok etmek için kurulan bir "Siyonist komplo" suçlamasıyla tutuklanmıştı.[288] Bu yıllarda antisemitler, *Pravda* gazetesi okuyucuları tarafından alınan mektuplarda Yahudilerin, parayı çok sevdikleri, daha ağır işlerde çalışmak istemedikleri, Savaşta çok pasif oldukları ve toplum için tehlikeli oldukları hakkında yazdıklarını belirterek bu tarz mektupları Yahudilerin aleyhine kullanmaktan çekinmemiştir. Muhabirlerinden bazıları soruşturma altındakileri "Yahudi faşist

[284] Tsvi Gitelman, Bespokoynıy vek: Yevrei Rossii i Sovetskogo Soyuza s 1881 g. Do naşih dney, Moskova, NLO, 2008, S. 237.
[285] Schnirelmann, a.g.e, S. 238.
[286] Zygmunt Bauman, Modernite ve Holocaust, Çev. Suha Sertabiboğlu, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997, S.79.
[287] Kostyrchenko, a.g.e, S. 311; 694.
[288] Kostrychenko, a.g.e, S. 460-461.

Siyonizm'inin ajanları"olarak adlandırmaya başladı. "Doktorlar davası"nın ana sanıklarından olan profesör M.S. Vovsi, araştırmacılar tarfından Sovyet tıbbi kurumlarında çalışan Siyonistlerin lideri olarak tasvir edildi.[289] Şubat 1953'te Sovyet gazeteleri "Siyonist çeteleri", "casus ve katiller", "burjuva Yahudi milliyetçileri", "Amerikan istihbaratının Siyonist ajanları" hakkında onlarca haber yayınladılar. Aynı zamanda, 20. yüzyılın başındaki Rus milliyetçileri tarafından popüler olan "biyolojik-hijyenik söylem" ("parazitler", "zararlı böcekler", "yabancı ot" vb.) yeniden canlandı.[290] Bunun arkasında, belirli bir etnik grubun temsilcilerinin herhangi bir eyleminde otomatik olarak ortaya çıkan "ulusal karakter" kavramı yatmaktaydı. "Siyonist" terimi 1967'den sonra özellikle popüler oldu. SSCB'de "Uluslararası Siyonizm'le Mücadele" kampanyası başlatıldı. Bu amaçla, Siyonizm'in tarihini, ideolojisini ve pratiğini açıklamaya ve eleştirmeye yönelik araştırmaları koordine etmek için SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığı'nın sosyal bilimler bölümünde daimi bir komisyon kuruldu. Bu yıllar boyunca, antisemitizm, Sovyet yükseköğrenim sistemine nüfuz etmiş, kurumsallaşmış bir yapı kazanmıştır.[291] Sözü edilen antisemitist kampanyaları, farklı dönemlerde yaratılan ve 20. yüzyılda çeşitli siyasi güçler tarafından Yahudi karşıtlığını artırmak için kullanılan mitleri canlandırdı. "Doktorların davası" olayı Ortaçağ'da yaygın olan, Yahudilerin kuyuları zehirlediği ve kara büyü yaptıkları mitinin tekrardan hatırlanmasını sağladı. Yine Yahudi doktorların işten atılması, Nazilerin, Yahudilere ulusun sağlığının güvenilmemesi gerektiği yönündeki pratiğini tekrarladı. Bütün bu mitler, ilk olarak Yahudileri "mutlak yabancı" olarak tanımlamış, ikinci olarak da yerli nüfusa zarar ve talihsizlik getirdiğini savunmuştur.[292]

Yahudilerden sonraki ikinci Sovyet ırkçılığının hedefi "Kafkasyalılar" idi. Bazı Kuzey Kafkasya ve birtakım diğer halkların "Büyük Vatanseverlik Savaşı"nın son yıllarında sınır dışı edilmesi, elbette devlet ırkçılığının oluşumunun çok önemli bir göstergesiydi. Polian'a göre bunun ardından, "halkın düşmanı" etnik bir anlam kazandı.[293] Her ne kadar resmi Sovyet belgelerinde "vatana ihanet" diye kaydedilmiş de olsa, insanlar gerçek suçluluğun kanıtı temelinde değil, etnik-ırksal yaklaşıma dayanarak "ulusal kimlikleri" temelinde sürgüne gönderildi. Topraklarını "vatan

[289] Kostrychenko, a.g.e, S. 668-669.
[290] Schnirelmann, a.g.e, S. 239.
[291] Schnirelmann, a.g.e, S. 240.
[292] Schnirelmann, a.g.e, S. 240-241.
[293] Polian, a.g.e, S. 14.

haini" (siyasi suç) olarak terk eden insanlar sürgün yerlerine "yamyam" (etnik-kültürel nitelik) olarak geldiler. Dahası 1940'ın ikinci yarısından itibaren Sovyet ideolojisinde soyguncular ve eşkıyalar hakkındaki devrim öncesi şovanist bir anlayış tekrar canlandı. Başka bir deyişle, bu propaganda, "yabancıları" insanlıktan çıkaran, onları "normal insanlar" kavramının ötesine alan ve onları hayvan imajına daha da yaklaştıran metaforlar kullandı. Çağdaş ırkçı söylemin özelliği olan tam da bu metaforlardır.[294] Bu durum 1980'lerde İnguş ve Çeçenlerin "etnogenez" özelliklerinden dolayı sözde sinsi ve zulmü temsil eden "baskın sistemi" kavramında sofistike bir bilimsel form aldı. Bununla birlikte, 1981'de, Mihail Suslov'un önderliğinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde "resmi kullanım için" bir kararname hazırlandı. Bu kararnameye göre Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nin gelişiminin yavaş olmasının nedeni Karaçayların "milli psikolojisi"nden kaynaklanmaktaydı.[295]

Ayrıca, vurguyu bireyden halklara ve etnik gruplara kaydırmış olan yetkililerin politikası, etnik grupları önemli bir sosyal söylemin merkezi yaptı. Böylece, 1968 yılında gerçekleşen Nazi Almanyası tarafında savaşan Kalmukların kamuya açık yargılanması, Sovyet Kalmuklarının vatana ihanet ettiklerini bilinçli olarak hatırlatılması olarak algılanıyordu. Toplu bir suçluluk kompleksinin oluşturulması, insanlara, her zaman takip edildiğini göstermenin yoluydu. Ve bu suçluluk kompleksi kültürel topluluklar ile sıkı bir şekilde ilişkili olduğu için, aynı zamanda çevre gerçekliğin etnik-ırksal görüşü insanlara dayatıldı. Yukarıda belirtilen tüm vakalarda, insanlar "kan" anlamında düşünmeye başladılar, çünkü çevredeki gerçeklik, kendi kişisel kaderlerinin tam olarak ebeveynlerinden aldıkları "kanlarıyla" bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.[296]

Kafkasyalılar, Stalin döneminde Yahudiler gibi, Rus İktidarını ele geçirmek ve istismar etmekle suçlandılar. Stalin döneminin sona ermesiyle Kafkasyalı mevsimlik işçiler ve tüccarlar Rus halkını ve Rus zenginliklerini yağmalamakla suçlandılar. Aynı zamanda, bir Kafkas'ı diğerinden ayırt edemeyen birisi, onları özel fiziksel özelliklere

[294] Victor Schnirelmann, Bıt alanami: intellektualı i politika na Severnom Kavkaze v 20 veke, Moskova, Novoye Literaturnoye Obozreniye, 2006, S. 231, 237.
[295] Schnirelmann, a.g.e, S. 161; 455-456.
[296] E. Guçinova, Postsovetskaya Elista: vlast, biznes i krosata, Sankt-Peterburg, Aleteyya, 2003, S. 106-111.

sahip tek bir kategori olarak algıladı ve onu mitolojik ruhani ve davranışsal özelliklerle donattı.[297]

Yine Sovyet yıllarında öğrenciler, SSCB'de okumak için gelen Afrikalılara karşı ırkçı bir tavır sergilediler. Bu durum içerisinde kıskançlık duygularını barındırmaktaydı. Afrikalı öğrenci zengin olmamasına rağmen "yabancı"nın saygınlık statüsüne sahipti, Batı ülkelerine özgürce seyahat edebilmekte ve oradan Sovyet insanının ulaşamayacağı şeylere ulaşmaktaydı.[298] Tüm bunlar, 1950'lerin ve 1960'ların başında gerçekleşen Patrice Lumumba adındaki Halkların Dostluğu Üniversitesi'ndeki olayların gösterdiği gibi, yerel öğrencilerin memnuniyetsizliğine neden oldu. O dönemde Moskova'da okuyan Afrikalı öğrenci sayısı iki yüzü geçmiyordu. Bu öğrencilere karşı broşürler dağıtıldı. Yine Afrikalı öğrenciler hakaretlere ve bazen fiziksel şiddete maruz kaldı. Ayrıca, Moskova'da okuyan bu öğrenciler, yetkililerin ırk temeline dayalı öğrenci organizasyonları oluşturmasını yasakladıklarından ve yerel kızlarla evlenmelerini engellediğinden şikâyet ettiler. Aynı şey diğer illerde de örneğin Kırgızistan'ın başkenti Frunze'de de (şimdiki adı Bişkek) yaşandı. Ukrayna'nın Kiev, Kharkov ve Odessa şehirlerin de Afrikalı öğrenciler saldırıya uğradı ve dövüldü. Afrikalı öğrenciler Mart 1960'da ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı protesto ettiklerini bildiren dilekçesiyle yetkililere başvurdular. Tabi Sovyet hükümeti böyle bir suçlamayı kabul etmemişti. Aralık 1963'te ise Kızıl Meydan'da gösteri düzenlediler.[299] Bu bağlamda KGB 1960'da Odessa'daki bir muhbirinden yerli öğrencilerin ruh halini anlatan not almıştır. Buna göre öğrenciler ırkçı ve antisemit görüşlere sahipti. Siyahlara ve melezlere karşı hakaret edici isimler takmışlardı ve onları sadizmle, düzensiz ve dağınık olmakla suçluyorlardı. Rus ve Ukraynalı öğrenciler başarılı bir şekilde rekabet edemediklerinden dolayı Yahudi öğrencilerden hoşlanmıyorlardı. Aynı zamanda Ukraynaca konuşanlara karşıda negatif tutum sergilediler. "Diğerlerine" karşı bu memnuniyetsizlik çatışmalara yol açtı ya da basitçe yabancı öğrencilere karşı pogromlar ya da "yabancıların" dövülmeleri hakkında söylentiler duyduğunda bir sevinç hissi uyandırdı. Notu gönderen muhbir akıl yürütmesini şu şekilde özetledi: "Teorik hesaplamalarında,

[297] Vladimir İlyin, "Oteçestvennıy Rasizm", Rubej. Almanah Sotsialnıh İssledovaniy, Vıpusk 5, 1994, S. 193-194; 195-196. Mitrokhin, a.g.e, S. 62-65.
[298] İlyin, a.g.m, S. 190-192.
[299] Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma S. 244-245.

modern öğrenci coğrafi, ırksal ve ulusal farklılıklardan ilerlermekte olup bu durum kesinlikle sınıfsal bir ayrımcılığı ifade etmemektedir."[300] Günlük hayat düzeyinde, bütün bunlar, ırklar arası evliliklere karşı keskin bir olumsuz tutumla ifade edildi. Edebiyat eleştirmeni Lev Levitsky 24 Aralık 1963 tarihli bir yazısında "Zenciler yoktu ırkçılar da yoktu" demektedir. Ona göre ne zaman ülkeye "zenciler" gelmeye başladı, yerli nüfusla karışmaya başladı, yerli kızlarla gezmeye başladı, daha önce hiç görmediğin ezilenlere karşı yakınlık duymanın, üzülmenin başka bir şey olduğu da ortaya çıktı. Başka bir deyişle eskiden üzüntü duyduğun farklı ten rengine sahip olan bu insanların, seninle aynı kökene sahip olan kızlarla dolaşmaları, evlenmeleri empati duygusunu da yok etmiş oluyor. Yine Levitsky arkadaşlarından herhangi birisi kızının bir "zenci" ile evlenmesine kesinlikle karşı olacağını belirtiyor.[301] Bu tarz bir evlilik yapan kişiler hakarete maruz kaldılar, kamuoyunda kınandılar, kimse onlara daire kiralamak istemedi, halka açık yerlerde hizmet alamadılar ve arkadaşları ve akrabaları tarafından da terk edildiler.[302]

G. Kostyrchenko, SSCB'de devlet ırkçılığı politikasının tam olarak yasallaştırılmadığını söylerken haklıdır.[303] Bununla birlikte, eğer böyle bir politika açıkça ilan edilmediyse, bu onun hiç olmadığı anlamına gelmez. Stalin 1948'de Finlandiya hükümet heyeti ile yaptığı görüşmede şöyle dedi: "Sovyet halkı, her milletin- ne kadar küçük veya büyük olursa olsun- sadece kendisine ait olan ve diğer milletlerde olmayan kendine özgü nitelikleri, özgüllüğü olduğuna inanıyor."[304] Bu, Sovyet ulusal politikasının ve biliminin ilkelci temellerinin dokunulmazlığını doğruladı. Bununla birlikte "köksüz kozmopolitlere" karşı mücadele için teorik bir temel oluşturdu. Bunların hepsi doğrudan Sovyet devletinin politik-idari sisteminde ve Sovyet toplumunun sosyal yapısında doğrudan ifade edildi. Ayrımcılığa maruz kalan etnik grupların resmi hiyerarşik oluşumu, etnik kimlikleri uyarınca bireylerin hayatını bir şekilde etkiledi. Bundan dolayı Sovyet pasaportundaki "beşinci madde"nin ırkçılık

[300] S.V. Popov, A.D. Chernev, "Otçujdennoye ot partii sostoyaniye. KGB SSSR o nastroyeniyah uçaşihsya i studençestva", İstoriçeskiy arhiv, N:1, 1994, S. 175; 188; 192.
[301] Lev Levitskiy, "Dnevnik", Znamya, N:7, 2001, S. 126.
[302] N.L. Krılova, "Bıtavoy Rasizm v Jizni Podrostka-Metisa iz Afro-Russkoy semi", Ed. G. A. Aksyanova, Nauka o çeloveke i obşestvo: itogi, problemı, perspektivı. Moskova, İEA RAN, 2003, S. 69-70; 74-75.
[303] Kostyrchenko, a.g.e, S. 676-678.
[304] Stalin, "Reç na obede v çest Finlyandskoy pravitelstvennoy delegatsii 7 aprelya 1948 goda", Stalin İ.V Soçineniya, T. 16. Moskova, İzdtelstvo "Pisatel", 1997, S.93.

olarak yorumlanması doğaldır.[305] SSCB'de "etnik köken" kavramı "etnik kimlik" kavramından daha önemli olmuştu. Bu anlayış, kimliğin özgür bir seçim olmadığı, doğuştan insana verildiği ve herhangi bir değişikliğin yapılamayacağı fikrini de beraberinde getirdi.[306]

Etnisite hakkındaki bu özcü fikirler yalnızca SSCB halkları tarafından yaygın olarak kullanılmıyordu, aynı zamanda sempati uyandırdı ve yerel aydınlar tarafından genel Ruslaştırmaya karşı güçlü bir koruma aracı olarak geliştirildi. Yetkililer kendi amaçları için, diğer halkları, 20. yüzyılın en kanlı savaşının cephelerinde vatanları için dürüstçe savaşmalarına rağmen, bu milletleri ihanet etmekle suçlayıp sınır dışı etmekten çekinmedi. Ancak, bu yorumlamanın savaş sonrası yıllarda SSCB'de tek bir "Sovyet halkı" oluşturmak için yürütülen etnikler arası evlilikleri teşvik etme politikasıyla çelişiyor gibi görünüyor. Fakat ilk olarak etnikler arası evliliklerin oranı oldukça düşüktü, ikinci olarak 1970-1980'lerde etnikler arası evlilikler daha da azaldı ve diğer cumhuriyetlerdeki Ruslar Rusya'ya dönmeye başladı.[307]

3.4. Etnikliğin Belireycisi: "Ulusal Karakter"

Irksal fikirlerin popülaritesi, etnik kültüre özcü yaklaşımla katkıda bulundu. Buna göre özcü yaklaşım, kişiye, kurtulmak istemesine rağmen bir türlü kurtulamadığı daha çok negatif davranış modeli ve ruhsal özellikleri dayatmaktadır. Tüm bunların arkasında sözde istikrarlı ve değişmez özellikleriyle "ulusal karakter" kavramı yer almaktaydı. Bu, yüzyılların derinliklerine dayanan, temellerinde kendine özgü ve pratik olarak değişmeyen kültürüyle etniklerin bir tür kapalı organizma olarak algılanmasının bir sonucu olarak mümkün olmuştur. Gerçekten de 19. yüzyılda Alman milliyetçiliğinin derinliklerinde doğan "organik teori" son Sovyet yıllarında bilimde olağanüstü bir popülerlik kazanmıştır. Sovyet etnik teorisine "etnik-sosyal organizma" biçiminde girdi. Irk yaklaşımının son iyileştirmesi, etniklerin biyolojik kökene sahip

[305] Malakhov, *Ponayehali Tut… Oçerki o natsionalizme, rasizme i kultturnom plyuralizme,* S. 86.
[306] Dashdamirov, Natsiya i liçnost, Baku, İzdatelstvo Elm, 1976, S. 67.
[307] E.L. Edgar, "Brak, sovremennost i "drujba narodov": mejetniçeskiye otnoşeniya v intimnoy sfere poslevoyennoy Srednir Azii v sravnitelnoy perspektive, Ab İmperio, N:2, 2008, S. 96; 101-116.

olduğunu savunan Lev Gumilev tarafından yapıldı. Bu anlayışın, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1961'deki yeni programı olan, sadece ulusların gelişimi ve yakınlaşması değil, aynı zamanda ulusal farklılıkların silinmesi ve ulusların birleşmesi hakkındaki kararın kabul edilmesinde etkisi oldu. Bu fikrin gerçekleştirilmesi, 1966'da yapılan bir sonraki Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 23. Kongresi'nin, "yeni bir uluslararası insan topluluğu - Sovyet halkı" inşası için öne sürdüğü kuruluma hizmet etmesi gerekiyordu. Bu, Sovyet entelektüellerinin toplumdaki ulusal faktörün rolünü ve uluslararası ve ulusal arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemelerini sağladı. Özellikle edebiyat bilimcileri, edebiyat gazetesi ve Halkların Kardeşliği (*Drujba Narodov)* dergisindeki sanatsal yaratıcılığın ulusal özellikleri üzerine tartışma yaptılar. Filozoflar, bir ulus kavramını geliştirmeye ve ulusal ilişkiler üzerine çalışmaya başladılar ve bu sosyal düzeni algılayan etnografları "etnografyaları" geliştirmeye başladılar. Aynı zamanda ulus, "kabile-halk-millet" olarak taçlandırılan tutarlı üçlü şekilde, özcü ruhun içinde en yüksek etnik topluluk biçimi olarak anlaşıldı. Ulusun içeriğinde bazı işaret ve özelliklere sahip nesnel olarak var olan "kolektif bir yapı"nın olduğunu savundular. 1960'ların ikinci yarısında hem bilimsel hem de popüler dergilerin sayfalarında yer alan tartışmalara konu olan bu işaret ve özelliklerdir.[308]

Bu dönemde, en büyük anlaşmazlıklar ulusun "ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal karakter" gibi niteliklerin, o zamana kadar sözlüklere dâhil edilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bazı edebiyat bilimciler, metodolojik bir çıkmaza yol açan bu tür kategorilerin belirsizliğini ve gelişmemiş olmasını vurgulamıştır. Diğer araştırmacılar, şematik düzenden uzak durma gereğini kabul ederken, yine de "ulusal ruhun" olağanüstü öneminde ısrar etti ve hatta bazen "halkın ruhu" gibi bir anlayışa da başvurdu.[309] Bununla birlikte bireysel görüşler farklı olsa bile, düşünürler, "ulusal ruh" ve "ulusal karakter" gibi kategorilerden vazgeçmeleri mümkün değildi. Bazı düşünürler Marksizm'e olan bağlılıklarından dolayı ebedi ve değişmeyen "ulusal karakter" fikrini eleştirdiler ve tarihsel dinamiklerini ve kültürler arasındaki etkileşim faktörü üzerindeki etkisini vurguladılar. Bazıları ulusal kültürlerin etnografik ve egzotikleşmesine karşı çıkarak kültürün değişken olduğuna ve dış etkenlerden kolay

[308] Schnirelmann, a.g.e, S. 252.

[309] V. Oskotskiy, "Literaturnıy geroy i yego i natsionalnıy harakter" Drujba Narodov, N:5, 1966, S. 259-273. K. Byazarti, "Natsionalnıy Harakter v İskusstve i Deystvitelnosti", Drujba Narodov, N:7. 1966, S. 254-258.

etkilendiklerini savundular. Bazı düşünürler halkın tarihi yolunun özelliğine hitap eden "ulusal psikoloji"nin özeliklerini açıklamaya çalıştı. Ancak diğerleri, Sovyet iktidarı yılları boyunca "ulusal karakter"de çarpıcı değişikliklerin oluştuğuna dikkat çekti ve düşünürlerin kendi çalışmalarında yeni idealler öne sürerken, "ulusal karakter"in özellikleri üzerine yeniden düşünmeleri gerektiğinde ısrar etti. Ulusal cumhuriyetler de "dilleri ve kültürleri birleştirme" çalışmasının esas kavramını oluşturan "ulusal ruh" ve "ulusal karakter" fikriyle yakından ilgilendiler.[310] Hepsi, yazarın yalnızca ulusal ruhla yazması gerektiğinden ve çalışmalarının bir şekilde veya başka bir yolla ulusal toprağa dayanması ve yabancı bir dilde yazsa bile ulusal bir sanatsal stil sergilemesi gerektiğinden şüphe etmedi. Fakat bazıları, "ulusal karakter"in olumsuz özelikleri içerebileceğine dikkat çekti. Yine de "burjuva bireyciliğine" karşı çıkarak düşünürü, belirli bir ulusal ortamda doğduğu gerçeği tarafından dikte edildiği iddia edilen "kolektif bedene" güçlü bağlarla bağlayan sanatsal yaratıcılığı, tek bir ulusal (etnik) geleneğin çerçevesinde oluşturmasını istedi. Edebiyat ve felsefe alanında eleştiri yapan birçok katılımcı sanatçının veya düşünürün milli geleneklerini ne derece zenginleştirebileceği ile ilgileniyordu.[311] Bu durum hem entelektüellerin hem de sıradan vatandaşın, olumsuz özellikler taşımasına rağmen milli geleneklerini koruma zorunluluğu doğurdu. Böylece, Sovyet kolektivist düşüncesinin paradigmasında, kişi doğduğu kültürün içinde rehine haline geldi ve bu kültürün ötesine geçememeye mahkûmdu. Bunu yapmaya çalışırsa "kozmopolitizm", "Batının karşısında aşağılanmış" gibi günahlarla tehdit ediliyordu. Bununla birlikte 1960'larda avukatlar ve kriminologlar aynı soruna farklı yönden yaklaştılar. Buna göre sosyalist toplumda suçun doğası ve olası psikolojik özellikleri ile ilgili soru gündeme geldi. Bir yandan entelektüeller, Sovyet ideolojisinin bilimsel düşüncenin gelişimine yapay engeller getirmesinden dolayı mutsuzdu. Diğer taraftan, sınıfsız bir toplum inşa etme konusunda Sovyet ideolojisini kabul ederken, bazı entelektüeller suçun sosyal temelinin sona erdiğine inanıyordu ve bundan dolayı suçun nedenleri sosyal alanda değil, biyolojik alanda aranmalıydı. Sovyet ideolojisi, komünist toplumun zaferini ilan ederken, bir yandan da suçun sosyo-ekonomik kökleri konusunda ısrar etmeye devam ederek kendisini çıkmaza doğru sürüklemişti. Bu çıkmazdan kurtulmak için, suçu "geçmişin kalıntıları" ve kapitalist çevrenin kötü niyetli etkisiyle açıklamak zorunda

[310] S.G. Kagiyan, Etnosı i Natsionalizm, Moskova, Gumanitariy, 2003, S. 187.
[311] L. Terakopyan, "Natsionalnoye i İnternatsionalnoye", Drujba Naradov, N:1, 1967, S. 259; 262;263.

kaldı. Ancak bu tür kalıntıların devam etmesini neyin belirlediği ve burjuva ajanlarının suçluları nasıl etkilediği net değildi.[312] Bu nedenle, homojen bir sosyal ortamda sosyal eşitlik koşullarında, sosyal faktörün bireysel davranışlar üzerindeki etkisinin en aza indirildiğini varsayarsak, bazı yazarlar burada biyolojik kalıtımın etkisini algılamanın imkânsız olup olmadığını merak etmişlerdir. Sovyet genetikçilerinden biri olan Vladimir Efroimson şöyle yazdı: "Akut ihtiyaç ve diğer tamamen sosyal suç ön koşullarının zayıflaması ile birlikte biyolojik ön koşullar daha net ortaya çıkmaya başladı."[313] Bu nedenle, biyolojik ve genetik faktörlerin suçun korunmasındaki rolünü incelemesinin gerekliliğini vurguladı. Bu tür görüşler bazı önde gelen Sovyet genetikçilerinden destek almış, ancak aralarında insan genetiği uzmanları olmamasına rağmen, temel olarak teorik düşüncelerden yola çıkmışlardır.

1960'larda avukatların başlattığı suçun gelişmesinde sosyolojik ve biyolojik etkenler arasındaki ilişki tartışması basına da yansıyarak etkisini göstermiştir. Tüm-Birlikler Sorunları Araştırma ve Suç Önleme Tedbirlerinin Geliştirilmesi Enstitüsü Müdürü Vladimir Kudryavtsev, *Literaturnaya Gazeta*'ya verdiği röportajında, belirli koşullar altında kişinin psiko-fizyolojik özelliklerinin davranışını etkileyebildiğini savundu.[314] Suçun doğuştan gelmediğini savunan bazı bilim insanları, yine de biyo-psikolojik faktörlerin önemine vurgu yaptılar. Bazı insanların psikolojik durumunda anormalliklere dikkat çektiler ve suçluların kişilik özelliklerini göz önünde bulundurulması gerektiğini vurguladılar. Çünkü onlara göre, doğuştan gelen bazı özellikler suç işlemeye itebilirdi.[315] 1960'larda oldukça liberal olan *Literaturnaya Gazeta*'nın editörleri nihai yorumlarında sadece taraflar arasındaki tutarsızlıkları belirtmekle kalmadı, aynı zamanda biyolojik bir yaklaşımın savunucularını destekleyerek suçlular arasında özel biyokimyasal araştırmalar yapmaya davet etti. Buna karşılık *İzvestia* gazetesnin yazarları suçun biyolojik faktörden kaynaklandığı görüşünü şiddetle eleştirmişlerdi. Marksizm'in, sosyal ile biyolojik arasındaki ilişki sorununa net bir açıklama yaptığını ve çevrenin önemi fikrini doğruladığını belirttiler.

[312] N.P. Dubinin, İ.İ. Karpets, V.N. Kudryavtsev, Genetike, Povedeniye, otvetstvennost: o prirode antiobşestvennıh postupkov i putyah ih preduprejdeniya, Moskova, Politizdat, 1982, S. 57. V.N. Kudryavtsev, Prestupnost i Nravı Perehodnogo Obşestvo, Moskova, Gardariki, 2002, S. 13-14.
[313] Vladimir Efroimson, "Rodoslovnaya Altruizma", Novıy Mir, N:10, 1971, S. 207.
[314] V.N. Kudryavtsev, "Dano li Pri Rojdenii?", Literaturnaya Gazeta, 1967, 29 noyabrya N:48, S. 12.
[315] N. Struchkov, B. Utevskiy, "Ne Tak Vse Prosto", Literaturnaya Gazeta, 1967, 29 noyabrya N:48, S. 12.

Bundan dolayı herhangi bir suçu biyolojik faktörle ilişkilendirmek mümkün değildi.[316] Fakat bu herkesi ikna etmedi ve sosyalizm altında suç için zemin bulunamadığına inanlar, suçluların genetik kalıtımını ve kişiliğinin biyolojik psikolojik temellerini inceleme gereği konusunda ısrar etmeye devam etti. Bununla birlikte, söz konusu durumun, "suç genleri" ile ilgisinin olmadığı, bu tür davranışlara eğilim yaratan kalıtımla ilgili olduğu vurgulandı.[317]

Bu tartışmalar hangi yönde olursa olsun, Sovyet biliminde Marksist anlayıştan ötürü, baskın görüş, genetiğin yalnızca belirli bir sosyal çevreye adaptasyonuna izin veren, ancak bu adaptasyonun sonucunu önceden belirleyen önkoşullar yarattığı yönündeydi. Bu açıdan bakıldığında, bir insanın karakterini şekillendiren esas faktör kültür ve aldığı terbiyedir. Bazı Sovyet avukatlar ve genetikçiler, insan zihinsel yaşamının en yüksek tezahürlerinin genetik nedenselliğine dair bilimsel kanıt bulunmadığını vurguladı. Resmi Sovyet ideolojisine tekabül eden bu yaklaşım, 1983'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin haziran'da gerçekleşen genel kurulu tarafından desteklendi.[318]

1960'larda bu tür tartışmaların ortaya çıkması tesadüf değildi. 1960'lı yılların ortalarında Sovyet genetiği, 1930'larda ve 1940'larda uğradığı ağır kayıplardan kurtulmaya başladı. 1960'ların ikinci yarısında, yine saygın bir bilim haline geldi, kendisine tahsis edilmiş birkaç yeni araştırma enstitüsü neredeyse yeniden yaratıldı ve Sovyet Genetikçiler Derneği çalışmaya başladı. Genetikçilerin çoğunluğu doğa üzerine çalışmalara odaklandı. Çünkü insan genetiği üzerine yapılan çalışmalar Marksist konumdaki sosyal faktörün insani gelişmedeki önceliği konusundaki tutumunu tehdit etti. Aynı zamanda, biyolojik başlangıca yapılan vurgu, sosyal ve ekonomik faktörlere öncelik veren Sovyet ortodoksisine bir meydan okuma olarak görülmeye başlandı.[319] Bununla birlikte, Sovyet genetikçileri ve psikologları insanlığı bir bütün olarak ya da insanlar arasında bireysel çeşitlilik olarak tanımladılarsa, bu tartışmaya ilgi duyan bazı filozof ve etnograflar, biyolojik hipotezleri ve yorumlamaları insan grupları- "etnik gurup" ve "milletler"- üzerinde genişletmeye

[316] İ.İ. Karpets, "Priroda Pravonaruşeniy" İzvestiya, 1968, 17 iyulya, S. 5.
[317] İ.S. Noy, Metodologiçeskiye Problemı Sovetskoy Kriminologii, Saratov: İzdatelstvo Saratovskogo Universiteta, 1975, S. 145-146.
[318] Doklad sekretarya TSK KPSS K.U. Chernenko "Aktualnıye voprosı ideologiçeskoy, mossovo-politiçeskoy rabotı partii" Pravda, 1983, 15 iyunya. S. 2.
[319] Kolchinsky, a.g.e, S. 51-55.

özen gösterdi.[320] "Etnik gruplar" ve "uluslar" ile ilişkili biyolojik söylemlerin başlangıcı, yeni koşullar altında Stalin'in "ruhsal biçimlenme birliği" konusundaki tezini bir milletin işareti olarak değerlendirmeye çalışan sosyal bilimciler tarafından başlatıldı. Bazı düşünürler "psikolojik tip"in milletin bir işareti olarak tanınmasının milleti "doğal bir fenomen" haline getireceğine inanıyordu. Bazıları ise "ruhsal biçimlenme birliği"nin önemine vurgu yapmakla birlikte düzeltilmesi zor olduğunu savunuyordu. Sonuç olarak, ulusun "ruhsal biçimlenme birliği" önemli bir fenomen olarak kabul edildi, ancak araştırmacıların tüm dikkatini "ulusal karakter"e yönlendirmesi önerildi. Aynı zamanda ulusal karakterin özelliklerinin biyolojik ve ırksal özelliklerle belirlenmediği, "sosyal karakter" taşıdığı vurgulandı.[321] Bunula birlikte "ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal karakterin" niteliği ve istikrar derecesi hakkında, herhangi bir millete içkin olup olmadığı, "burjuva milletine" uygulandığında keskin sınıf bölünmeleri ile nasıl anlaşılacağı konusunda sorular doğmuştu. Tartışma, Sovyet bilim adamlarının "ruhsal biçimlenme birliği"ni anlamak için tek bir yaklaşımlarının olmadığını gösterdi. Stalin'den sonra bazı filozoflar "ruhsal biçimlenme birliği"nin ortaklığını ulusun en önemli özelliklerinden biri olarak görmeye devam etti. Krasnodarlı filozof S.M. Arutyunyan, "ulusların milli kültürün özelliklerinde ifade edilen ruhsal biçimlenme birliklerinde birbirlerinden farklılık gösterdiğini"[322] belirtti. Ona göre, birçok Sovyet filozofu ve tarihçisi, sınıf bilincinin gerçekliğini kabul ederek, "ulusal psikoloji" faktörünü hesaba katmayı reddetti. Bu nedenle, bütün gücüyle, "ulusal psikoloji"nin Marksizm'le hiçbir şekilde çelişmediğini ve hatta Lenin'in bile buna büyük önem verdiğini belirtti.[323]

Bu yaklaşımı benimseyen bir diğer isim Moskovalı filozof İ.P. Tsameryan, "ruhsal biçimlenme birliği" yerine "maddi yaşam koşullarının ve ulusun oluşum ve gelişim sürecinde dış çevrenin etkisi altında oluşan bir dizi duygu ve izlenim"[324] olarak tanımladığı "ulusal karakter" kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Ukraynalı filozof

[320] Schnirelmann, a.g.e, S. 259.
[321] S.M. Arutyunyan, Natsiya i yeye psihiçeskiy sklad, Krasnodar, Krasnodarskiy Gosudarstvennıy İnstitut, 1966, S. 22-23.
[322] Arutyunyan, a.g.e, S. 19-20.
[323] S.M. Arutyunyan, "Sotsialno-Psihologiçeskiye Faktorı Sotsialistiçeskih Natsionalnıh Otnaşeniy", Ed. S.M. Arutyunyan, Voprosı Natsionalnoy Psihologii, Çerkessk, Karaçayeva-Cherkesskaya Oblast Tipografiya, 1972, S. 5-6.
[324] İ.P. Tsameryan, Natsii i Natsionalnıye Otnoşeniya v Razvitom Sotsialistiçeskom Obşestve, Moskova, Nauka, 1979, S. 12.

I. Ye. Kravtsev, "ulusal karakter"i "çevreden elde edilen izlenimlerin toplamı" olarak tanımladı.[325] Filozof V. V. Alekseev, ulusal karakteri "insanların bir millet olarak yeniden birleşme sürecinde tarihsel olarak geliştirdikleri çeşitli duyguların toplamı"[326] olarak tanımladı. "Ruhsal biçimlenme birliği"nde bir milletin önemli belirtileri olduğu görüşü Orta Asya cumhuriyetlerinin bazı filozofları tarafından da benimsendi. Kazak filozof N. Sarsenbayev, "ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal karakter" olmadan herhangi bir milletten söz edilmeyeceğini savunuyor. Aynı zamanda, diğer birçok Sovyet filozofunun aksine, ulusun sınıf bölünmelerinden bağımsız olarak daima tek bir ruhsal biçimlenme birliğine sahip olduğunu savundu.[327] Ona göre, "ruhsal biçimlenme birliği", "kamusal ve doğal çevre ile ilgili insanların genelleşmiş algı ve fikirlerini, sürdürülebilir sosyal duygular, hisler, alışkanlıklar, gelenek ve görenekler şeklinde ifade eden" bütünlüktür. Başka bir deyişle, "ruhsal biçimlenme birliği" hem ulusal hisleri hem de ulusal gelenekleri ve aynı zamanda ulusal karakteri içermektedir.[328] Ukraynalı filozof Peter Gnatenko "belirli bir ülkede geçerli olan sinirsel faaliyet türleri" ile ilgili ulusal mizacı ayırt etti- genetik faktörle sosyo-ekonomik ve doğal koşulların etkisi altında oluşmuş ulusal karakter ayrımı yapıyor. Bununla birlikte, milleti etnik anlamda anlayarak, her milletin kendine özgü ulusal bir karaktere sahip olduğunu savundu.[329] Başka bir Kazak filozofu Nurımbek Djandildin, ırksal yaklaşıma karşı çıkarken, "ulusalar arasındaki psikolojik farklılıklar" ve "ulusal karakter" görüşünü benimsedi. Ancak "ruhsal biçimlenme birliği" yerine "ulusal psikoloji" ve "etnik ruh" terimlerini kullanmayı tercih etti. Ona göre, "tarihsel olarak kurulmuş bir sosyo-psikolojik gerçeklik olarak ulusal bir karakterin varlığı" tartışılmaz bir gerçekliktir.[330] Aynı zamanda "etnik bir karakter"in edinimini biyoloji ile değil, belirli bir kültürel ortamda yetiştirme ile ilişkilendirdi.[331] Dağıstanlı filozof Ahed Agayev ve Volgograd filozofları Rogachev ve Sverdlin "ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal karakter" kavramları yerine "etnik köken bilinci" ve "psikolojinin özellikleri"

[325] İ.Ye. Kravtsev, Razvitiye Natsionalnıh Otnaşeniy v SSSR, Kiyev, İzdatelstvo AN UkrSSR, 1962, S. 87.
[326] V.V. Alekseev, Rod, Plemya, Narodnost, Natsiya kak İstoriçeskiye Formı Obşnosti Lyudey, Moskova, Gospolitizdat, 1962, S. 29.
[327] N.S. Sarsenbayev, Obıçai i Traditsii v Razvitii, Alma-Ata, Kazahstan, 1965, S. 105-108.
[328] Sarsenbayev, a.g.e, S. 110-111; 124.
[329] Peter Gnatenko, Natsionalnıy Harakter: mifı i realnost, Kiev, Vişa Şkola, 1984, S. 108; 113-115; 133.
[330] Nurımbek Djandildin, Priroda Natsionalnoy Psihologii, Alma-Ata, Kazahstan, 1971, S. 103; 166-167.
[331] Djandildin, a.g.e, S. 27-30.

kavramlarını geliştirerek kullandılar.[332] Marksizm-Leninizm Enstitüsü'ndeki uluslar ve ulusal ilişkiler teorisi başkanı filozof M. I. Kulichenko, millet tanımında "ulusal psikoloji" kavramını kullandı.[333] Bazı düşünürler Sovyet halkını bir millet olarak kabul etmemesine rağmen, "Sovyet ulusal karakteri"[334] veya Sovyet halkının "birleşmiş sosyal psikolojisi"[335] hakkında konuşmanın mümkün olduğunu savunurken, diğerleri tek bir psikoloji oluşturma gereği üzerine pratik bir sonuç çıkardılar.[336]

"Ulusal karakter" kavramını ortaya çıkarmaya çalışan bazı filozoflar, kendi halklarının karakteristik özelliklerine sahip olduğu iddia edilen temel özelliklerin bir listesini ya da bütün ulusların "ulusal karakter"lerinin en çarpıcı özelliklerinden bazılarının listesini çıkarmak için çalışma yaptılar.[337] Ancak pek çok Sovyet düşünürü, bireysel bir kişiliğin özelliklerinin bir halka dağıtılmanın ortak stereotipten başka bir şey vermediğini ve dahası, ırksal görüşler için zemin oluşturduğunu vurgulayarak böyle bir yaklaşımı reddetti. Örneğin Kırgız filozof Aytmırza Chotonov'a göre özgünlük ve teklik, ulusal bir kültürün herhangi bir özelliği olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü onlar birçok kültürde benzer olabilirler, ancak bu özelliklerin ve ifade derecelerinin bir birleşimi olabilir.[338] Bu nedenle kimi filozoflar "ulusal karakter"in özelliklerini bazı istisnai özelliklerde değil, insanlar için ortak zihinsel özelliklerin benzersiz birleşiminde aramayı önerdiler.

Düşünürlerin görüşleri ne olursa olsun Marksizm'in tarihselcilik ilkesine bağlılığını sürdürmeye çalıştı. Bundan dolayı, soyut akıl yürütmelerinde "ulusal psikoloji"nin ve "ulusal karakter"in sonsuzluk veya olağanüstü kalıcı özellikleri konusunda ısrar etmediler. Hepsi bir "komünist toplumun" inşasını engelleyen ve "Sovyet uluslarının ahlaki-psikolojik bir yakınlaşması" çağrısında bulunan "zararlı geleneklere" karşı çıktılar. Birçok filozof "ulusal karakter"in dış belirtilerinin halk kültüründe, gelenek ve göreneklerde ortaya çıktığını benimsemiş olsa da yalnızca

[332] Ahed Agayev, K Voprosu o Teorii Narodnosti, Mahaçkala, Dagestanskoye knijnoye İzdatelstvo, 1965, S. 37; 49. P.M. Rogachev, M.A. Sverdlin, Natsii-Narod-Çeloveçestvo, Moskova, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1967, S. 12; 27-35.
[333] M.İ. Kulichenko, Natsiya i Sotsialnıy Progress, Moskova, Nauka, 1983, S. 66.
[334] Kravtsev, a.g.e, S. 94; Gnatenko, a.g.e, S. 122-128.
[335] M. Djunusov, Teoriya i Praktika Natsionalnıh Otnoşeniy, Alma-Ata, Kazahstan, 1969, S. 57.
[336] V. N. Filatov, "Natsionalnıy Harakter i Klossovaya Psihologiya", Ed. A.A. Altmışbayev, Natsiya i Natsionalnıye Otnoşeniya, Frunze, İlim, 1966, S. 56.
[337] Filatov, a.g.e, S. 53; Kravtsev, a.g.e, S. 94; Gnatenko, a.g.e, S. 89.
[338] Aytmırza Chotonov, O Natsionalnıh Traditsiyah Narodov Sredney Azii, Frunze, İzdatelstvo AN Kirgizskoy SSR, 1964, S. 10; 19-21.

"ilerici" gelenekler geliştirmeyi ve "zararlı" gelenekleri kesin olarak reddetmeyi önerdi.[339] Kuşkusuz, geleneklerin zararlı veya ilerici olduğu, çoğunlukla parti görevlisi olan uzmanlar tarafından belirlendi.

Bununla birlikte, "burjuva etnik-psikolojisini" eleştiren ve onu ırkçılıkla ilişkilendiren filozoflar "ulusal karakter"in özellikleriyle ilgili fikirleri yeniden ürettiler. Aynı zamanda, sonuçlarını, bu yıllarda SSCB'de yapılmaya başlanan etnik-sosyolojik çalışmaların verilerini göz ardı ederek, Marksizm klasiklerine ya da 18. - 19. yüzyılın romantik fikirli yazarlarına çok sayıda atıfta bulunarak kanıtlamaya çalıştılar. 1960'lı yılların başlarında, belirli halkların "ulusal karakter"inin özelliklerini belirlemeye çalışanların sert eleştirilerinden sonra, filozofların hiçbirinin bunu yapmaya cesaret edememesi ilginçtir. Fakat bu durum, Stalin gibi filozofların da her milletin kendine özgü "ulusal karakter"e sahip olduğu fikrini savunmasına engel olamadı. Sovyet filozofları bir insanı, doğuştan ait olduğu, sözde onun karakterinin oluşumunda önemli yere sahip olan etnik bağlantı olmadan düşünemiyordu.[340] Bu bağlamda Azeri filozof A.F. Dashdamirov, milliyeti, "bir bireyin belirli bir sosyo-etnik sistemde sürdürülebilir, kalıcı ikameti"[341], "milli topluluğu" ise "bütüncül sürdürülebilir birlik"[342] olarak tanımlamıştır. Sovyet pasaportundaki etnik kökenin gösterildiği maddeye dikkat çekerek, Dashdamirov ebeveynlerini seçemediklerinden dolayı insanların milletini seçemeyeceğini belirtti.[343] Ona göre, ulusal özellikler öncelikle eğitim yoluyla edinilmektedir. Fakat kişinin milliyetle olan bağında "biyolojik bir an" olduğunu tespit ederek, Sovyet pasaport sistemine dayanan görüşünün kaynağını ortaya koyuyor.[344] Bu tarz çelişkiler genellikle "Marksist-Leninist ulus teorisi" üzerine yazılan felsefi eserlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin, ulusal karakterin, farklı halklar arasında eşit olarak meydana gelen belirli özelliklerin spesifik birleşimi tanımının yanı sıra, bazen filozoflar, her milletin tarihsel olarak miras aldığı ve sadece o millete özgü olan niteliklerin olduğunu savundu.[345]

---

[339] Gnatenko, a.g.e, S. 112; 119.
[340] İ.P. Tsameryan, Natsionalnıye Otnaşeniya v SSSR, Moskova, Mısıl, 1987, S. 31.
[341] Dashdamirov, a.g.e, S. 68.
[342] A.F. Dashdamirov, "K metodologii issledovaniya natsinalno-psihologiçeskih problem", Sovetskaya Etnografiya, N:2, 1983, S. 63.
[343] Dashdamirov, Natsiya i Liçnost, S. 77.
[344] A.F. Dashdamirov, "Sotsialno-Psihologiçeskiye Problemı Natsionalnoy Opredelennosti Liçnosti", Sovetskaya Etnografiya, N:3, 1977, S. 4.
[345] Djandildin, a.g.e, S. 123-124; 178; Arutyunyan, a.g.e, S. 34-35.

Halkların kendine özgü karaktere veya zihin yapısına sahip olduğu görüşü her ne kadar dikkatli kullanılmaya çalışılsa da 1970'lerde "etnik ruh" anlayışı Sovyet "etnik teori"sinin bir parçası haline geldi. Bu görüşün öncüllerinden olan Viktor Kozlov "ruhsal biçimlenme birliği"nin ya da "ulusal karakter"in ortaklığı fikrini sorgularken, bazı halkların "ruhsal biçimlenme birliğine özgü özelliklerinin" olduğunu savundu. Sonuç olarak Kozlov, etnik topluluk belirtilerine "ruhsal biçimlenme birliğinin özelliklerini" de dâhil etti.[346]

Sovyet etnik teorisinin kurucusu, SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü Müdürü Yulian Bromley, psikolojik faktöre daha fazla önem verdi. Bromley, "ruhsal biçimlenme birliği"ni "ruhun entelektüel, gönüllü ve duygusal özelliklerinin sentezlendiği karmaşık ruhsal eğitim" olarak tanımladı. Ona göre, "ruhsal stereotip" ile birlikte, böyle bir "ruhsal biçimlenme birliği", "etnik bir grubun üyelerinin en yaygın görülen tipik davranış ve etkinliklerinden bazılarını" tanımlamıştır. Bununla birlikte Bromley, "etnik karakterin" değişmeyen bir şey olmadığını ve "etnik ruh"un yalnızca davranışlarında veya kültürleşmiş biçimlerde bulduğu dolaylı göstergelerle değerlendirilebileceğini belirtti.[347] Bireysel halklara özgü olduğu iddia edilen üstün yeteneklilik hakkındaki ırkçı tezi reddetmekle birlikte, yine de farklı etnik grupların gerçekten de kendi özel yeteneklerine göre birbirinden farklılık gösterdiğini savundu. Ancak bunun kalıtsal doğal eğilimlerle ilişkili olmadığını, yaşam boyu kazanılmış deneyimlerle ilgili olduğunu belirtmiştir. Bromley'e göre, deneyim yoluyla kazanılmış yeteneklerin genelde doğuştan geldiği yönünde yaygın görüş mevcuttur. Sonuç olarak Bromley, etnik topluluğun "ruhsal biçimlenme birliğinin ortaklığı" fikrinin gerçekliğini savundu.[348] Bununla birlikte Bromley, 1982'de etnik-psikoloji üzerine yaptığı tartışmada, etnik-psikolojik farklıkların bir dereceye kadar belirli biyo-psikolojik faktörler tarafından belirlendiğini ileri sürdü.[349] Ancak dikkatli davranarak bu görüşünü etnik teorisine dâhil etmedi.

"Ulusal karakter" üzerine çalışan bir diğer akademisyen Valery Alekseyev, doğal seleksiyon sürecinde ruhun grup özelliklerinin oluşumu hakkındaki görüşünü

[346] Viktor Kozlov, "O Ponyatii Etniçeskoy Obşnosti" Sovetskaya Etnografiya, N:2, 1967, S. 107-108; 111.
[347] Bromley, a.g.e, S. 149-153.
[348] Bromley, a.g.e, S. 155-161. Yulian Bromley, Etnos i Etnografiya, Moskova, Nauka, 1973, S. 88-92.
[349] Yulain Bromley, "K voprosu o viliyanii osobennosty kulturnoy sredı na psihiku" Sovetskaya Etnografiya, N: 3. 1983, S. 73.

dile getirdi. Ancak, sürdürülemez etkilere yol açan seçim faktörlerinin tutarsızlığını vurguladı. Bu nedenle, ona göre "seçim dengeleyici değil, yayılma biçiminde hareket eder ve eylem yönünü sürekli değiştirir.[350] Yine de sosyal Darwinizm'in muhtemel saldırısını reddederek, "halkların sadece sosyo-kültürel özelliklerinde değil, aynı zamanda biyolojik özelliklerinde ve en önemlisi yaşam ortamına uyumlarında"[351] farklılık gösterdiğini iddia etti. Bu sonucun belirsizliği, dilsel-kültürel bir topluluk olarak halkın gerçekten de belirli hastalıklara karşı bağışıklığın olup olmadığı gibi, bazı biyolojik özelliklerle nitelendirilen nüfusla özdeşleştirilmesinden kaynaklanıyor. Bazı psikologlar daha da ileri giderek, ırkı, milliyet ve nüfusla eleştirmeden tanımlamışlardır. Örneğin, psikolog Vladimir Rusalov'a göre, "ırk (milliyet), tek bir insan türü olan *homo sapiens*'in genetik olarak sabit bir popülasyonudur."[352] Bu durum, Rusalov'un kesinlikle karşı olmasına rağmen, etnik topluluğun biyolojikleşmesine yol açtı.

Sovyet biliminde "ulusal karakter" kategorisine karşı büyük bir ilgi söz konusuydu ve görüldüğü gibi, "Marksist-Leninist ulus teorisi" üzerine uzmanlar "ulusal karakter", "milletin ruhsal biçimlenme birliği" ve "ulusal psikolojinin" özellikleri hakkında çeşitli görüşleri ortaya koydular. Bununla birlikte, kısa sürede neredeyse aşılamaz metodolojik engellerin çalışmalarının önünde durduğu ortaya çıktı. Ancak ne filozoflar ne de etnograflar söz konusu kategoriler hakkında kendi yargılarını ortaya koymaktan vazgeçmediler. Irkçılığı inceleyen Sovyet bilim insanlarının, milleti "tek tip sosyo-psikolojik eğitim şeklinde" teslim eden yaklaşımın tehlikeleri hakkında uyarması ilginçtir. Ulusal bir karaktere ilişkin yapılan çalışmaların sadece bilimsel olarak zayıf olmadıklarını, aynı zamanda ırksal teori riskini taşıdıklarını öne sürdüler. Bununla birlikte, buna paralel olarak, Sovyet etnografları ve sosyologları kendi Sovyet "etnik-psikolojilerini" yaratmanın mümkün olduğunu ve hatta gerekli olduğunu düşündüler. Bu, SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü'nde 7 Temmuz 1982'de A.F. Dashdamirov'un girişimi üzerine düzenlenen tartışmanın konusuydu. Katılımcıların birçoğu özel bireysel ruhsal dünyasına sahip biri hakkında konuşmadılar, millet (etnik topluluk) ve onun "manevi

[350] Valery Alekseyev, Çelovek: evolyutsiya i taksonomiya, Moskova, Nauka, 1985, S. 14-16.
[351] Alekseyev, a.g.e, S. 113-114; 117-118.
[352] Vladimir Rusalov, Biologiçeskiye Osnovı İndividualno-Psihiçeskih Razliçiy, Moskova, Nauka, 1979, S. 40.

yaşam topluluğu" hakkında, "ulusal karakter" ve "ulusal psikoloji" hakkında fikirlerini beyan ettiler. Bu tartışma esnasında konuşmacıların ırkçılığı hatırlamaması ilginçtir. Öte yandan Bromley, "halkaların biyo-psikolojik farklılıkları" üzerine konuşarak, araştırmanın biyo-psikolojik yönüne ilgi gösterdi. Katılımcılardan bazıları psikolojiyi "etnik grupların ortak biyolojik özelliği" olarak temsil etmiş, etnik grupların biyolojik popülasyonlarla korelasyonu fikrini vurgulamış ve "genetik olarak belirlenmiş" ruhsal özelliklerin yüksek endogami indeksi olan küçük etnik gruplarda sabitlenebileceğini öne sürmüşlerdir.[353] Kozlov da entelektüel yeteneklerin katsayısı için yapılan testlerin meşruiyetini destekledi ve sözünü ettiği, beyazların ve siyahların zihinsel yeteneklerindeki farklılıkları "kanıtladığı" iddia edilen Amerikalı psikolog Arthur Jensen hakkında hiçbir eleştiri yapmadı.[354] Kozlov, 1990'larda ırk ve etniği bir araya getirdi ve belirli bir "genetik bileşen"e dayanan "ırk kimliği" hakkında görüşlerini ortaya koydu. Bu sefer Jensen'in entelektüel yeteneklerin göstergesinin etnik-ırksal gen kompleksleri ile eşleştirilebileceği fikrini açıkça destekledi. Hatta Kozlov, "nitel anlamda, halklar ve büyük etnik-ırksal grupların aynı olmadığını" savunarak etnik-ırksal toplulukların eşitsizliğine vurgu yaptı.[355] Böylelikle Sovyet biliminin derinliklerinde etnik-ırksal grupların yetenekleri arasında farklılıkların olduğu, halkların kaderinin genetik özellikleri tarafından belirlenebileceği düşüncesi gelişmeye başladı.

Sovyet biliminin, çevredeki sosyal dünyanın ırksallaşmasına doğru hareketi, etnik gruplar düşüncesinde "kolektif vücutlar" olarak ifadesini buldu. Bu anlayış Sovyet filozofu Yuri Semenov tarafından, Marksizm'i belirli bir tarih çalışmasına adapte etme arzusu ile geliştirilmişidir. Semenov, Sovyet bilimine "sosyal organizma" kategorisini kazandırmıştır. Bununla, filozof, insanların gerçek yaşamlarının geçtiği çerçevede ayrı bir somut toplumu anladı. Semenov "sosyal organizma" ve "devlet" kavramlarını ayrıt etmeye çalıştı. Semenov'un Rusların ve Çukçilerin farklı sosyal organizmalar olduğu konusundaki tespiti, geliştirdiği "sosyal organizma" teriminin etnik topluluk için kullanılmasını mümkün kılmıştır. Gerçekten de Sovyet etnografı Kozlov kısa süre sonra etnik topluluğu "sosyal bir organizma" olarak ilan etti. "Etnik-

[353] Schnirelmann, "Sovetskiy Paradoks: Rasizm V Strane "Drujby Narodov"?" S. 108.
[354] Viktor Kozlov, "O nekotorıh metodologiçeskih problemah izuçeniya etniçeskoy psihologii" Sovetskaya Etnografiya, N:2. 1983, S. 78-79.
[355] Viktor Kazlov, "Etnorasovıye predubejdeniya i etnologiçeskaya nauka", Rası i Narodı, T.23. 1993, S. 111-114.

sosyal bir organizma" biçimindeki bu görüş, Bromley tarafından geliştirilen Sovyet etnik teorisinin en önemli temellerinden biri haline gelmiştir.[356] Bromley etnik grupların fiziksel özelliklerinin temelinin ne oluğunu araştırdı. Ona göre fiziksel özelliklerin temelinde endogami bulunmaktadır. Bromley, bir gruba ait olan etnikler arasında kan bağı olduğu fikrini reddetse de etnik toplulukların özelliklerinden biri olduğunu savunduğu endogaminin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre endogami zaman içinde denge ve devamlılık sağlamaktadır. Bromley küçük etnik toplulukların kendi içlerinde evlilik yapılmalarının normal karşılandığını fakat modern ulusalar gibi etnik-sosyal organizmalar içeresindeki endogami fikirlerinin beklenmedik olduğuna dikkat çekiyor. Bromley modern etnik toplumların hem etnik grup içinde hem de etnikler arası evliliklerin ölçülmesi için yeterli verinin bulunduğunu belirtiyor. Bu bağlamda etnik karışımın olduğu bölgelerin incelenmesi oldukça ilginçtir. Bromley benzer dile ve kültüre sahip olan çokuluslu ülke olarak Yugoslavya'yı örnek göstermektedir. Buna göre, 1974'te ülkenin % 86,5'i kendi milleti ile evlenmiştir.[357] Bununla birlikte Bromley aynı bölgelerde yaşayan farklı etnikler arasındaki evliliklerin görüldüğüne de dikkat çekiyor. Elde edilen istatistiklerde farklı milletler (etnik) arasında yapılan evliliklerin oranı % 10'u geçmemektedir.[358] Etnik topluluk ve endogamiler arasındaki ilişkiyi Bromley şu şekilde ifade etmektedir:

> "Tek kelimeyle, "bağıntılı" endogami bile etnik grupların korunmasında önemli bir rol oynar. Aksine, önemli bir endogami ihlali kaçınılmaz olarak bunun temel bir modifikasyonunu gerektirir. Sonuçta, karma evliliklerin iki veya daha fazla etnik topluluğun sentezine dayanan yeni etnik grupların oluşumunun temel araçlarından biri olduğu iyi bilinmektedir. Aynı zamanda, bir yandan, sentezleyen toplulukların her birinin endogamisinde bir tür atılım var, öte yandan, yeni bir içsel çember tarafından kapsandıkları gibi bir aradalar. Bu nedenle Abazinler ve Çerkezlerin tek millet haline gelme süreci özellikle 1963'te aralarındaki karma evliliklerin % 26,8'e ulaşmasında ifadesini buldu… Endogaminin etnik toplulukların hayatındaki önemi de etnik asimilasyon süreçleriyle kanıtlanmaktadır. Örneğin, etnik gruba "yabancı unsurları" dâhil etmenin en radikal yollarından biri olarak hareket eden evlilik oldukça yaygındır. Ne de olsa, genellikle farklı bir etnik ortama yerleşmiş olan ilk nesil insanlar yaşamları boyunca eski etnik kimliklerini korurlar ve bir kural olarak, sadece çocuklarının ve torunlarının, özellikle karma bir evlilikte doğanların, nispeten hızlı ve tam bir adaptasyonu mümkün olur."[359]

[356] Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma, S. 275.
[357] Bromley, Oçeriki Teorii Etnosa, S. 201.
[358] Bromley, a.g.e, S. 202.
[359] Bromley, a.g.e, S. 203-204.

Bromley, son olarak etnik gruplar için endogaminin bir başka- biyolojik- önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre endogami sadece toplumsal değil aynı zamanda biyolojik bir fenomendir. Bromley'e göre endogami, bundan dolayı etnik toplumların bir genetik bariyeri görevi görür. Bromley, endogaminin "her etnik grup ile ilişkili bir popülasyonun varlığını belirlediğini"[360] belirtir. Bromley, buradaki biyolojik ilkenin sosyal, kültürel ve politik etkenlerden kaynaklandığını belirtmiş olsa da etnik toplumu popülasyona benzetti. Ona göre etnik grup popülasyon tarafından oluşturulmaz, doğru olan bunun tersidir, yani etnik toplum popülasyonu oluşturmuştur.[361]

3.5. Lev Gumilev: Biyolojik Determinizm

Victor Schnirelmann toplumun etnik bölünmesine önem veren Sovyet bilimine son damgayı vuran ismin Lev Gumilev olduğunu belirtir. Çünkü Schnirelmann'a göre Gumilev, etnikliği "biyolojik başlangıç" olarak görmüştür. Schnirelmann'a göre, Gumilov'un "kötü uluslar" ve "tamamlayıcı olmayan" etnik gruplar arası ilişkiler hakkında hükümler içeren teorisi, aslında hem Stalin'in sürgünlerini hem de modern etnik çatışmaları haklı çıkarmaktadır.[362] Gumilev, "etnikler" ile ilgili ilk çalışmasında etnik grupları doğrudan "biyolojik bir birim" olarak nitelendirdi.[363] Daha sonra, Gumilev, etnik grupları "doğal bir fenomen" ve "biyosferin bir fenomeni veya canlı maddenin jeobiyokimyasal enerjisi üzerinde çalışan ayrı bir sistemik bütünlük türü olarak, termodinamiğin ikinci yasası ilkesine" göre tanımladı. Başka bir deyişle Schnirelmann, Gumilev'in "etnik gruplarla, doğanın herhangi bir olgusuyla ilgili gelişim yasası" hakkında konuşmasına izin veren ve etnik gruplara "özgün bir yapı, benzersiz bir davranış tarzı ve kendine özgü bir ritim" olarak sunmasını etnik grupları yaşayan bir organizma olarak anlamasından kaynaklandığını tespit eder.[364]

[360] Bromley, a.g.e, S. 207.
[361] Bromley, a.g.e, S. 210.
[362] Victor Schnirelmann, "Ksenofobiya, Novıy Rasizm İ Puti İh Preodoleniya", Gumanitarnaya mısıl Yuga Rossii, N:1. 2005, S. 11.
[363] Lev Gumilev, "O termine "etnos"", Dokladı otdeleniy i komissiy Geografiçeskogo obşestva SSSR, Vıpusk.3. 1967, S. 3-17. http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article84.htm#4
[364] Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma, S. 280-281.

Gumilev'a göre dil gibi, etnik kimlik tüm oluşumların özelliği olduğundan dolayı toplumsal bir fenomen değildir. Gumilev, kendiliğinden sosyal gelişimin etnik grupların oluşumuna etkisinin eksojen olduğunu savunur. Ona göre "etnik grupların oluşumunu veya ayrışmasını etkilemek için, sosyal gelişme çizgisi hem siyasi hem de kültürel tarih prizmasından dönüştürülür." Bundan dolayı Gumilev'a göre, etnogenez probleminin, "kademeli olarak insancıl olandan doğal olana değiştiği, tarihi bilimin eşiğinde olduğu söylenebilir".[365] Gumilev etnogenez problemini üç bilimin birleşme noktasına koyulması gerektiğini söylüyor: tarih, coğrafya - peyzaj bilimi ve biyoloji - ekoloji ve genetik. Buradan hareketle etnik ve etnogenezin tanımını ortaya koyuyor. Buna göre, "etniklik, Homo Sapiens türünün özel bir varoluş şeklidir ve etnogenez, tarihsel ve horonomik (peyzaj-*landşaftnogo*) faktörlerinin bir birleşimi ile belirlenen yerel bir evrimsel evrim biçimidir."[366]

Gumilev, kapitalist ruhun gelişimini, geçmişten miras kalan manevi eğilimde bulan Alman ekonomist Zombart'ın "kalıtsal bir özellik" olarak ticaret yapma eğilimini göz önünde bulunduran, özel "burjuva doğası" hakkındaki görüşlerinden etkilenmiştir. Gumilev, 13. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'nın etnik bölgelerinde melezleşmeye yol açan "tüccar halklara" (Yahudiler) dikkat çekti. Gumilev'a göre Yahudilerle etkileşime geçen kültürlerin tarihi olumsuzluklarla doludur. Ona göre bu dönemde "tüccarlara" olumlu şartlar yaratıldı. Gumilev, kitlelerin haçlı seferlerinde hayatlarını kaybederken, "tüccarların" yerel yöneticilerin himayesi altında olduğunu savundu.[367] Ona göre kapitalizmin Avrupa'da gelişimi, etnik grupları içten yok eden bu "tüccarlar" sayesinde olmuştur. Başka bir deyişle Schnirelmann'a göre Gumilyov, kapitalizmin ortaya çıkışını ırksal karışıklıkla açıklamaya, yani bu karmaşık sürecin nedenini yalnızca biyolojik faktörlerin etkisine indirerek açıklamaya çalıştı. Avrupa'nın ilerlemeci anlayışına karşı çıkan Gumilev'a göre medeniyet etnik sisteminin çöküşünün nedenlerinden birisi olup, özellikle de doğal çevrenin bozulmasına yol açan bir dizi yıkıcı sürece neden olmaktadır. Uygarlığın sorunu, "doğal olmayan göçler" ve yapay peyzajların ortaya çıkması, yani şehirlerin, doğaçlama eylemleriyle doğal çevreyi tahrip eden nüfusun ortaya çıkmasıydı.[368]

[365] Gumilov, a.g.m, S. 3-17. http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article84.htm#4
[366] Gumilov, a.g.m, S. 3-17. . http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article84.htm#4
[367] Schhnirelmann, "Ksenofobiya, Novıy Rasizm İ Puti İh Preodoleniya", S. 11-12.
[368] Schnirelmann, a.g.m, S. 12.

Tüm bunların arkasında Gumilev'in etnik gruplar arası etkileşim hakkındaki teorik fikirleri vardı. Gumilev'in düşünceleri bir sonraki görüşü olan "süper-etnikler" fikri ile bağlantılıdır. Süper etnikler, belirli bir bölgenin doğal çevresi ile yani ekolojik nişlerinde geliştirilen etnikler ve alt etniklerle yakından ilişkiliydi. Bundan dolayı, varoluş mücadelesindeki rekabet minimum seviyede olup işbirliği yapma yatkınlığı daha yüksek olmuştur. Schnirelmann Gumilev'in dışardan gelen yabancı etnik grupların kendisi için uygun bir doğal ortam bulamadığını ve yerel halkı sömürmeye başladığını savunduğunu belirtmektedir. Gumilev, böyle bir gruba "kimera" adını verdi ve bunu organizmanın pahasına yaşayan parazit bir hayvana veya kanserli bir tümöre benzetti. Ona göre, kimera "yalanlar ilkesini kullanarak" yerel etniklerin geçim araçlarını sömürüyordu.[369]

Schnirelmann, Gumilev'in bu görüşlerinin "olağanüstü bir aklın entelektüel arayışı ile belirlenmediğini"[370] söylüyor. Ona göre Gumilev, kendisini yıllar boyu çevreleyen fikirlere sahte bilimsel tasarım vermiştir. Schnirelmann bunu şu şekilde gerekçelendirmektedir: "İlkin Gumilev'in gençlik yıllarını geçirdiği Gulag'da Nazi sembolleri ile Sovyet karşıtı dövmeler yapan, antisemitist ve Nazi duyguları taşıyan mahkûmlarla doluydu. İkincisi, 1960'lar – 1970'lerin başında, Gumilyov, aralarında ırkçı mitlerin popüler olduğu Rus milliyetçileri ile yakından bağlantılıydı."[371]

Yahudilere karşı fikirleriyle Gumilev, etnikler arası karışımın her türlü felaketin başlangıcı olduğuna inanıyordu. Sovyet etnik biliminin temelini oluşturan "ulusal karakter" kavramından hareketle Gumilev, etnik toplumlar arası karışıma karşı çıkarak diğer Sovyet entelektüelleri gibi yeni ırkçılık veya kültürel ırkçılığın savunucularının görüşlerine yakın bir görüş benimsemiş görünmektedir.

[369] Schnirelmann, a.g.m, S. 13.
[370] Schnirelmann, Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma, S. 281.
[371] Schnirelmann, a.g.e, S. 281.

SONUÇ

Irkçılık ideolojisinin kökleri kimi düşünürler tarafından antikçağlara kadar götürülse de insanların fiziksel veya biyolojik özelliklerine göre bir ayrımcılığa maruz kalması modern dönemle birlikte gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle temelinde kapitalizm ve sömürgeciliğin bulunduğu ırkçılık, çok da uzak olmayan tarihte ortaya çıkan bir ideolojidir. Coğrafi keşiflerin sonucunda Avrupalılar fiziksel görünümü farklı olan insanlarla karşılaştılar. İlk başta dini kaygılarla hareket eden Avrupalılar keşfettikleri topraklara sahip olabilmek için yerli halkları biyolojik özelliklerinden dolayı bir nevi "insan olma" kategorisinden çıkarmıştı. İlk başta bitkiler ve hayvanların hiyerarşik sıralamasını gerçekleştiren bilim dünyası insan ırkları arasında da bir sınıflandırma yaptı. Kuşkusuz bu bilimsel çalışma Afrikalıyı deri renginden dolayı sıralamanın en altına yerleştirerek, gelişmekte olan kapitalist sistemin ideolojisini meşrulaştırmış oldu. Joseph Arthur Graf Gobineau, Houston Stewart Chamberlain, Herbert Spencer gibi isimler siyasi alanı da etkileyen ırkçı teoriler geliştirdiler.

19. yüzyıldan itibaren siyaset biliminin de ilgi alanı olmaya başlayan ırkçılık, Naziler tarafından benimsenmiş ve 20. yüzyılın en kanlı uygulamalarını gerekçelendirmek için kullanılmıştır. Yahudilere karşı izlenen Nazi politikasının sonucunda toplama kamplarında hayatlarını kaybeden milyonlarca insanın bir anlamda ırkçı ideolojinin kurbanı olduklarını söylemek yanlış olmasa gerek. 20. yüzyılın ikinci yarısında Paris'in göbeğinde sergilenen "insan hayvanat bahçeleri", Amerika'ya köle olarak götürülen Afrikalılar ve onların insanlık hakları uğruna verdiği mücadele ırkçılığın vahşiliğinin bir diğer örneğidir. 16. ve 17. yüzyıldan sonra bu tarz insanlık dışı ırkçı uygulamaların binlercesi yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ırkçı ideolojiler eski otoritesini kaybetmeye başlamıştı. Toplumlar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, bilim dünyası da biyolojik gösterenlerin herhangi bir insan ırkının "aşağı" olarak nitelendirilmesi için bir neden olmadığını ortaya koymuştu. 1964'te UNESCO'nun düzenlediği toplantıda, bütün insanların tek bir biyolojik türe ait olduğu dolayısıyla "üstün" ve "aşağı" ırk gibi ayrımların yapılmasının mümkün olmadığı konusunda ortak bir görüş benimsenmişti. Her ne kadar ırkçılığın artık geçmişte kaldığı düşünülse de bu ideoloji tamamen ortadan kalkmadı. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ırkçılık yeni bir boyut kazanarak yeniden yükselmeye başladı. Bu sefer ırkçı ideoloji bütün insanların ve kültürlerin

eşitliğini kabul ederek, kültürler arası etkileşimin söz konusu toplumların özgünlüğünü ortadan kaldıracağını savundu. Daha tehlikeli ve gizli hale gelen "yeni ırkçılık" kültürler arasındaki farklılıkların aşılamaz olduğunu savunmakta olup herkesin kendi topraklarında yaşaması gerektiği kanaatindedir. Başka bir deyişle siyahlar artık biyolojik özelliklerinden dolayı değil, kaçınılmaz kültürel özellikleri nedeniyle Amerikan toplumuna uyum sağlayamamakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Afrikalılar veya Orta Asya halkları herkes tarafından sevilmektedir. Fakat Afrikalı ve Orta Asyalı birisi kendi ülkesinde olduğu sürece sevilmektedir. Ne zamandır Batı ülkelerinden birine yerleşir ve ekonomik alana dâhil olur o zaman çift yönlü ırkçılıkla karşı karşıya kalır. Daha ucuz emek gücü olduğundan dolayı kapitalist tarafından az ücretle uzun saatler çalıştırılır. Diğer taraftan da düşük yaşam standartlarından kaynaklı yerli işçinin ırkçılığına maruz kalır.

Tarihsel köklerinde kapitalizm ve sömürgeciliğin bulunduğu ırkçılık, sosyalist bir devlet olma iddiasındaki Sovyet Rusya'da da varlığını sürdürmüştür. Sovyet yönetimi enternasyonalizm görüşünü benimsemesine rağmen, kültürel farklılıklara gönderme yapan yeni ırkçılık bağlamında bir ideolojiye sahip olmuştur. SSCB'de ırkçılık daha çok milliyetçi kesimler tarafından benimsenmişti. Daha doğrusu Rus milliyetçileri 19. yüzyıl Çarlık Rusya'sının milliyetçi fikirlerine sadık kalarak fikirlerini devletin her kademesine yaymaya çalışmıştı. Bu konuda başarılı olduklarını da belirtmek gerekir. Dolayısıyla SSCB'de milliyetçilik ve ırkçılık bazen yan yana bazen de iç içe geçerek hareket etmiştir. Sovyet döneminde ırkın yerine etnik köken anlayışı geçmişti. Çeşitli ilişkilerin yapısını belirleyen etnik köken Sovyet antropologları tarafından incelenmiştir. Fakat totaliter bir yönetime sahip olan devlet bilimsel çalışmaları kendi ideolojisine göre yönlendirmiştir. Dış dünyaya kendisini "halkların kardeşliği" sloganıyla tanıtan Sovyet hükümeti ırkçılığa karşı mücadele başlatmıştır. Özellikle Çarlık Rusya'sı döneminde en çok ırkçılığa maruz kalan Yahudilere karşı yaklaşımlar daha ılımlı olmuştur. Fakat bu durum çok fazla sürmemiştir. Stalin'in iktidara gelmesiyle birlikte antisemitist propagandalar da yükselmeye başlamıştır. 1930'lardan itibaren görevlerinden alınmaya başlanan Yahudiler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında "köksüz kozmopolitler" ve "doktorların davası" olaylarının sonucunda tutuklanmış ve idam edilmiştir. Stalin döneminde uygulanan bir diğer ırkçı hareket, Sovyet pasaportlarında yer alan "beşinci madde" olan milliyetin beyan edilmesi zorunluluğuydu. Bu durum önemli görevlere

yerleştirmede kullanılmıştır. Genelde Sovyet hükümeti Rus olmayan halklara devlet yönetiminde önemli görevler vermekten kaçınıyordu. 1960'lardan sonra üniversite öğrencileri arasında özellikle Afrikalı ve Orta Asyalı öğrencilere karşı sözlü ve fiziksel saldırılar gerçekleştirildi. Öğrenciler "siyah", "zenci" gibi aşağılayıcı terimler kullanarak Afrikalı ve Orta Asyalı öğrencileri rencide etmekten çekinmediler.

Stalin'in "ruhsal biçimlenme birliği" görüşünden etkilenen Sovyet entelektüelleri "ulusal karakter" kavramına çok daha önem vermişlerdir. Bu görüşe göre her etnik grubun kendine özgü aşılamaz ulusal özellikleri bulunmaktadır. Başka bir deyişle kişi ait olduğu etnik grubun özelliklerine doğuştan sahip olarak dünyaya gelmektedir ve bu "ulusal özelliklerin" aşılması mümkün değildir. Etnik gruplar "ulusal karakter" kavramından hareketle iyi veya kötü, cömert, iyi niyetli, sinirli veya kurnaz olabilmektedirler. Sovyet bilim adamları "ulusal karakter" kavramını kullanarak ırkçı zemine doğru adım attıklarının farkındaydılar. Fakat buna rağmen insanların psikolojik durumlarının etnik özellikleriyle olan bağlantısını savunmaktan vazgeçmediler. "Ulusal karakter" anlayışı Rus olmayan halkların etnik özelliklerinden dolayı önemli mevkilere gelmesini engelleyerek baskı altında tutulmasını sağlamaktaydı. Dolayısıyla Rus yönetimi tarafından da desteklenmeye devam etmiştir.

SSCB'de yükselmeye başlayan Rus milliyetçiliği ve Sovyet insanı yaratmak adına yapılan Ruslaştırma çabaları diğer halklarında tepkilerine neden oldu. Özellikle Orta Asya halklarının dini inançlarının bastırılması, dil ve alfabenin değiştirilmesi gizli örgütlerin kurulmasına neden oldu. "Ulusal karakter" anlayışı aynı zamanda Rus olmayan entelektüeller tarafından da benimsendi. Diğer cumhuriyetlerin düşünürleri, eskiye dayanan dillerini, gelenek ve göreneklerini yücelttiler. Bu da diğer Sovyet cumhuriyetlerinin eski gücünü tekrar elde ederek, kendi dilini, dinini ve geleneklerini özgürce yaşayabilecekleri bağımsız bir ulus olma duygularını canlandırmıştır.

Görüldüğü gibi SSCB dönemi farklı ideolojilere sahip çelişkilerle dolu bir dönem olmuştur. Enternasyonalist düşünceye sahip, "halkların kardeşliği"ni savunan Sovyet yönetimi bir yandan da ırkçı fikirlere sahip milliyetçi görüşleri geçmişte bırakamamıştır. Başta Yahudiler olmak üzere diğer halklara karşı ayrımcılıkları hem siyasi alanda hem de bilim alanında kendini göstermiştir. Schnirelamann'ın haklı olarak belirttiği gibi bugünün Rusya'sında "yabancılara" (özellikle Kafkasyalılar ve

Orta Asya halkları) karşı yapılan ırkçı tutumun temelinde de Sovyet biliminin ve siyasi ideolojisinin miras bıraktığı ırkçı fikirler yatmaktadır.

Irkçılık günümüz dünyasında da her yerde kendini hissettiren bir ideoloji durumundadır. Başta Amerika ve Avrupa olmak üzere diğer devletlerde de insanlar kültürel özelliklerinden dolayı, dini inançlarından dolayı çeşitli ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bugünün önemli ırkçı problemlerinden birisi de İslamofobi ve mülteci sorundur. (Söz konusu problemler daha detaylı bir araştırmanın konusu olduğundan bu çalışmada ele alınmamıştır).

Küreselleşen bir dünyada yaşanan ve yaşanmakta olan savaşlar, ekonomik krizler göçlere neden olmaktadır. Daha iyi bir hayat arzusu ile topraklarını, ailelerini ardında bırakıp giden insanlar gittikleri ülkelerde ırkçılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Göçmenler veya yabancılar genelde kendileri ile beraber getirdiği "kötü" kültürel alışkanlıklarından dolayı eleştirilmektedir. Bu kültürel özelliklerinde aşılamaz olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu yabancıların yeni kültüre alışması veya asimile olması mümkün değildir. Fakat kültürler farklılıklar aşılabilen birbiri ile kolay etkileşime geçen özelliklerdir. Bütün halkların hem iyi hem de kötü yanları mevcuttur. Bu sadece herhangi bir yabancıya özgü bir şey değildir. Gerekli koşullar yaratıldığında göçmenler gittikleri ülkenin kültürlerini benimseyecektir. Kendi kültürünü tamamen ortadan kaldırmaz, içinde doğduğu kültürün özelliklerinin bir kısmı hep onunla yaşayacaktır fakat yeni kültürel özelliklerden de bazı şeyleri alacaktır. Önemli olan herkese ve tüm kültürlere önyargısız bir şekilde anlayışla yaklaşabilmektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Agayev, Ahed (1965). K Voprosu o Teorii Narodnosti Mahaçkala: Dagestanskoye knijnoye İzdatelstvo.

Akçura, Yusuf (1976). Üç Tarz-ı Siyaset. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.

Alekseev, V.V (1962). Rod, Plemya, Narodnost, Natsiya kak İstoriçeskiye Formı Obşnosti Lyudey. Moskova: Gospolitizdat.

Alekseyev, Valery (1985). Çelovek: evolyutsiya i taksonomiya. Moskova: Nauka.

Anderson, Benedict (1995). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökleri ve Yayılması. (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.

Aristoteles, (2006). Politika, (Çev. Mete Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Arsenev, V.K (1927), "Naseleniye Dalnego Vostoka Kak Proizvoditelnıy Faktor", Ed. E.M. Çepurkovskiy, Proizvoditelnıye Silı Dalnego Vostoka. Vıpusk 5. Çelovek. Habarovsk; Valdivostok: Knijnoye delo. S. 3-15.

Arutyunyan, S.M (1966). Natsiya i yeye psihiçeskiy sklad. Krasnodar: Krasnodarskiy Gosudarstvennıy İnstitut.

Arutyunyan, S.M (1972). "Sotsialno-Psihologiçeskiye Faktorı Sotsialistiçeskih Natsionalnıh Otnaşeniy", Ed. S.M. Arutyunyan, Voprosı Natsionalnoy Psihologii. Çerkessk: Karaçayeva-Cherkesskaya Oblast Tipografiya. S. 5-84.

Balibar, Etienne, Immanuel Wallerstein (1993). Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları.

Batunsky, Mark (1992)."Rasistskiy Antisemitizm v Rossii: genezis, dinamika,istoki". Ed. İ. Krupnik, İsoriçeskiye Sudbı Yevreyev v Rossii i SSSR: naçalo dialoga. Moskova: Svobodnıy Yevreyskiy Univercitet v Moskve. S. 330-335.

Bauman, Zygmunt (1997). Modernite ve Holocaust, (Çev. Suha Sertabiboğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Belyavskiy, A.A (1927). "Metisatsiya Zabaykalskogo Naseleniya", Ed. E.M. Çepurkovskiy, Proizvoditelnıye Silı Dalnego Vostoka. Vıpusk 5. Çelovek. Habarovsk, Vladivastok: Knijnoye delo. S. 59-67.

Bernal, Martin (1998). Kara Atena. (Çev. Özcan Buze). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Bernasconi, Robert (2015). Irk Kavramını Kim İcat Etti? (Çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem). İstanbul: Metis Yayınları.

Bıkovskiy, S.N (1932). "Deleniye Sovremennogo Çeloveçstva na Rası i Tak Nazıvayemaya Rasovaya Teoriya". Ed. N.M. Matorin, Pervobıtnoye Obşestvo. Moskova: Jurnalno-Gazetnoye Obedineniye. S.27-41.

Borgoz-Tan, Vladimir (1928). Rasprostraneniye Kulturı Na Zemle. Leningrad: Gosudarstvennoye İzdatelstvo.

Bromley, Yulian (1973). Etnos i Etnografiya. Moskova: Nauka.

Bromley, Yulian (1983). Oçerki Teorii Etnosa. Moskova: Nauka.

Bunak, Viktor (1938). "Rasa Kak İstoriçeskoye Ponyatiye", Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm Moskova: Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR. S. 5-46.

Calhoun, Craig (2006). Natsionalizm. (Çev. A. Smirnova). Moskova: İzdatelskiy dom "Territoriya Budeşego".

Cevizci, Ahmet (1999). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cheshko, Sergei (2000). Raspad SSSR: etnopolitiçeskoy analiz. 2-e izd. Moskova: İEA RAN.

Chotonov, Aytmırza (1964). O Natsionalnıh Traditsiyah Narodov Sredney Azii, Frunze: İzdatelstvo AN Kirgizskoy SSR.

Dal, Vladimir (1994). Tolkovıy Slovar Jivogo Velikorusskogo Yazıka: T.2. Moskova: AO İzdatelskaya Gruppa "Progress", "Univers".

Daşdamirov, A.F (1976). Natsiya i Liçnost, Baku: İzdatelstvo Elm.

Djandildin, Nurımbek (1971). Priroda Natsionalnoy Psihologii. Alma-Ata: Kazahstan.

Djunusov, M (1969). Teoriya i Praktika Natsionalnıh Otnoşeniy. Alma-Ata: Kazahstan.

Dubinin, N.P, İ.İ. Karpets, V.N. Kudryavtsev (1982). Genetike, Povedeniye, otvetstvennost: o prirode antiobşestvennıh postupkov i putyah ih preduprejdeniya. Moskova: Politizdat.

Filatov, V. N (1966). "Natsionalnıy Harakter i Klossovaya Psihologiya", Ed. A.A. Altmışbayev, Natsiya i Natsionalnıye Otnoşeniya. Frunze: İlim. S. 29-56.

Fontette, François De (1991). Irkçılık. (Çev. Haldun Karyol). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gellner, Ernest (1992). Uluslar ve Ulusçuluk. (Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.

Georgeon, Françoıs (2005). Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935). (Çev. Alev Er). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gitelman, Tsvi (2008). Bespokoynıy vek: Yevrei Rossii i Sovetskogo Soyuza s 1881 g. Do naşih dney. Moskova: NLo.

Gnatenko, Peter (1984). Natsionalnıy Harakter: mifı i realnost. Kiev: Vişa Şkola.

Gremyatskiy, Mihail (1938).“Priznaki “vısşih” i “nizşih” ras i antropogenez”, Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm. Moskova: Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR. S. 47-80.

Grumm-Grhzimaylo, Grigory (1926). Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy Kray. T. 2. İstoriçeskiy oçerk etih stran v svyazi s istoriey Sredney Azi. Leningrad: İzdaniye Uçenogo Komiteta Mongolskoy Narodnoy Respubliki.

Gorodetskiy, İ ed. (1992). İstoriya Yevreyskogo Natsionalnogo Dvijenya 1870-1914. (Çev. V. Fridman). İerusalim: Bibloteka Aliya.

Guçinova, E (2003). Postsovetskaya Elista: vlast, biznes i krosata, Sankt-Peterburg: Aleteyya.

Hobsbawm, E.J (1993). Milletler ve Milliyetçilik. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm, E.J (2002). “Printsip Etniçeskoy Prinadlejnosti i Natsionalizm v Sovremennoy Yevrope” Natsii i Natsionalizm. (Çev. L.E. Pereyaslavtsevoy, M.S. Panina, M.B. Gnedovskogo). Moskova: Praksis. S. 332-346.

Jukov, Boris (1931). Proishojdeniye Çeloveka. Moskova: Leningrad: Medgiz.

Kagiyan, S. G (2003). Etnosı i Natsionalizm. Moskova: Gumanitariy.

Kant, Immanuel (1994). “O razliçnıh çeloveçeskih rasah (1775)”. Ed. Prof, A.V. Gulıgi, Immanuel Kant. Sobraniye soçineniy v vosmi tomah, Tom: 2. Moskova: İzdatelstvo Çoro. S. 325-344.

Kant, Immanuel (1997). “Opredeleniye Ponyatiya Çeloveçeskoy Rası”. (Çev. İ.G. Çernenok) Ed. L.A. Kalinnikov, L.A. Abramyan vd. Kantovskiy Sbornik. Mejvuzovskiy tematiçiskiy sbornik nauçnıh trudov. Vıpusk 20. Kaliningrad: Kaliningradskiy Gosudarstvennıy Universitet. S. 147-162.

Kaşgarlı, Mahmud (1985). Divanü Lugat’it- Türk. Cilt 1, (Çev. Beşim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaşgarlı, Mahmud (1985). Divanü Lugat’it- Türk. Cilt 3, (Çev. Beşim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kolchinsky, Eduard (2006). Biologiya Germanii i Rossii-SSSR v Uslobiyah Sotsialno-Politiçeskih Krizisov Pervoy Polovını 20 Veka. Sankt-Peterburg: Nestor-İstoriya.

Koltsov, Nikolay (2008). “Genetiçiskiy Analiz Psihiçeskih Osobennostey Çeloveka”, Ed. V.V. Babkov, Zarya Genetiki Çeloveka. Russkoye Yevgeniçeskoye Dvijenye i Naçalo Genetiki Çeloveka. Moskova: Progress-Traditsiya. S. 101-153.

Kostyrchenko, Gennady (2001). Taynaya Politika Stalina. Vlast i Antisemitizm. Moskova: Mejdunarodnıye Otnaşeniya.

Kotsyubinsky, Daniil (2001). Russkiy Natsionalizm v Naçale 20 Stoletiya. Moskova: ROOSPEN.

Kovalevsky, Pavel (1922). Natsionalizm i Natsionalnoye Vospitaniye v Rossii. New York: İzdatelstvo "Yedinstvo Rusi".

Kozlov, Dimitriy (2013). Natsii i Natsionalizm: Vozmojnosti Teoretiçeskogo Osmısleniya. İrkutsk: İGU.

Kozlov, Sergey (1982). "Rasizm i Kolonializm", Ed. Yulian Bromley, Rası i obşestvo. Moskova: Nauka. S 34-65.

Kravtsev, İ. Ye (1962). Razvitiye Natsionalnıh Otnaşeniy v SSSR. Kiyev: İzdatelstvo AN UkrSSR.

Krılova, N.L (2003), "Bıtavoy Rasizm v Jizni Podrostka-Metisa iz Afro-Russkoy semi". Ed. G. A. Aksyanova, Nauka o çeloveke i obşestvo: itogi, problemı, perspektivı. Moskova, İEA RAN. S. 65-79.

Kudryavtsev, V.N (2002). Prestupnost i Nravı Perehodnogo Obşestvo. Moskova: Gardariki.

Kulichenko, M.İ (1983). Natsiya i Sotsialnıy Progress. Moskova: Nauka.

Kuznetsov, S.A ed. (2000). Bolşoy Tolkovıy Slovar Russkogo Yazıka, Sankt-Peterburg: "Norint".

Lenin, V. İ (1995). "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Üzerine". (Çev. Süheyla Kaya). Seçme Eserler Cilt 4. İstanbul: İnter Yayınları.

Levi- Strauss, Claude (2016). Irk, Tarih ve Kültür. (Çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden). İstanbul: Metis Yayınları.

Lozinskiy, Samuel (1929). Sotsialnıye Korni Antisemitizma v Sredhiye veka i v Novoye vremya. Moskova: Leningrad: Ateist.

Lyustiger, A (2008). Stalin i Yevrei: tragiçeskaya İstoriya Yevreyskogo antifaşistskogo komiteta i sovetskih yevreev. Moskova: ROSSPEN.

Malakhov, Vladimir (2005). Natsionalizm Kak Politiçeskaya ideologiya. Moskova: İzdatelstvo KDU.

Malakhov, Vladimir (2007). Ponayehali Tut… Oçerki o natsionalizme, rasizme i kultturnom plyuralizme. Moskova: Novogo Literaturnoye Obazrenya.

Marshall, Gordon (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Memmi, Albert (2009). Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi. (Çev. Şen Süer). İstanbul: Versus.

Menshikov, Mihail (1999). Pisma k Russkoy Natsii. Ed. M.B. Smolin. Moskova: İzdatelstvo Jurnala "Moskva".

Mihelson, Aleksey (1883). Slovar İnostrannıh Slov: voşedşih v upotrebleniye v russkiy yazık, s obyasneniyem ih korney. Sankt-Peterburg: Moskova: Russkaya Tipografiya A.O. Lyutetskago, Leontevskiy per.. dom boranessı korf.

Miles, Robert (2000). Irkçılık. (Çev. Sibel Yaman). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Mitrokhin, Nikolay (2003). Russkaya Partiya: Dvijeniye russkih natsionalistov v SSSR 1953-1985 godı. Moskova: Novoe Literaturnoye Obozreniye.

Nestruh, M.F (1958). Çeloveçeskiye Rası. Moskova: Gosudarstvennoye Uçebno-Pedagogiçeskoye İzdatelstvo Ministerrstva Prosveşeniya RSFSR.

Noy, İ.S (1975). Metodologiçeskiye Problemı Sovetskoy Kriminologii. Saratov: İzdatelstvo Saratovskogo Universiteta.

Özbek, Sinan (2012). Irkçılık. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Pavlenkov, F (1907). Slovar İnostrannıh Slov, voşedşih v sostav russkago yazıka. Sankt- Peterburg. Tipografiya Yu.N. Erlih, Sadovaya, N. 9.

Polian, Pavel (2005). "Deportatsii i Etniçnost" Ed. N.L. Pobol, P.M. Polian, Stalinskiye Deportatsii: 1928-1953. Moskova: MFD: Materik. S. 5-19.

Renan, Ernest (1946). "Millet Nedir". (Çev. Ziya İhsan) Nutuklar ve Konferanslar. Ankara: Sakarya Basımevi.

Rogachev, P.M. M.A. Sverdlin (1967).Natsii-Narod-Çeloveçestvo. Moskova: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Roginsky, Yakov (1938). "O psihotehniçeskom issledovanii raznıh plemen i narodov", Ed. M.S. Plisetskiy, Nauka o Rasah i Rasizm. Moskova: Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR. S. 81-104.

Roginskiy, Yakov, Maksim Grigoryeviç Levin (1978). 528c. Antropologiya: Uçebnoye Posobiya. Moskova: Vısşaya Şkola.

Roy, Oliver (2000). Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi. (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.

Rusalov, Vladimir (1979). Biologiçeskiye Osnovı İndividualno-Psihiçeskih Razliçiy. Moskova: Nauka.

Sarsenbayev, N.S (1965). Obıçai i Traditsii v Razvitii. Alma-Ata: Kazahstan.

Sidorina, Tatyana, Timur Polyannikov (2006). Natsionalizm: teorii i politiçeskaya istoriya. Moskova: İzdatelskiy dom GU VŞE.

Sikorsky, İvan (1915). Çto Takoye Natsiya i Drugiye Formı Etniçeskoy Jizni? Kiev: Tipografiya "S.V. Kuljenko".

Stalin, Josef (1937). Marksizm i Natsionalno-Kolonialnıy Vopros. Moskova: Partizdat TSK VKP (6).

Stalin, Josef (1989). C.2. Eserler. (Çev. İsmail Yarkın), İstanbul: İnter Yayınları.

Stalin, Josef (1997). "Reç na obede v çest Finlyandskoy pravitelstvennoy delegatsii 7 aprelya 1948 goda". Stalin İ.V Soçineniya. T. 16. Moskova: İzdtelstvo "Pisatel". S. 5-16.

Shaposhnikov, Aleksandr (2010). Etimologiçeskiy Slovar Sovremennogo Russkogo Yazıka. Tom. 2. Moskova: Flinto-Nauka.

Shiyk, A (1930). Rasovaya Problema i Marksizm. Moskova: Nauçno-issledovatelskaya assotsiatsiya po izuçeniyu natsinalnıh i kolonialnıhn problem.

Schnirelmann, Viktor (2006). Bıt alanami: intellektualı i politika na Severnom Kavkaze v 20 veke. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.

Schnirelmann, Viktor (2011). Porog Tolerantnosti: İdeologiya i praktika novogo rasizma. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.

Schnirelmann, Viktor (2013). "Sovetskiy Paradoks: Rasizm V Strane "Drujby Narodov"?" Ed. Yekaterina Demintseva. Rasizm, Ksenofobiya, Diskriminatsiya. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye. S. 97-114.

Teptsov, Nikolay (1993). "Monarhiya pogibla, a antisemitizm ostalsya". Ed. V.A. Kozlov, S. M. Zavyalov. Neizvestnaya Rossiya. 20 vek. Moskova: İstoriçeskoye Naslediye. S. 324-358.

Tishkov, Valery (1994). "Natsionalnosti i Natsionalizm v Postsovetskom Prostranstve: (İstoriçeskiy Aspekt)" Etniçnost i Vlast v Polietniçnıh Gosudarstvah: Materialı mejdunar. Konf. 1993, Moskova: Nauka. S. 9-34.

Tishkov, Valery (2001), Etnologiya i Politika. Moskova: Nauka.

Tishkov, Valery, Yu. P. Shabayev (2011). Etnopolitologiya: politiçeskiye funktsii etniçnosti: Uçebnik dlya vuzov. Moskova: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.

Tishkov, Valery (2013). Rossiyskiy Narod: İstoriya i smısl natsionalnogo samocoznaniya. Moskova: Nauka.

Tokarev, Sergei (1995). "İz Dnevnikov", Ed. S.Ya. Kozlov, P.P. Puçkov, Blagodarim Sudbu za Vstreçu s Nim. Moskova: İEA RAN. S. 159-304.

Tsameryan, İ.P (1979). Natsii i Natsionalnıye Otnoşeniya v Razvitom Sotsialistiçeskom Obşestve. Moskova: Nauka.

Tsameryan, İ.P (1987). Natsionalnıye Otnaşeniya v SSSR. Moskova: Mısıl.

Velichko, Vasiliy (2010). Russkiye Reçi. Ed. O.A. Platonov. Moskova: İnstitut russkoy tsivilizatsii.

Volotskoy, Mihail (1923). Podnyatiye Jiznennıh Sil Rası. Moskova: Jizin i Znaniye.

Wieviorka, Michel (2013). "Vozvraşeniye Rasizma", (Çev. M. Mayzulsa). Ed. Yekaterina Dementseva, Rasizm, Ksenofobiya, Diskriminatsiya. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniya. S. 13-42.

Woddıs, Jack (1975). Milliyetçilik ve Enternasyonalizm. (Çev. Ali Koç). Ankara: Ser Yayınları.

Yefremov, E (1912). Novıy Polnıy Slovar İnostrannıh Slov Voşedşih v Russkiy Yazık. Moskova: T-vo A.A. Levenson.

Makaleler

Bunak, Viktor (1922). "Novaya sistema yevgeniki". Russkiy Yevgeniçeskiy Jurnal, T. 1, Vıpusk. 2. S. 246-250.

Bunak, Viktor (1929). "Termin "rasa" v zoologii i antropologii". Russkiy Yevgeniçeskiy Jurnal, T. 7. Vıpusk. 4. S. 117-132.

Byazarti, K (1966). "Natsionalnıy Harakter v İskusstve i Deystvitelnosti". Drujba Narodov, N:7. S. 254-258.

Bromley, Yulian (1983). "K voprosu o viliyanii osobennosty kulturnoy sredı na psihiku". Sovetskaya Etnografiya, N: 3. S. 67-75.

Cheboksarov, N.N (1932). Rets.: "Jukov B. S. Proishojdeniye Çeloveka. M; L.:Medgiz, 1931." Antropologiçeskiy Jurnal, N: 1. S. 129-133.

Chernenko K.U (15.06.1983). Doklad sekretarya TSK KPSS "Aktualnıye voprosı ideologiçeskoy, mossovo-politiçeskoy rabotı partii" Pravda, S. 1-3.

Chistov, Kirill (1972). "Etniçeskaya obşnost, etniçeskoye soznaniye i nekotorıye problemı duhovnoy kulturı". Sovetskaya Etnografiya, N: 3. S. 73-85.

Dashdamirov, A.F (1977). "Sotsialno-Psihologiçeskiye Problemı Natsionalnoy Opredelennosti Liçnosti". Sovetskaya Etnografiya, N: 3. S. 3-13.

Dashdamirov, A.F (1983). "K metodologii issledovaniya natsinalno-psihologiçeskih problem". Sovetskaya Etnografiya, N: 2. S. 62-74.

Edgar, E.L (2008). "Brak, sovremennost i "drujba narodov": mejetniçeskiye otnoşeniya v intimnoy sfere poslevoyennoy Srednir Azii v sravnitelnoy perspektive" Ab İmperio. N: 2. S. 93-123.

Efroimson, Vladimir (1971). "Rodoslovnaya Altruizma". Novıy Mir, N: 10. S. 193-213.

Hasanoğlu, İbrahim (2015). "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi, Cilt: 10/1. S. 311-340.

Hasanov, İbrahim (2013). "SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Uluslar Arası İlişkiler Bilim Dalı, Ankara.

İlyin, Vladimir (1994). "Oteçestvennıy Rasizm". Rubej. Almanah Sotsialnıh İssledovaniy, Vıpusk. 5. S. 189-204.

Karpets, İ.İ (17.07.1968). "Priroda Pravonaruşeniy" İzvestiya, S. 5.

Kılavuz, İ. Tunçer (2017). "Sovyetler Birliğinde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi". Siyasal. Journal of Political Sciences Dergisi, Cilt 26/2. S. 79-110.

Kozlov, Viktor (1967). "O Ponyatii Etniçeskoy Obşnosti" Sovetskaya Etnografiya, N: 2. S. 100-111.

Kozlov, Viktor (1983). “O nekotorıh metodologiçeskih problemah izuçeniya etniçeskoy psihologii” Sovetskaya Etnografiya, N: 2. S. 74-79.

Kozlov, Viktor (1993). “Etnorasovıye predubejdeniya i etnologiçeskaya nauka”. Rası i Narodı, T. 23. S. 105-139.

Kudryavtsev, V.N (29.11.1967). “Dano li Pri Rojdenii?”. Literaturnaya Gazeta, N: 48. S. 12.

Levitsky, Lev (2001). “Dnevnik” Znamya, N: 7. S. 114-168.

Menshikov, Mihail (1997). “Konçina Veka”. Naşe Naslediye, N: 42. S. 48-56.

Oskotskiy, V (1966). “Literaturnıy geroy i yego i natsionalnıy harakter” Drujba Narodov, N: 5. S. 259-273.

Popov, S.V. A.D. Chernev (1994). “Otçujdennoye ot partii sostoyaniye. KGB SSSR o nastroyeniyah uçaşihsya i studençestva”. İstoriçeskiy arhiv, N: 1. S. 175-207.

Struchkov, N. B. Utevskiy (29.11.1967). “Ne Tak Vse Prosto”. Literaturnaya Gazeta, N: 48. S. 12.

Schnirelmann, Viktor (2005). “Ksenofobiya, Novıy Rasizm İ Puti İh Preodoleniya”. Gumanitarnaya mısıl Yuga Rossii, N: 1. S. 6-19.

Shtefko, Vladimir (1922). “Biologiçeskiye Reaktsii i İh Znaçeniye v Sistematike Obezyan i Çeloveka”. Russkiy Antropologiçeskiy Jurnal, T. 12. Kn. 1/2. S. 80-91.

Shtefko, Vladimir (1924). “İssledovaniye Mozga Gruzin i Turok”. Russkiy Antropologiçeskiy Jurnal, T. 13. Kn. 3/4. S. 60-69.

Terakopyan, L (1967). “Natsionalnoye i İnternatsionalnoye”. Drujba Naradov, N: 1. S. 245-268.

Trofimova, T.A. T.A. Cheboksarov (1934). “Znaçenie uçeniya o yazıke N.Ya. Marra v borbe za marksistsko-leninskuyu antropologiyu”. Antropologiçeskiy Jurnal, N: 1/2. S. 28-54.

İnternet Kaynakları

Gumilev, Lev (1967). “O termine “etnos””. Dokladı otdeleniy i komissiy Geografiçeskogo obşestva SSSR, vıpusk. 3. S. 3-17.http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article84.htm#4 Erişm Tarihi: 01.06.2018.

Kosovsky, Mihail (2017). “Gosudarstvennıy Antisemitizm: realnost ili miraj?”, Zametki Po Yevreyskoy İstorii. N: 8-9(202). http://z.berkovich-zametki.com/2017-nomer8-9-mkosovsky/ Erişim Tarihi: 06.10.2018.

Reznik, Semen (2006). “Mifologiya Nenavisti. Ob Antisemitizme- dlya vseh”. Zametki po Yevreyskoy İstori, N:10(71); N:11-12(72); N:1(73); N:4(76). http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer10/SReznik1.htm Erişim Tarihi: 06.10.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Zarina Hamrayeva 2 Ekim 1989 tarihinde Türkmenistan'ın Lebap vilayetinin Çarçov şehrinde doğdu. İlköğretimini Çarçov şehirnin 32 nolu Okulu'nda, Ortaöğretimini Çarçov şehirinin 8 nolu Okulu'nda tamamladı. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü kazandı. 2011-2012 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Dil Merkezinde Türkçe eğitimi gördü. Haziran 2016'da Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümünden mezun olduktan sonra Kocaeli Üniversitesi Felsefe bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Kocaeli Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.